Od textu k prekladu XV
1. časť

Editorky
ALENA ĎURICOVÁ
JANA ŠTEFAŇÁKOVÁ

Praha
2021

OD TEXTU K PREKLADU XV
1. časť

Editorky
doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD.
Mgr. Jana Štefaňáková, PhD.

Recenzentky
prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc.
doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.

Jazyková redakcia
PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Yannick Baumann, M.A.

Vydavateľ
Jednota tlumočníků a překladatelů, Praha 2021

ISBN 978-80-7374-131-0

Publikácia je podporovaná agentúrou KEGA a je vydávaná v rámci projektu KEGA 022UMB-4/20211 *Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnikov.*

OBSAH

PREDSLOV ***5***

PARCIÁLNA LINGVISTICKO-KOMUNIKATÍVNA CHARAKTERISTIKA ODBORNÉHO TEXTU ***6***
Martina Benčeková

PREKLADATEĽSKÉ PROBLÉMY A ICH RIEŠENIE (NA PRÍKLADE ROZSUDKU OKRESNÉHO SÚDU HINWIL) ***15***
Alena Ďuricová

LINGVISTICKÉ POZNÁMKY K NIEKTORÝM ZMENÁM TERMÍNOV OBČIANSKEHO PRÁVA S PRIHLIADNUTÍM NA PREKLADATEĽSKÚ PRAX ***23***
Mária Imrichová

MATERSTVO A OTCOVSTVO V JAZYKOVOM POROVNANÍ ***28***
Martina Kášová

HARTOVO CHÁPANIE OTVORENEJ TEXTÚRY PRÁVA ***37***
Helena Mazurová

MOŽNOSTI DIDAKTIZÁCIE INTERKULTÚRNEHO MANAŽMENTU V TRANSLATOLOGICKOM KURIKULU ***43***
Petra Milošovičová

PRAKTICKÉ OTÁZKY VYUŽITIA INFORMAČNÝCH TECHNOLÓGIÍ VO VZDELÁVANÍ BUDÚCICH PRÁVNIKOV ***48***
Monika Némethová – Eva Molnárová

PREKLAD PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE Z OBLASTI MATERSTVA ***54***
Lenka Poľaková

K PROBLEMATIKE RODOVO VYVAŽENÉHO JAZYKA V NEMECKÝCH PRÁVNYCH TEXTOCH ***59***
Štefaňáková Jana

VÝZVY PREKLADU A TLMOČENIA V TRESTNOM KONANÍ POŽIADAVKY PRAXE VERZUS SÚČASNÁ LEGISLATÍVA ***70***
Marketa Štefková

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ PRI PREKLADE TERMÍNOV ZO SOCIÁLNEJ OBLASTI Z NEMECKÉHO DO SLOVENSKÉHO JAZYKA ***76***
Slavomíra Tomášiková

UNIVERBIZÁCIA V SLOVENČINE A ŠPANIELČINE ***83***
Bohdan Ulašin

ODBORNÁ KOMUNIKACE JAKO STUDIJNÍ OBOR I PŘEDMĚT VÝZKUMU NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ ***90***
Lenka Vaňková

ZUR BEWUSSTEN REFLEXION DES FACHGEBIETSSPEZIFISCHEN SACHWISSENS UND DER TEXTSORTENKENNTNIS IN DER RECHTSÜBERSETZUNG ***93***
Oľga Wrede

PREDSLOV

Publikácia *Od textu k prekladu* predstavuje už viac ako desaťročie významnú platformu na prezentovanie viacrozmerných prístupov k odbornej komunikácii a skúmaniu odborného jazyka. Tradične ponúka priestor aj na analýzu aktuálnych fenoménov, ktoré sa dotýkajú prekladu a prekladateľov odborných textov. Nadväzujúc na predchádzajúce ročníky, tentokrát v osobitnej časti funkčne prepája príspevky, ktoré odrážajú hlavné súčasné smery výskumu v týchto oblastiach. Rozsiahly segment tvoria lingvistické analýzy súvisiace s právnym jazykom. Zastúpenie majú však aj štúdie opisujúce vybrané fenomény z translatologického a medzijazykového hľadiska alebo zaoberajúce sa vybranými otázkami vo vzťahu k odbornej terminológii a didaktike. Teší nás, že nám prispievatelia zostávajú verní a veríme, že nastolené aktuálne témy budú inšpirovať k živej diskusii o tejto neustále sa rozvíjajúcej oblasti lingvistiky, poskytnú tiež podnety pre vznik ďalších zaujímavých štúdií, výskumných prác a projektov.

Editorky

PARCIÁLNA LINGVISTICKO-KOMUNIKATÍVNA CHARAKTERISTIKA ODBORNÉHO TEXTU[1]

Martina Benčeková

Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov
Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The presented paper focuses on the partial characteristics of the professional text from the linguistic-communicative aspect. In the introduction, the professional text is characterized from the point of view of our research, especially in terms of the word units it contains. The core of the paper describes in detail the differences between terms, such as characteristic units determining the educational style and phraseological units, which are not typical for the style, so research on their occurrence and position in the professional text brings interesting findings. The second part of the paper is devoted to the category of book idioms, analysis of quantitative and qualitative occurrence in a professional text. The whole paper uses the results of long-term research, based on the abstraction of phraseological units from selected professional texts in the field of political science, international relations and related disciplines in Slovak and English.
Key words: academic text, phrasemes, specialized phrasemes, academic communication

1 Úvod

Odborný jazyk sa zvyčajne chápe ako spoločensky zakorenená rámcová podmienka odbornej komunikácie. V staršom období slovenského jazykovedného výskumu sa všetky jazykové a predovšetkým lexikálne jednotky posudzovali cez prizmu funkčnej štylistiky. V tomto chápaní sa i odborný jazyk považoval za primárnu dominantu žánrov náučného (v starších dielach odborného) štýlu, v iných žánroch sa vyčleňoval ako štylisticky príznakový. Náučný štýl, ktorý J. Findra v súlade s teóriou modelových štruktúr nazýva náučná formálna modelová štruktúra (Findra, 2004, s. 181 – 186), považujeme za najvyhranenejší knižný štýl. Medzi jeho charakteristické vlastnosti patrí: prísne logické členenie, pevná výstavba textu, nocionálnosť (s okazionálnym uplatňovaním aktívnych prvkov frazeologických jednotiek), zrozumiteľnosť a presnosť, verejnosť, písomnosť, monologickosť, oficiálnosť, neprítomnosť adresáta, využívanie nejazykových prostriedkov – tabuľky, mapy, diagramy, grafy. J. Findra umiestňuje náučnú modelovú štruktúru na priesečník opisnej a výkladovej, niekedy i úvahovej (obsahovej) modelovej štruktúry (Findra, 2004, s. 182). Výsledkom tohto priesečníka je koexistencia niektorých diferenčných príznakov v rámci jedného komunikátu. Podľa charakteristiky P. Adamka je náučný text kohézny (súdržný), sukcesívny (myšlienkovo nadväzný), explikačný (výkladový), ale súčasne i enumeratívny, aktualizovaný aj všeobecný (gnómický), relatívne objektívny aj subjektívny (Adamka, 2005, s. 8). Analýzou v praktickej časti zdôrazňujeme jeho presnosť, jednoznačnosť a ostatné charakteristické vlastnosti sú dosahované používaním odbornej terminológie a úplných syntaktických konštrukcií. V súčasnosti dochádza v procese prebiehajúcej dynamizácie náučného štýlu k zmenám v používaní jednotlivých jazykových prostriedkov a k potieraniu presne definovaných hraníc medzi štýlmi, žánrami a slohovými postupmi.

2 Vybrané aspekty lingvisticko-komunikatívnej charakteristiky odborného textu

Charakteristickou črtou náučného štýlu je fond špeciálnej terminológie. Táto je v *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (KSSJ, 1993, s. 460) definovaná ako lingvistická disciplína o odborných termínoch a súčasne ako súhrn termínov istého vedného alebo pracovného odboru. Hlavnými reprezentantmi tejto charakteristiky sú termíny, odborná slovná zásoba. Napriek jazykovednému zameraniu nášho výskumu považujeme za dôležité stručne charakterizovať termín, jeho stavbu, vlastnosti a postavenie v odbornom texte. Väčšina jazykovedcov sa zhoduje na charakteristike pojmu termín ako pomenovania výrazu v systéme pojmov istej vednej disciplíny (Užáková, 2000, s. 9). Z dlhodobého výskumu problematiky pre nás vyplýva rozdielny

[1] Príspevok je publikovaný v rámci projektu VEGA *Význam internacionalizácie vysokoškolského vzdelávania pre konštrukciu identity Európskej únie a zvyšovanie konkurencieschopnosti v európskom priestore* (ITMS: 1/0437/19).

charakter frazém a termínov z hľadiska stavby, vlastností a funkcie v odbornom texte. Termín sa vyznačuje určitými charakteristickými vlastnosťami, medzi ktoré patria významová priezračnosť, presnosť, systémovosť, štylistická neutrálnosť (absencia emocionálnosti či expresivity), je to jednotka nocionálna, pojmová. Naopak, frazéma je charakteristická predovšetkým svojou expresivitou a obraznosťou. Počas predchádzajúceho obdobia boli termíny a frazémy analyzované výhradne vo svojich jazykovedných disciplínach, pretože boli považované za úplne odlišné lexikálne jednotky. Cieľ a obsahové zameranie nášho výskumu podmienil porovnanie zhodných a rozdielnych vlastností termínu a frazémy, v ktorom sme prišli k nasledovným záverom. Oba prvky disponujú ustálenosťou, avšak odlišného typu. Ustálenosť termínu je cieľavedomá a zámerná, jej cieľom je zjednotene terminologickej normy, ale zároveň je aj relatívna, čo súvisí s hlbším poznávaním a chápaním pojmov v danej vednej oblasti. Dôsledkom tohto procesu je *„prehlbovanie a dotváranie označení (pomenovaní) výsledkov tohto poznania“* (Užáková, 2000, s. 10). Ustálenosť termínu *„zaručuje bezporuchovú odbornú komunikáciu“* (Masár, 1984, s. 58 – 61). Naproti tomu ustálenosť frazémy vyplýva z jej častého opakovania v istých situáciách s postupným štruktúrno-sémantickým ustaľovaním, čo vedie k jej lexikalizácii. Výrazové prostriedky odborných textov sú preto diferencované, nie však funkčne homogénne. Terminologická povaha idiomatických výrazov v odbornom texte nedisponuje tak oslabenou referenčnou zložkou a nemá ani výraznú expresívnu a hodnotiacu zložku významu. Grafické porovnanie uvedené v tabuľke 1 jednoduchým spôsobom definuje a porovnáva typické vlastnosti termínu a frazémy:

Tabuľka 1

Viacslovný termín	**Frazéma**
polylexikálnosť	polylexikálnosť
ustálenosť	ustálenosť
jednoznačnosť a presnosť	nejednoznačnosť
sémantická priehľadnosť	sémantická nepriehľadnosť
rozložiteľnosť významu	nerozložiteľnosť významu
významová neprenesenosť	prenesenosť významu
pravidelnosť tvorenia	nepravidelnosť tvorenia
	anomálnosť
	metaforickosť, obraznosť

Spracované podľa: Rosenbaum Franková, 2008

Pre náš výskum je podstatné porovnanie viacslovných termínov a frazém, pretože z charakteristiky uvedenej v tabuľke jednoznačne vyplýva, že obe jednotky sú zložené z viacerých lexém (sú polylexikálne). Použité lexémy môžu v iných slovných spojeniach vystupovať ako samostatné slová, ktoré však v tomto prípade prešli procesom ustálenia[2]. Ostatné vlastnosti sa prejavujú ako značne odlišné, v niektorých prípadoch takmer opozitné: jednoznačnosť a presnosť – nejednoznačnosť, sémantická priehľadnosť – sémantická nepriehľadnosť, významová neprenesenosť – prenesenosť, pravidelnosť – nepravidelnosť tvorenia. Napriek svojej protikladnosti sa niektoré vlastnosti môžu oslabovať a približovať sa k svojmu protikladu, čo výstižne popísal J. Mlacek ako *„prenikanie javov jednej kategórie do druhej a naopak“* (Mlacek, 1984, s. 116). Hovoríme o navrstvovaní procesov terminologizácie a frazeologizácie, čo znamená, že terminologické spojenie môže frazeologizovať a recipročne – frazeologická jednotka môže terminologizovať. Výsledkom spojenia termínu a frazémy je slovné spojenie typické pre odborné texty – frazeologizované termíny[3]. Charakterizujeme ich ako terminologické spojenia, u ktorých jedna zo zložiek prešla frazeologizáciou, najčastejšie procesom metaforizácie. Týmto procesom termín nadobúda špecifické vlastnosti frazémy, predovšetkým obraznosť a expresívnosť, na druhej strane stráca svoje typické vlastnosti ako sú presnosť, jednoznačnosť, pravidelnosť tvorenia, preložiteľnosť.

[2] V prípade termínu ide o ustálenosť používania, spájanú s jeho systémovosťou, v prípade frazémy hovoríme o syntaktickej a sémantickej ustálenosti. Frazeologizované termíny sú charakteristické nižším stupňom ustálenosti v porovnaní s vlastnými frazémami. Vo väčšine prípadov je to spôsobené krátkou dobou používania.

[3] V prácach jednotlivých jazykovedcov, zaoberajúcich sa danou problematikou, sú tieto slovné spojenia pomenované rôzne – frazeologické termíny, frazeotermíny, multitermíny, kvázifrazémy/kváziidiómy, odborné frazémy, náučné frazémy.

V tomto procese termín stráca svoju významovú jednoznačnosť a vďaka svojej frazeologizovanej zložke sa stáva čiastočne sémanticky nepriehľadným. Z uvedeného vyplýva, že medzi typické vlastnosti frazeologizovaných termínov nepatrí nerozložiteľnosť významu[4]. Často sa vyskytujú i anomálie na úrovni syntagmy a paradigmy. Vzhľadom na fakt, že frazeologizované termíny sú často nositeľmi kultúrneho, historického i sociálneho kontextu danej jazykovej oblasti, často sú ekvivalentne nepreložiteľné a je nutné použiť opisné prostriedky, prípadne synonymický výraz (*Uncle Sam, white elephant*). Ďalší rozdiel medzi termínom a frazémou je štruktúrny – frazéma je vždy viaczložková, zatiaľ čo termín môže byť aj jednoslovný. Termín môže zmeniť formu, frazéma dovoľuje len jej variácie. V rámci slovnodruhovej klasifikácie sú frazeologizované termíny najčastejšie menné syntagmy, zložené zo substantíva a adjektíva (*železná opona, red tape, hollow shell*), prípadne z dvoch substantív (*alfa a omega, face to face*). Z funkčného hľadiska sú termín a frazéma tiež odlišné. Primárnou funkciou termínu je presné definovanie a pomenovanie pojmov, primárnou funkciou frazémy je jej druhotná nominácia s vyjadrením konotácie (druhotnej nominácie).

Autori publikácie *Frazeologická terminológia* definujú odbornú frazeológiu ako „idiomatické výrazy terminologickej povahy, napr. mŕtvy chod, myšací chvostík, Veľký voz atď. Na rozdiel od vlastných frazém nemajú odborné frazémy v texte tak oslabenú, resp. vágnu referenčnú zložku významu a nemajú ani výraznú pragmatickú (predovšetkým expresívnu a hodnotiacu) zložku významu“ (Mlacek, Ďurčo a kol., 1995, s. 95). Odborné frazémy sa vyskytujú prakticky vo všetkých vedných odboroch (i keď nie v rovnakej miere), vrátane politológie. Ich ekvivalent v slovenskom a anglickom jazyku môže byť značne odlišný, preto je dôležité venovať tejto problematike pozornosť. Podľa Ľ. Meškovej (Mešková, 2004, s. 67) je odborná frazéma spojenie, ktoré (na rozdiel od termínu) nemá jednoznačný význam. Sú preň charakteristické anomálie na úrovni syntagmy aj paradigmy, spolu so sémantickou nepriehľadnosťou. Spomínaná autorka vydeľuje odborné frazémy, typické pre odborný text, na nasledovné typy:

a) frazeologizované termíny;
b) nové odborné frazémy, ktoré vznikli v poslednom období, alebo ešte sú v procese lexikalizácie, pretože sa uplatňujú raz ako ustálené, inokedy ako voľné, ktoré zatiaľ nie sú uvedené v odborných slovníkoch;
c) všeobecné frazémy, ktoré nájdeme vo všeobecnom jazyku;
d) štylisticky neutrálne frazémy (štylisticky neutrálne ustálené spojenia, frazémy s oslabenou knižnosťou).

Takéto rozdelenie rešpektujeme, v našom príspevku však excerpované frazémy budeme deliť zo širšieho pohľadu na odborné, knižné a všeobecné. Za odbornú frazému považujeme frazeologickú jednotku pravidelne sa vyskytujúcu v textoch odborného jazyka, ktorá má typické vlastnosti frazémy ako sú obraznosť či expresívnosť, ale zároveň preberá denominatívnu funkciu termínu. Denominatívna funkcia frazém v odbornom texte prispieva k vytváraniu nových terminologických pojmov. Svojimi charakteristickými vlastnosťami tiež odborné frazémy prispievajú k vyššej kultúrnej, historickej i spoločenskej hodnote odborných textov.

3 Kategória knižných frazém

Pri charakteristike frazeologických jednotiek v odbornom texte z hľadiska štylistickej klasifikácie pracujeme aj s kategóriou knižných frazém. Štylistická kategória knižnosti sa podľa Jozefa Mistríka v jeho *Štylistike* chápe veľmi široko a vágne (Mistrík, 1985, s. 74). Podľa tohto autora sa v staršej literatúre vychádzalo predovšetkým zo základnej opozície knižnosť – ústnosť, podľa ktorej všetko, čo nie je ústne, je knižné. Súčasné teórie preferujú opozíciu hovorovosť – knižnosť[5]. J. Mistrík okrem toho tvrdí, že napriek existencii pojmov ako knižné výrazy alebo knižné prostriedky, knižný štýl ako osobitný druh štýlu neexistuje. Napriek tomu J. Mlacek považuje za opodstatnené a produktívne hovoriť o knižných štýloch – považuje za ne všetky funkčné štýly, ktoré sú v protiklade s hovorovým štýlom (Mlacek, 2007, s. 96). Takéto uplatňovanie pojmu knižný štýl podľa Mlaceka korešponduje so širokým chápaním knižnosti ako nadštýlovej vlastnosti. Špecifické príznaky knižnosti, charakteristickej pre knižné slová podľa Mistríka sú (Mistrík, 1985, s. 82):

a) nadnesenosť,
b) patetickosť,
c) exkluzívnosť,

[4] na rozdiel od vlastných frazém.

[5] Napríklad J. Chloupek (1978) tvrdí, že v tejto kategórii sa odráža nadštýlová opozícia písaných a ústnych jazykových prejavov. F. Miko (1989) danú opozíciu pomenúva v diele *Frazeológia v škole* pojmami expresívnosť – kultúrnosť.

d) spisovnosť.

J. Mlacek vo svojom diele *Štúdie a state o frazeológii* (Mlacek, 2007, s. 123) ďalej rozširuje základné príznaky knižnosti o tieto:

a) viacslovnosť, ktorá umožňuje ku knižným frazémam zaraďovať aj jednotky s knižnými komponentmi, vrátane inojazyčných (frazéma s knižným komponentom nebude nikdy hovorová, môže byť iba knižná, alebo neutrálna);

b) prítomnosť abstraktných slov v zložení frazémy (s abstraktnou zložkou sa v knižných frazémach spája ďalšia zložka, ktorá musí byť neutrálna, resp. štylisticky nevýrazná);

c) oslabená pragmatická stránka knižných frazém (podľa J. Oravca ústupom klasického vzdelania sa knižné frazémy dostávajú do úzadia, F. Miko dokonca hovorí o defrazeologizácii súčasného vyjadrovania);

d) pôvod knižných frazém, pretože ide o frazeologické jednotky, ktoré vznikli v oblasti knižných štýlov a znaky príslušnosti k danej sfére si do istej miery ponechávajú. Tento príznak je osobitne dôležitý u jednotiek, ktoré nemajú nijaké výrazné formálne ukazovatele svojej knižnosti (skladajú sa iba z bežných slov a neobsahujú knižné, alebo abstraktné slová) – *studená vojna, modrá armáda*. V týchto prípadoch je možné považovať tieto spojenia za frazeologické jednotky poznaním ich pôvodu – publicistického, biblického, historického.

Podľa uvedených kritérií môžeme uviesť príklady knižných frazém, vyskytujúcich sa v politologických textoch, ako napríklad *Damoklov meč, gordický uzol*, zatiaľ čo frazémy *jablko sporu/sváru*, či *skok do neznáma* sú jednotkami s výrazne oslabenou knižnosťou. Oslabením knižnosti (resp. hovorovosti) niektorých frazém sa vydeľuje tzv. medzištýlová frazeológia. Do knižnej frazeológie sa zaraďujú najmä frazémy cudzieho pôvodu (napr. citátové frazémy – *in medias res*), v politologických textoch zriedkavo nájdeme aj frazémy domáceho pôvodu (napr. *pracovať na roli národa dedičnej*).

J. Mlacek si ďalej kladie otázku, či v prípade knižných frazém nedochádza k protirečeniu ich dvoch základných vlastností – expresívnosti a knižnosti, respektíve či takéto výrazy patria do frazeológie (Mlacek, 2007, s. 268). Vzápätí nachádza uspokojivú odpoveď v širšom chápaní pojmu expresívnosť v prípade charakteristiky knižných frazém (nielen expresívnosť spojenú so subjektívnosťou a emocionálnosťou, ale aj iný typ expresívnosti, ktorý podmieňuje frazeologickosť výrazov typu *roky a roky, vo dne v noci*). Tento typ expresívnosti chápeme ako nápadnosť výrazu, ktorá je podmienená rôznymi vlastnosťami frazeologických jednotiek a ich zložiek – napríklad spojením domácich a cudzích zložiek (*Augiášov chliev/maštaľ*), spojením konkrétnych a abstraktných slov vo frazeologickej jednotke (*kameň úrazu, koleso dejín, zub času*), spojením tematicky rôznorodých slov (*zlatý vek, irónia osudu, hudba budúcnosti*). Vzhľadom na výrazovú ustálenosť a výraznú obraznosť sa podľa Mlaceka nedá pochybovať o ich frazeologickosti. Okrem uvedených faktov autor považuje knižnosť v prípade knižných frazém za nie celkom homogénnu vlastnosť a vydeľuje najmenej dva typy – výraznú a oslabenú knižnosť (Mlacek, 2007, s. 265).

Porozumenie frazeologickému komunikátu je podmienené mimojazykovými súvislosťami. Na jednej strane dochádza k internacionalizácii jazykov, na druhej strane sme svedkami snahy o zachovanie etnokultúrneho jazykového „dedičstva“. Knižné frazémy predstavujú takéto dedičstvo v hlbšom kontexte, v európskom až svetovom meradle. Za knižné frazémy považujeme v našom výskume také frazeologické jednotky, ktoré predstavujú pôvodné jadro frazeológie, teda frazémy s historickým, literárnym a kultúrnym pôvodom. Používanie takýchto frazém vyžaduje určitý stupeň vzdelania a kultúry, charakterizuje ich určitá nadnesenosť výrazu, odstup, nadhľad požívateľa. V súlade s Mlacekovými teóriami ďalej rozlišuje tieto základné druhy knižných frazém:

1. Citátové frazémy a okrídlené výrazy (*status quo, in medias res, tabula rasa, ad hoc, deiure*, z anglických výrazov *all right, time is money*). Obidva druhy frazém zaradila medzi knižné frazémy už E. Smiešková v štúdii *Okrídlené výrazy a tzv. citátové frazémy v slovenčine* (Smiešková, 1982, s. 83). V tejto súvislosti musíme podotknúť, že cudzojazyčné predložkové výrazy (*ad hoc, ex offo*) sa po uplatnení v inom jazyku prestávajú klasifikovať podľa svojho morfologického zloženia a považujú za minimálne frazémy. E. Smiešková okrem iného ďalej konštatuje, že pri existencii citátovej aj preloženej formy okrídleného výrazu sa jeho cudzia forma vyznačuje vyššou mierou knižnosti (Smiešková, 1982, s. 80). Ďalšou dôležitou charakteristikou je nemenné zapájanie týchto frazém do textu, pretože sa nevyznačujú prakticky žiadnou

variantnosťou. J. Mistrík medzi výrazy, ktoré strácajú štylistickú (knižnú) príznakovosť, zaraďuje výrazy *happy end*, *fair play* a iné.

2. Druhú skupinu predstavuje jadro frazeológie, teda frazeologické jednotky historickým, literárnym a kultúrnym pôvodom (*alfa a omega, kategorický imperatív, Achillova päta, labutia pieseň, dvíhať hlas proti niečomu, ľahnúť popolom, sivá eminencia, vojsť do dejín*). Používanie takýchto frazém vyžaduje určitý stupeň vzdelania a kultúry, charakterizuje ich určitá zjemnenosť výrazu, odstup, nadhľad požívateľa, nadnesenosť až patetickosť výrazu.
3. Ďalšia vydelená skupina zahŕňa frazémy príznačné pre jednotlivé knižné štýly a sféry knižnej komunikácie. Ich množstvo je neveľké, pretože väčšina knižných frazém prestupuje z jednej štýlovej oblasti do ďalších, takže sa stávajú všeobecnými knižnými frazémami v procese kontaminácie štýlov a vzniku sekundárnych štýlov. Medzi jednoznačné príklady môžeme zaradiť: *modrá armáda, studená vojna, uhorková sezóna, siedma veľmoc, piata kolónia* – publicistické frazémy, *papierová vojna, vyjsť z konceptu, mať niečo v evidencii* – administratívne frazémy.
4. Frazémy s oslabenou knižnosťou a ambivalentnou štylistickou platnosťou, ktoré sa najviac približujú k neutrálnej sfére (*kameň úrazu, ôsmy div sveta, hra osudu, nepísaný zákon/pravidlo, šiesty zmysel, ísť na koreň veci*).
5. Frazémy, ktoré sa vyznačujú posunmi svojej štylistickej platnosti, ide pri nich o dva podtypy posunov:
   a) posun na osi výrazná knižnosť – oslabená knižnosť (*jablko sváru – jablko sporu*), alebo na osi knižnosť – neutrálnosť, až hovorovosť (*rozťať gordický uzol – rozťať uzol*);
   b) štylistické rozdiely, ktoré sa navonok neprejavujú a vyplývajú z viacvýznamovosti istých frazém (*chudobný duchom* = frazéma pôvodom v náboženskej oblasti – *chudobný duchom* = nahlúply, primitívny).

4 Výsledky korpusového výskumu v kategórii knižných frazém

Korpus, ktorý je dlhodobo predmetom našej vedeckej analýzy, sme zostavili s ohľadom na predmet a cieľ nášho výskumu. Analyzovaný materiál pozostával z odborných textov z oblasti politických vied a príbuzných odborov, zameraných na politologické témy, medzinárodné vzťahy, históriu, geografiu, ako aj bezpečnostné štúdie, ekonomické a právnické texty. Z hľadiska štylistickej typológie textov ide o texty náučnej modelovej štruktúry. Spracovaný materiál pozostáva z 2896 strán (z toho 1514 strán v slovenských odborných textoch a 1382 strán v anglických odborných textoch). Výsledkom manuálnej excerpcie frazeologických jednotiek z primárnych materiálov je vlastný korpus (v ďalšom texte nazývaný už len „korpus“), zložený z 1025 frazeologických jednotiek v slovenskom jazyku a z 1217 frazeologických jednotiek v anglickom jazyku. Pre zjednodušenie analýzy budeme v ďalšom texte označovať slovenskú časť korpusu ako L1 a anglickú časť ako L2. Pri triedení získaného korpusu sme postupovali podľa teoretických postulátov J. Mlaceka, nakoľko považujeme za nevyhnutné postupovať jednotným systémom pri analýze frazém oboch jazykových skupín. Rozdielne teoretické prístupy by viedli k nesúrodým výsledkom a ich porovnávanie by neprinieslo očakávané výstupy.

V súčasnej dobe pozorujeme výrazne nižší výskyt frazém s najvyššou mierou knižnosti (z nášho korpusu spomeňme napríklad frazeologické jednotky *morálny imperatív*, *distribučný imperatív*, *rub prijatia Amsterdamskej zmluvy*), čo môže byť zapríčinené ústupom klasického vzdelania, menším záujmom o klasickú literatúru, pôvodnú mytológiu, ako aj nízka jazyková kompetencia v oblasti latinských výrazov. Najbližšie smerom k pólu knižnosti majú citátové frazémy, ktoré vznikli citáciou významných osobností, Biblie, autorských diel a podobne. Zo slovenského korpusu spomeňme frazémy *Achillova päta demokracie*, ktorá vznikla autorským aktualizovaním pôvodnej frazeologické jednotky s pôvodom v antickej mytológii *Achillova päta*. V anglickej časti korpusu takúto frazému nenájdeme, v SAFS však nachádzame frazeologický ekvivalent *Achilles heel of democracy*, ale aj frazeologické jednotky *soft underbelly of democracy*, v ktorej je výrazne znížená vlastnosť knižnosti použitím lexikálnej jednotky *underbelly*.

Frazémy z oboch korpusov, súvisiace s náboženskou tematikou, pochádzajú predovšetkým z prostredia kresťanstva, ostatné náboženstvá zastúpené nie sú, v L2 sa vyskytlo aj malé množstvo frazém pochádzajúcich z antickej mytológie. Tento jav iste súvisí s dominantnou kresťanskou tradíciou v skúmaných jazykoch napriek postupujúcim procesom sekularizácie a globalizácie, ktoré sa však vo frazeologickom fonde zatiaľ neprejavili.

Frazémy z nášho korpusu, pochádzajúce a/alebo súvisiace s náboženskou a mytologickou tematikou majú mierne odlišné pomerné zastúpenie v oboch jazykových fondoch.

V L1 sa frazémy súvisiace s antickou mytológiou nevyskytli, dominujú v ňom frazeologické jednotky pochádzajúce z Biblie a frazeologické jednotky s religióznymi konotáciami – 26 frazém:

biblia americkej revolúcie, apoštol demokracie, božský charakter, duch národa, zbožné želania, isté zbožštenie štátu, Attila prezývaný ako „Boží bič Európy", publikácie zasvätené analýze politiky, svetoví Giganti, stelesnené zlo, rečnícke zaklínadlo, démonizovanie pojmu, christianizácia územia, Svätá stolica, Stolica svätého Petra, Apoštolská stolica, kráľ sa … prepadne do pekla aj s ministrami, boží mier (hieromnémia), svätá vojna, kresťanské obce z celej ríše, cirkevná klika, kacírska myšlienka, Achillova päta demokracie.

[...] duch modernizácie, duch kapitalizmu verzus duch reálneho socializmu.

Parlamenty *sa stali rajom* pre diskreditovaných politikov.

Mandáty, ktoré stranu prenesú nad *magickú hranicu* 50 %.

V L2 je zastúpenie religióznych frazém menšie – 18 jednotiek:

an evil hour, the evils of the war, a necessary evil, the overriding evil, the chief evil to be avoided in international affairs, the scapegoat, barbarious acts/act of barbarism, a holy grail of British diplomacy, the sanctity of contract, to save Christians from infidel, to bless the use of power, to receive the blessing of international law, a sacred trust, to be mandated by God, the sacrifice of power, the Holy Allliance.

[...] the responsibilty for the solecism can be loaded onto that popular *scapegoat.*

Nachádzame tu aj frazémy s konotáciami v antickej mytológii – 3 jednotky:

[...] to prove chimerical, to cross the Styx, to be no panacea.

The congresses were *no panacea* (in Greek mythology the goddess of healing daughter of Aesculapius and sister of Hygeia).

V skupine knižných frazém sa prejavuje i jedna zo základných charakteristických vlastností anglického jazyka – analytickosť, založená na skladaní lexikálnych jednotiek do väčších celkov. Následkom historického vývoja sú výrazy popisujúce technické predmety a činnosti monomorfematické, tento znak vedie k nutnosti ich kombinovania do slovných spojení. Latinsko-grécke tvary sa aj v súčasnej angličtine považujú za knižné, preto sa vyskytuje dubletnosť používaných označení podľa jazykovej úrovne a štýlovej roviny používateľa. Ako príklad môžeme uviesť frazeologické jednotky *vis-a-vis* (na osi knižnosť – hovorovosť je na krajnom póle knižnosti) a *face to face* (frazéma, ktorá sa vyskytuje v mnohých sférach komunikácie a smeruje bližšie k pólu hovorovosti), ktorý má svoj slovenský ekvivalent *tvárou v tvár* (podobne ako frazéma *face to face* je bližšie smerom k hovorovosti). Aj v korpuse L1 sme sa stretli aj s duálnym typom frazeologických jednotiek, v ktorých nastáva posun na osi knižnosť – hovorovosť. Ako príklad môžeme uviesť výrazne knižnú frazému *per capitum/per capita*, s ktorou sme sa v odborných textoch stretli dvakrát, ale excerpovali sme aj jej slovenský frazeologický ekvivalent *na hlavu*, ktorý je výrazne posunutý smerom k pólu hovorovosti, používaný nielen v publicistike, ale aj v bežnej komunikácii.

Mnohé z knižných frazém sa používajú vo viacerých európskych jazykoch, preto sa zvyknú označovať ako europeizmy a internacionalizmy. Väčšina z nich pochádza z latinského jazyka, ich zastúpenie v oboch jazykoch je približne rovnaké, v L1 je to 42 frazém, v L2 je to 48 frazém:

- L1 – de facto, ergo, „vox populi, vox dei", duch" modernizácie "duch kapitalizmu" verzus "duch reálneho socializmu, a priori, ústava vychádza expressis verbis z prirodzeného práva, status quo, „suum cuique tribuere", ad definitionem, favor religionis, modus vivendi, sine ira et studio, persona non grata/nežiaduca osoba, „regnum teutonicum", rímske heslo „divide et impera", kráľ je „ratione peccati" pápežovým poddaným, organizácia „sui generis", de jure, ex post, ad hoc, ex ante, et avis.

  [...] potom mu pápež „*more antiquorum principum*" udelil titul „nomen imperatoris".
- L2 – habeas corpus doctrine, ex post acto laws, an ad hoc committee, de facto, vis-a-vis, ex officio, corpus legis, de facto, de jure, ex officio, inter alia, intra vires, modus vivendi, persona grata, persona non grata, prima facie, primus inter pares, pro tempore/pro tem, quid pro quo expectations, q.v./ quod vide, sine die, sine qua non, status quo,s. q. ante, sub judice, vice versa, sui generis, a pro forma review, pacta sunt servanda, prima facie evidence, band-wagoning versus balancing among the states , GNP per capita, causus belli, ergo.

Powerful states have always intervened ... to protect a *status quo* that suits them.

- L1 + L2 – de facto, de jure, modus vivendi, status quo, ad hoc, ergo, verus/verzus, habeas corpus.
  Habeas Corpus act (zákon na ochranu osobnej slobody občanov, názov je odvodený z anglického zatýkacieho rozkazu, v lat. „maj telo“, teda predveď telo k súdu).

Kvantitatívne pozorovania výskytu knižných frazém sú uvedené v tabuľke 2. Frazeologické jednotky sú v nej usporiadané podľa kvantitatívneho výskytu v oboch jazykových častiach korpusu. Z tabuľky vyplýva, že najčastejšie použitou frazémou bola frazeologická jednotka status quo (13-krát), mnohopočetne sa vyskytli aj frazémy *de facto* (12-krát), *ad hoc* (5-krát), *vis-a-vis, modus vivendi, de jure* (4-krát), *a priori* (3-krát), opakované použitie pozorujeme aj pri frazémach*ex ante, vice versa, quid pro quo, ergo, versus/verzus, habeas corpus* (2-krát). V korpuse knižných frazém sa vyskytli aj vetné frazémy – tri frazémy v L1 a jedna frazéma v L2:

„vox populi, vox dei“ (hlas ľudu, hlas boží)
„suum cuique tribuere“ (každému, čo mu patrí)
Staré rímske heslo *„divide et impera“* (rozdeľuj a panuj) sa rozvinulo práve v byzantskej diplomacii.
pacta sunt servanda (dohody treba dodržiavať)

Tabuľka 2: Knižné frazémy v našom korpuse podľa kvantitatívneho výskytu

Frazéma	**Počet L1**	**Počet L2**
status quo	5	8
de facto	10	2
ad hoc	3	2
modus vivendi	3	1
vis-a-vis	0	4
de jure	3	1
a priori	3	0
ex ante	2	0
vice versa	0	2
quid pro quo	0	2
ergo	1	1
versus/verzus	1	1
habeas corpus	1	1

Môžeme skonštatovať, že napriek výraznému posunu k pólu knižnosti z pohľadu štylistického uplatnenia analyzovanej skupiny knižných frazém je ich výskyt z hľadiska percentuálneho podielu v našom korpuse (11,90 % z celkového počtu frazém v L1 a 7,48 % z celkového počtu frazém v L2) veľmi nízky. Tento fakt potvrdzuje dominanciu všeobecných frazém z používaného frazeologického fondu v oboch jazykových fondoch napriek prevažujúcim vlastnostiam odborných textov – knižnosti, náučnosti, nocionálnosti. Nízke percento výskytu výrazne knižných frazém zároveň poukazuje na ich všeobecný ústup v odbornej, ale i umeleckej literatúre. Tento jav je pravdepodobne spôsobený ústupom tradičného vzdelania, ovládania klasických jazykov, ale i zníženým záujmom o antickú mytológiu, či históriu kresťanstva. Určitý podiel na tejto tendencii má aj popularizácia vedy, ktorá nabáda autorov na používanie menej vedeckého vyjadrovania, zrozumiteľného širšej verejnosti. Otázkou zostáva, ako spopularizovať návrat k tradičnému európskemu kultúrnemu dedičstvu, ktoré sa nepochybne odráža i v európskom, ale aj internacionálnom fonde knižných frazém.

Zhodných ekvivalentov sme v našom korpuse identifikovali 115, čo znamená 23,33 % z celkového počtu frazeologických ekvivalentov. Veľký podiel v tejto skupine ekvivalentov predstavujú europeizmy a internacionalizmy, ktoré majú totožný pôvod – v Biblii, antickej mytológii, spoločnej histórii, klasickej literatúre, ale i v klasických jazykoch – gréčtine a latinčine. Nasledovné knižné frazémy sú totožné v oboch jazykoch: *modus vivendi, persona non grata, pro forma, per capita, de facto, a priori, alfa a omega / alpha and*

omega, Achillova päta / Achille´s heel. V prípade niektorých knižných frazém existujú v obidvoch jazykoch i menej knižné frazémy, ktoré majú rovnaký význam, ale ich štylistická príslušnosť je ďalej od pólu knižnosti ako v prípade latinských výrazov, prípadne k nim existuje nefrazeologický ekvivalent:

persona non grata – L1: nežiaduca osoba
L2: an unacceptable or unwelcome person
per capita – L1: na hlavu
L2: per person
modus vivendi – L1: spôsob života (nefr.)
L2: a way of life (nefr.)
Achilova päta (demokracie) – L1: slabina (nefr.)
L2: Achille´s heel (knižn.)
soft underbelly (expr.)

Výrazne knižných frazém je medzi odlišnými ekvivalentmi len niekoľko, zaujímavé sú štylistické rozdiely medzi jednotlivými ekvivalentmi: *Achilova päta/Achille´s heel/soft underbelly, všeliek/panacea* (anglický ekvivalent je knižný s pôvodom v gréckej mytológii, slovenský ekvivalent je všeobecná frazeologická jednotka, i keď posunutá smerom k pólu knižnosti). Výraznejšiu knižnosť sme zaznamenali i v prípade ekvivalentov *vzdať hold/to pay homage, stelesnené zlo/devil incarnate, obetný baránok/scapegoat*. Migranti sa tak môžu stať *obetnými baránkami* aj v politickom boji.

Zaznamenali sme aj výskyt výrazne knižných frazém:

uvaliť kliatbu na niekoho – to anathematize sb
vyššia moc – an act of God
a point of no return – miesto, odkiaľ niet návratu

Občania poslúchajú svoj štát okrem iného aj preto, že sú tak vychovávaní a pripisujú mu isté atribúty *vyššej moci* či nejakú formu posvätnosti.

V skupine absolútnych ekvivalentov sme definovali výrazný podiel internacionálnych frazeologických jednotiek, ktoré sú totožné v oboch jazykoch na základe ich pôvodu v latinskom alebo gréckom jazyku. Ide o knižné frazémy, ktoré majú pôvod v histórii, mytológii, literatúre a ich obsahová aj významová stránka je rovnaká. Veľkú časť v korpuse absolútnych ekvivalentov tvoria odborné frazémy, ktoré vznikli v určitom vývojovom období, napríklad v čase studenej vojny, prípadne súvisia so špecifickou situáciou, napríklad so vznikom, vývojom a rozširovaním Európskej únie. Väčšina týchto odborných frazém nie je úplne zhodná po lexikálnej stránke, zaradili sme ich preto do skupiny podobných ekvivalentov. Rozdiely u podobných ekvivalentov sa netýkali významového či štylistického zaradenia, aj ich obraznosť je podobná, blízka.

5 Záver

Knižné frazeologické jednotky, prípadne odborné frazémy, s ktorými sa študent stretne až pri práci s odbornou literatúrou, dosiahli v našom prieskume relatívne nízke percento znalosti. Uvedené zistenia je nutné reflektovať v praxi a zaradiť odborné a knižné frazeologické jednotky do koncepcie výučby cudzích jazykov na vysokých školách. Umožníme tým študentom rýchlejšie, kompetentnejšie a kvalitnejšie štúdium odbornej literatúry v cudzom jazyku. Naším návrhom a potencionálnym smerovaním do budúcnosti je stanovenie frazeologického minima pre študentov vedeckých odborov politológia a medzinárodné vzťahy, ktoré by zahŕňalo základné a nadstavbové skupiny frazém, nevyhnutných pre pochopenie odborného komunikátu, pre efektívnu komunikáciu na medzinárodnej úrovni a všeobecný komunikačný komfort absolventa.

Použitá literatúra

ADAMKA. P. 2005. Odborný jazyk versus náučný štýl. In: *Moderní přístupy k výuce cizích jazyků na vysoké škole.* Ústí nad Labem : FSE UJEP, 2005, s. 7-9.

FINDRA, J. 2004. *Štylistika slovenčiny*. Martin : Osveta, 2004, 232 s.

CHLOUPEK, J. 1978. Publicistický styl jako pole jazykového vývoje. In: *Československé přednášky pro VIII. Mezinárodní sjezd slavistů v Záhrebu.* Red. B. Havránek. Praha : Academia, 1978, s. 93-108.

Krátky slovník slovenského jazyka. 1993. Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Bratislava : Ecopress, a. s., 1993. ISBN 80-224-0464-0.

KVETKO, P. 1996. *Anglická frazeológia v teórii a praxi*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996, 153 s.

MASÁR, I. 1984. Praktická terminologická príručka. In: *Kultúra slova*, č. 2, 1984.
MEŠKOVÁ, Ľ. 2004. Termíny a frazémy v textoch z odboru financií. In: *Odborná komunikácia v zjednotenej Európe.* Banská Bystrica : FHV UMB 2004, s. 65-70.
MIKO, F. a kol. 1989. *Frazeológia v škole*. Bratislava : SPN, 1989, 232 s.
MISTRÍK, J. 1985. *Štylistika*. Bratislava : SPN, 1985, 582 s.
MLACEK, J. 1976. *Slovenská frazeológia*. Bratislava : SPN, 1976, 120 s.
MLACEK, J. 1979. O štylistickej klasifikácii frazeologizmov. In: *Jazykovedný časopis*, roč. 30, č. 6, 1979, s. 134-143.
MLACEK, J. 1984. *Slovenská frazeológia*. Bratislava : SPN 1984. 119 s.
MLACEK, J. 2007. *Tvary a tváre frazém v slovenčine*. 2. vydanie. Bratislava : Stimul, 2007.
MLACEK, J. 2007. *Štúdie a state o frazeológii*. Ružomberok : Filozofická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku, 2007.
MLACEK J. – ĎURČO, P. a kol. 1995. *Frazeologická terminológia*. Bratislava : Stimul, 1995. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.juls.savba.sk/ediela/frazeologicka_terminologia/
SMIEŠKOVÁ, E. 1982. Okrídlené výrazy a tzv. citátové frazémy v slovenčine. In: *Slovenská reč,* roč. 47, č. 2, Bratislava : SAV, 1982, s. 76-84.
UŽÁKOVÁ, M. 2000. *Frazémy v anglickom odbornom texte*. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita, 2000. 63 s. ISBN 80-7127-758-9.

Autorka príspevku

PhDr. **Martina Benčeková**, PhD.
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: martina.bencekova@umb.sk

PREKLADATEĽSKÉ PROBLÉMY A ICH RIEŠENIE (NA PRÍKLADE ROZSUDKU OKRESNÉHO SÚDU HINWIL)[1]

Alena Ďuricová

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The starting point for drafting the paper is a legal text from the author's own translation practice - the judgment of the District Court in Hinwil, Switzerland. In the translation process from German into Slovak, it was necessary to solve several translation problems. From a theoretical point of view on particular translation problems, the author moves on to selected examples from the above mentioned judgment. The author defines specific translation problems and proposes, comments and justifies their solutions in the target language.
Key words: legal text, translation problems, equivalence, interpretation of terms

1 Úvod

Ako vyplýva zo samotného názvu príspevku, ústrednou témou príspevku sú prekladateľské problémy, ktoré sú späté s prekladom právnych textov. V tomto kontexte, teda pri práci s východiskovým a cieľovým právnym textom, sú v centre pozornosti právne jazyky so svojimi vlastnosťami a právne termíny s rôznymi vzťahmi ekvivalencie medzi pracovnými právnymi jazykmi.

Keďže práve vlastnosti právneho jazyka stoja za mnohými prekladateľskými problémami a radia sa k relevantným aspektom, ktoré zohrávajú rolu pri výbere príkladov prekladateľských problémov, prinášame stručnú charakteristiku právneho jazyka, jeho funkcií a vlastností.

Právny jazyk má osobitné postavenie medzi odbornými jazykmi. Vyplýva to predovšetkým z funkcie, ktorú plní a z úzkeho vzájomného vzťahu medzi právom a jazykom – jazykom, ktorý právo komunikuje. Právny jazyk slúži na vyjadrenie právnych noriem, má teda regulatívnu funkciu a okrem tejto plní informatívnu funkciu – *„prostredníctvom právneho jazyka vyjadruje zákonodarca adresátom právnych noriem druhy povinnostného, resp. dovoleného chovania“* (Holländer, 2006, s. 215). S funkciami právneho jazyka súvisia jeho vlastnosti.[2] S regulatívnou funkciou práva súvisí požiadavka jednoznačnosti a presnosti právneho jazyka, pričom sa pri jeho informatívnej funkcii kladie dôraz na zrozumiteľnosť. Keďže sú právne normy určené nielen odborníkom, ale aj laikom, často sa kriticky poukazuje na nedostatočnú zrozumiteľnosť právneho jazyka. Pri snahe zákonodarcu zvyšovať uvedené požiadavky právneho jazyka – presnosť, jednoznačnosť, zrozumiteľnosť – poukazujú samotní právnici na protirečenie medzi týmito požiadavkami. *„Zvyšování jednoznačnosti, přesnosti právního jazyka, a tedy zvyšování stupně jeho exaktnosti, vede k jeho nesrozumitelnosti, ke snížení informační hodnoty práva, a naopak. Je tím založen paradox právního jazyka: Zvyšování přesnosti, exaktnosti, vede k nesrozumitelnosti, a opačně, zvyšování srozumitelnosti vede ke snižování přesnosti“* (Holländer, 2006, s. 217).

Do týchto vzťahov ďalej vstupujú lingvistické aspekty. Špecifiká právneho jazyka sa prejavujú na všetkých jazykových rovinách. V kontexte požiadavky presnosti, jednoznačnosti a zrozumiteľnosti zohrávajú rolu predovšetkým termíny a ich vlastnosti. Sú to paradoxne právne termíny, ktoré tiež negatívne ovplyvňujú požiadavku jednoznačnosti, a to tým, že vlastnosti právnych termínov bývajú narušené vzťahmi synonymie, homonymie a polysémie. So zrozumiteľnosťou právneho jazyka a právnej terminológie súvisí ďalej ustálenosť termínov. Aj v používaní právnych termínov dochádza k zmenám. Holländer (2006, s. 219) v súvislosti s ustálenosťou a zmenami v právnej terminológii poukazuje aj na jeho vývoj: *„Právny jazyk sa vyvíja v konfrontácii s predmetom právnej regulácie i s vývojom bežného jazyka. Tieto dva vplyvy spôsobujú vznik tzv. právnych neologizmov ako aj zastarávanie právnych termínov a vznik právnych archaizmov.“*

---

[1] Príspevok je publikovaný v rámci projektu KEGA 022UMB-4/2021 *Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnikov.*

[2] Právnemu jazyku sa v kontexte s jeho funkciami, vlastnosťami, problémami a paradoxami venuje nielen právna veda. Právny jazyk sa stáva predmetom záujmu nielen odborníkov z teórie práva, filozofie práva (napr. Knapp, Holländer, Dolobáč, Dobrovič, Tóthová), ale aj filozofie, napr. Neština, Zouhar.

K vyššie uvedenému náčrtu vlastností právneho jazyka sa priraďuje jeho ďalšia špecifická vlastnosť – viazanosť na právny systém príslušnej krajiny. Na základe tejto osobitosti stráca právny jazyk status medzinárodného jazyka, ktorý je vlastný ostatným odborným jazykom. Rozdiely medzi právnymi systémami, teda medzi právnymi kultúrami sa v kontexte prekladu právnych textov podpisujú pod existenciu prekladateľských problémov.

Naznačené vlastnosti a zvláštnosti právneho jazyka signalizujú potrebu osobitného prístupu k prekladu právnych textov.[3] Je nevyhnutné zohľadniť ich vo všetkých fázach procesu prekladu a siahnuť po postupoch a metódach, ktoré sú relevantné tak pre porozumenie východiskového textu, ako aj pre prácu s právnymi termínmi a hľadanie ich ekvivalentov v cieľovom jazyku.[4]

2 Prekladateľské problémy

Na základe uvedeného vzťahu medzi právnym jazykom a právnym systémom daného štátu, možno konštatovať, že väzba právnej terminológie na právny systém vedie k rôznym vzťahom ekvivalencie, alebo dokonca k nulovej ekvivalencii, a býva teda príčinou predovšetkým prekladateľských problémov vyplývajúcich z interkultúrnych rozdielov.

Prekladateľ je pri preklade právnych textov konfrontovaný v podstate so všetkými druhmi prekladateľských problémov, definovaných v translatológii, t. j. pragmatickými problémami, ktoré spočívajú v rozdieloch kultúr, v rozdieloch medzi jazykmi a v špecifikách východiskového textu.[5] Pri definovaní prekladateľského problému pokladáme za relevantné napr. názory De Groota a Kautza. De Groot (1999, s. 21) zastáva názor: *„Ak sa východiskový jazyk a cieľový jazyk vzťahuje na odlišné právne systémy, existuje len zriedka úplná ekvivalencia.“*[6] *„Prekladateľské problémy vznikajú vždy vtedy, keď jednotky východiskového textu nemôžeme automaticky prekódovaním na základe vzťahu 1 : 1 vyjadriť v cieľovom jazyku, ale je potrebné realizovať lexikálne, gramatické, štylistické alebo dokonca sémantické zmeny“* (Kautz, 2000, s. 119). Nordová (2009, s. 176 – 179) systematizuje prekladateľské problémy a klasifikuje štyri druhy prekladateľských problémov:

- pragmatické problémy, ktoré vyplývajú z rozdielov medzi komunikačnými situáciami, do ktorých je zasadený východiskový a cieľový text, napr. problémy pri odlišnom vzťahu k miestu alebo času, alebo odlišných predchádzajúcich poznatkov príjemcov východiskového a cieľového textu;
- problémy, ktoré spočívajú v rozdieloch medzi kultúrami – vyplývajú z rozdielov medzi kultúrnymi normami a konvenciami východiskového a cieľového textu (napr. konvencie žánrov textu, konvencie mier, zdvorilostných fráz, zákonné normy pre príbalové letáky liekov). Pre právne texty v jazykovom páre nemčina – slovenčina slúžia ako príklad predovšetkým problémy vyplývajúce z rozdielnych právnych systémov, t. j. rozdiely v terminológii, ale aj konvencie charakteristické pre rôzne žánre právnych textov.
- problémy, ktoré spočívajú v rozdieloch medzi jazykmi, t. j. vyplývajú z rozdielov medzi štruktúrami východiskového a cieľového jazyka. Pri nemeckom a slovenskom právnom jazyku je to celý rad rozdielov v používaní jazykových prostriedkov, ktoré zároveň reprezentujú vlastnosti právneho jazyka.
- problémy, ktoré spočívajú v špecifikách východiskového textu – vyplývajú z konkrétneho textu a ich riešenie sa nedá aplikovať v iných textoch. Vhodným príkladom pre túto skupinu prekladateľských problémov sú jednotlivé žánre právnych textov, keďže majú svoje špecifiká.

Kautz (2000, s. 119 – 126) rozlišuje tri kategórie prekladateľských problémov: pragmatické, problémy spočívajúce v špecifikách kultúr a a problémy vyplývajúce z rozdielnosti jazykov. Priradenie konkrétneho prekladateľského problému do niektorej z uvedených kategórií nie je vždy jednoznačné. Aj Kautz (2000, s. 119) poukazuje na ich časté prelínanie. Schmitt (1999) prináša systematizáciu prekladateľských problémov, ktorá je

[3] K špecifikám prekladu právnych textov porov. Wrede (2020, s. 24).

[4] K práci s paralelnými textami porov. aj Jurčáková (2017, s. 98 – 106).

[5] Ku klasifikácii a charakteristike prekladateľských problémov por. Kautz (2000, s. 119), Nordová (1999, s. 352), Nordová (2010, s. 90 – 94), Schmitt (1999, s. 57).

[6] Štefaňáková poukázala na to, že *„… aj v podobne vystavaných právnych poriadkov možno len zriedkavo hovoriť o terminologickej ekvivalencii v zmysle funkčnej zhody existujúcich právnych pojmov.“* (Štefaňáková, 2014, s. 163). K prekladateľským problémom a ekvivalencii porov. aj Jurčáková (2006, s. 33).

založená na komunikácii a porozumení. Vychádza všeobecne z odborných textov i textov z oblasti techniky a za prekladateľské problémy pokladá už problémy pri samotnom porozumení. „*Bei Fachtexten (insbesondere bei fachinterner Kommunikation) ist freilich gerade das Verstehen in der Regel besonders schwierig, und ohne sie zu verstehen, kann man sie nicht (oder allenfalls zufällig richtig) übersetzen"* (Schmitt, 1999, 57). V zmysle Schmittovho ponímania, t. j. neporozumenia východiskového textu, môžeme samotný právny jazyk, teda jeho zvláštnosti a často kritizovanú nezrozumiteľnosť pokladať za zdroj a príčinu prekladateľských problémov.

3 Vybrané prekladateľské problémy

Ako sme už uviedli vyššie, na preklad právnych textov sa vzťahujú všetky druhy prekladateľských problémov. Konštatovanie, že prekladateľské problémy, klasifikované v translatologickej literatúre, nemusia existovať izolovane, ale sa môžu v konkrétnom prípade prelínať, môžeme pri aplikovaní na právne texty doplniť o tvrdenie, že:

- právny jazyk a jeho vlastnosti môžu byť príčinou prekladateľských problémov na všetkých jazykových rovinách,
- prekladateľský problém vyplývajúci z rozdielov v právnych systémoch sa netýka len terminológie a lexikálnej roviny, ale všetkých jazykových rovín, kde zohráva vo výbere a uplatnení jazykových prostriedkov úzus pri koncipovaní daného žánru právneho textu.

Riešenie prekladateľských problémov predstavuje pre prekladateľov právnych textov nepochybne neľahkú úlohu. Na ďalej uvedených príkladoch reprezentujúcich uvedené prekladateľské problémy, ilustrujeme a odporúčame ich riešenie. Príklady sú vybrané z rozsudku švajčiarskeho Okresného súdu Hinwil. Rozsudok reprezentuje právny jazyk jednej z nemecky hovoriacich krajín, teda právnu kultúru jednej z nemecky hovoriacich krajín. Už na prvý pohľad sa daný rozsudok odlišuje od rozsudkov Nemecka a Rakúska – obsahuje nemálo rozdielov na jednotlivých jazykových rovinách a vyžaduje si dôkladnú analýzu, interpretáciu a komparáciu s rozsudkami Nemecka a Rakúska, ako aj porovnanie príslušných právnych úprav všetkých troch nemecky hovoriacich krajín. Vybrané lexikálne jednotky *Einzelgericht, mitwirkend, Rechtsbegehren, Betreuungsunterhalt, Familienwohnung* približujeme z translatologického aspektu a poukazujeme na postupy spojené s hľadaním ekvivalentov v slovenskom jazyku.

3.1 Einzelgericht

Uvedený termín je v hlavičke rozsudku, ktorý vydal predmetný rozsudok a okrem názvu *Bezirksgericht Hinwil* (Okresný súd Hinwil) je súd bližšie špecifikovaný označením *Einzelgericht in Zivil- und Strafsachen,* v ktorom zameriame pozornosť na termín Einzelgericht. Tento termín môžeme v zmysle vyššie uvedenej klasifikácie definovať ako prekladateľský problém, ktorý spočíva v rozdieloch medzi právnymi kultúrami. Pre jednotlivé právne systémy vo všeobecnosti platí, že sa odlišujú súdnou sústavou a názvami súdov. Pre názvy súdov Švajčiarska a Slovenska platí, že sa pri ich tvorbe uplatňuje princíp územného členenia. Na základe toho môžeme ako ekvivalent švajčiarskeho *Bezirksgericht* použiť v slovenčine *okresný súd*. Priradením označenia *Einzelgericht in Zivil- und Strafsachen* je konkretizovaná pôsobnosť uvedeného súdu. Predmetný termín *Einzelgericht* je špecifickým pre švajčiarsku sústavu súdov, preto je potrebné ho bližšie definovať a interpretovať – a to aj napriek tomu, že Krenčeyová – Krenčey (2002, s. 125) nám ponúkajú ekvivalent *súd tvorený samosudcom*. Východiskom pre sledovanie informácií je švajčiarsky systém súdov ich pôsobnosť a príslušnosť, o čom prinášajú dostatok informácií webové stránky o systéme súdov vo Švajčiarsku. Keďže Okresný súd v Hinwile patrí medzi okresné súdy v kantóne Zürich, vychádzame z príslušných stránok. Okresné súdy v kantóne Zürich sú v súvislosti s civilným konaním charakterizované nasledovne: *„Das Bezirksgericht im Kanton Zürich ist ein Kollegialgericht und entscheidet jeweils in einer Dreierbesetzung in den Angelegenheiten, die keinem anderen Gericht zugewiesen sind. Einzelne Mitglieder des Bezirksgerichts amten als Einzelgericht (Einzelrichter).“* Z uvedeného vyplýva, že sudcovia okresných súdov v kantóne Zürich rozhodujú v senátoch alebo ako samosudcovia. Keď sledujeme naznačenú líniu príslušnosti, dostávame sa k explicitne vymenovanej vecnej príslušnosti samosudcu okresných súdov v kantóne Zürich. Obdobné informácie nachádzame k trestným veciam – *„Am Bezirksgericht entscheidet je nach Strafmaß entweder ein Einzelrichter oder ein Kollegialgericht.*

Einzelrichter und Einzelrichterinnen entscheiden unter anderem über.“[7] Pozornosť tu sústreďujeme samozrejme na termín *Einzelgericht*, ako aj na kontext, v akom sa nachádza a spôsob ako sa používa. V uvedených dostupných materiáloch sa termín *Einzelgericht* používa paralelne spolu s termínom *Einzelrichter*, resp. s termínom *Bezirksgericht*, napr.: Einzelgericht (Einzelrichter), einzelne Mitglieder des Bezirksgerichts amten als Einzelgericht (Einzelrichter), der Einzelrichter als Mitglied des Bezirksgerichts (Einzelgerichts) ist im Kanton Zürich sachlich zuständig für [...]. Citované príklady nás oprávňujú konštatovať, že v uvedených pozíciách môžeme pokladať termíny *Einzelgericht* a *Einzelrichter* za synonymá.

Pri riešení daného prekladateľského problému a voľbe ekvivalentu je potrebné zohľadniť ďalšie faktory, a to pozíciu predmetného termínu vo východiskovom texte, jeho funkciu v texte, používanie ďalších jazykových prostriedkov (Einzelrichter, Bezirksrichter, Bezirksgericht), úzus v slovenských rozsudkoch, resp. využiť aj porovnanie s nemeckým a rakúskym rozsudkom.

Použitie skúmaného termínu v hlavičke plní informatívnu funkciu, označuje súd, ktorý vyhotovil rozsudok. V analyzovanom rozsudku informácia o spôsobe rozhodovania, teda o tom, že rozhodoval samosudca, vyplýva z explicitného vyjadrenia v závere rozsudku, kde je s menom sudcu uvedená jeho pozícia samosudcu. V úvode rozsudku – medzi hlavičkou a nadpisom, je meno sudcu s označením sudca okresného súdu (Bezirksrichter), nie samosudca. Ak porovnáme rozsudok švajčiarskeho súdu s rozsudkami Slovenskej republiky, resp. Nemecka alebo Rakúska, rozhodovanie senátom alebo samosudcom je konkretizované v úvodnej časti samotného textu rozsudku. V nemeckom a rakúskom rozsudku je v hornej časti uvedený len súd, ktorý rozhodol a vyhotovil rozsudok.

Na základe uvedených konštatovaní a jazykových prostriedkov používaných v kontexte termínu *Einzelgericht* odporúčame použiť v hlavičke textu funkčný ekvivalent označujúci súd, vydávajúci rozsudok, t. j. *Okresný súd Hinwil. Prvostupňový súd pre civilné a trestné veci*. Pri uvedení doplňujúcej informácie o príslušnosti súdu pre civilné a trestné veci navrhujeme použiť postup explikácie[8] a charakterizovať súd na základe zohľadnenia celého textu a charakteristík v sústave súdov kantónu Zürich a použiť teda označenie *prvostupňový súd.*

3.2 Mitwirkend

Výraz *mitwirkend* na prvý pohľad nesignalizuje nijaké problémy pri preklade. Jeho význam je dostatočne jasný, nie je ani právnym termínom, napriek tomu ho však v danom kontexte zaraďujeme k prekladateľským problémom. Posudzovaná lexikálna jednotka reprezentuje dokonca súčasné prelínanie prekladateľských problémov. Na základe kontextu a pozície výrazu *mitwirkend* v texte ho možno na jednej strane klasifikovať ako prekladateľský problém, ktorý spočíva v rozdieloch právnych kultúr, a na druhej strane ako problém, ktorý spočíva v špecifikách daného textu. V rozsudkoch porovnávaných nemecky hovoriacich krajín, Nemecka a Rakúska, ako aj v slovenských rozsudkoch v úvode textu absentuje obdobná informácia. Pri preklade a hľadaní ekvivalentu v cieľovom slovenskom jazyku je potrebné na základe toho zohľadniť predovšetkým funkciu sprostredkúvanej informácie a pozíciu v texte.

Význam výrazu *mitwirkend*, resp. infinitívu *mitwirken* si môžeme overiť v slovníkoch, resp. vyvodiť z jeho morfém. Horálková (2003, s. 197) nám ponúka ekvivalent *spolupôsobiť*. Dalo by sa teda uvažovať o použití výrazov *spolupôsobiac, spolupôsobiaci, pôsobili spolu*. Kontext, v ktorom je uvedený výraz použitý, konkrétne:

Mitwirkend: Bezirksrichter F. M. und
Gerichtsschreiberin MLaw E. A.

sprostredkúva informáciu o autorovi textu. Doslovný preklad, teda výrazy spolupôsobiac, resp. spolupôsobili je neobvyklým spôsobom vyjadrenia autora textu v slovenských právnych textoch. Odporúčame preto siahnuť po funkčnom ekvivalente vyhotovil:

Vyhotovil: sudca okresného súdu F. M. a zapisovateľka MLaw E. A. (resp. zapisovateľka súdu MLaw E. A.).

---

[7] Porov. informácie o okresných súdoch a samosudcoch okresných súdov v kantóne Zürich. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.zivilprozess.ch/zustaendigkeit-der-gerichte/sachliche-zustaendigkeit-im-kanton zuerich/bezirksgericht a https://www.zh.ch/de/sicherheit-justiz/strafverfahren.html

[8] K typom, metódam a postupom pri preklade porov. napr. Schreiber (1999, s. 152), Koller (1992, s. 59), Nordová (1999, s. 350 – 354), Kußmaul (2007, s.163), Kadrić – Kaindl – Kaiser-Cooke (2012).

3.3 Rechtsbegehren

Termín *Rechtsbegehren* je uvedený v rozsudku samostatne a kontext predstavuje nasledujúca veta:

Rechtsbegehren:

Es sei die Ehe der Gesuchsteller zu scheiden, unter Regelung der Nebenfolgen durch das Gericht.

Predmetný termín *Rechtsbegehren* reprezentuje problém, ktorý spočíva v rozdieloch medzi právnymi kultúrami a v špecifikách východiskového textu. Pri posudzovaní uvedeného termínu v celom kontexte sa uvedené dva prekladateľské problémy prelínajú s interlingválnymi rozdielmi medzi nemčinou a slovenčinou. Pri interpretácii termínu *Rechtsbegehren* a hľadaní ekvivalentu v slovenskom jazyku je potrebné zamerať pozornosť okrem rozsudku na ďalšie žánre právnych textov týkajúcich sa rozvodu. Kontext, doslovne – manželstvo navrhovateľov má byť rozvedené – nám určuje smer k návrhu na rozvod. Vzory návrhov na rozvod odporúčané v Nemecku a Rakúsku v pozícii výrazu *Rechtsbegehren* používajú slovesný tvar *beantragen* k názvu textu *Antrag*, ako to vyplýva z nasledujúcich príkladov.

- Príklad z nemeckého vzoru návrhu na rozvod:

  Hiermit zeige ich an, dass ich den Antragsteller anwaltlich vertrete und <u>beantrage</u>:
  Die am (Datum) vor dem Standesamt (Gemeinde)
  unter der Heiratsurkunden-Nr. (…) geschlossene Ehe der Beteiligten wird geschieden.[9]

- Príklad z rakúskeho vzoru na rozvod:

  Wir <u>beantragen</u> die einvernehmliche Scheidung unserer Ehe. Die eheliche Lebensgemeinschaft ist seit [.....] (Datum) aufgehoben. Unsere Ehe ist so zerrüttet, dass keine Aussicht darauf besteht, dass die eheliche Lebensgemeinschaft wieder hergestellt werden kann.[10]

Uvedené príklady dokumentujú rozdiely v používaní termínov v nemeckom jazyku v závislosti od príslušnej jazykovej krajiny, od príslušného právneho systému. Slovenský právny jazyk používa ekvivalent k nemeckému a rakúskemu *Antrag, beantragen – návrh, navrhovať*:

Príklady zo slovenských vzorov na rozvod:

- Navrhujem preto, aby súd po vykonanom dokazovaní vydal tento r o z s u d o k:

  Manželstvo [.....], rod. [.....] a [.....], uzavreté dňa [.....] pred Miestnym úradom [.....], sa rozvádza.[11]

- Na základe uvedeného navrhujem, aby súd po vykonanom dokazovaní rozhodol takto:

  Súd manželstvo uzavreté dňa [.....] medzi manželom [.....], nar. [.....], trvalý pobyt [.....], občan SR a manželkou [.....], nar. [.....], trvalý pobyt [.....], občianka SR, uzatvorené dňa [.....] v kostole v [.....] zapísané v knihe manželstiev matričného úradu [.....], zväzok [.....], ročník [.....], na strane č. [.....], pod poradovým číslom […....] rozvádza.[12]

- Na základe vyššie uvedených skutočností v súlade s citovaným zákonným ustanovením navrhujem, aby súd po vykonaní dokazovania vydal nasledujúci

  r o z s u d o k:

  Súd manželstvo účastníkov konania uzavreté dňa [.....] v [.....], zapísané v knihe manželstiev matričného úradu [.....], zväzok [.....], ročník [.....], na strane [.....], pod poradovým číslom [.....]

  r o z v á d z a.[13]

Na základe komparácie a jazykových prostriedkov zaužívaných v predmetnom žánre právnych textov odporúčame použiť funkčný ekvivalent:

Návrh:

Súd manželstvo navrhovateľov rozvádza...

Manželstvo [.....] sa rozvádza.

---

[9] Vzor nemeckého návrhu na rozvod. [Oline]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.familienrecht-allgaeu.de/de/muster-scheidungsantrag.html#muster

[10] Vzor rakúskeho návrhu na rozvod. [Oline]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/scheidung/6/Seite.100010.html#ZumFormular

[11] Porov. vzor návrhu na rozvod. [Oline]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: http://www.rozvod-rozchod.sk/vzor-ziadost-o-rozvod-navrh-zeny/d-1016/p1=1076

[12] Porov. vzor návrhu na rozvod. [Oline]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://www.tlaciva-online.sk/tlacivo-vzor/navrh-na-rozvod-manzelstva/

[13] Porov. vzor návrhu na rozvod. [Oline]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://ficek.sk/vzor-ziadosti-o-rozvod-16224

Opierame sa pritom zároveň o I. Stolzeovú (1999, s. 56; 2009, s. 285), ktorá zdôrazňuje, že aj pri dokumentárnom type prekladu je potrebné použiť konštrukcie, ktoré sú obvyklé v cieľovom jazyku: *„Wenn zielsprachlich vergleichbare Formulierungen vorliegen, dann sollen die entsprechenden Formulierungen verwendet werden, auch wenn diese grammatisch oft völlig anders aufgebaut werden."*

3.4 Betreuungsunterhalt

Popri termíne *Betreuungsunterhalt* sa v texte rozsudku Okresného súdu Hinwil vyskytuje termín *Unterhalt* a ďalšie od neho odvodené termíny: Kinderunterhalt, Barunterhat, Unterhaltsbeitrag, Unterhaltsvereinbarung. Pri hľadaní ekvivalentu je potrebné riešiť prekladateľský problém spočívajúci v rozdielnych právnych kultúrach, ktorý sa často odráža v aproximatívnej ekvivalencii, t. j. viacerým termínom vo východiskovom jazyku (*Unterhalt, Betreuungsunterhalt, Barunterhalt*) zodpovedá jeden termín v cieľovom jazyku (*výživné*). Pri chýbajúcom ekvivalente v slovenčine je evidentné, že bude potrebné význam posudzovaného termínu vyjadriť pomocou opisu. Tomu predchádza krok interpretácie termínu *Betreuungsunterhalt*. Na rozlíšenie dvoch druhov výživného v švajčiarskom právnom jazyku je dostatok materiálov, odborných textov dostupných na internete. Definovanie, vysvetlenie a porovnanie rozdielov medzi termínmi *Betreuungsunterhalt* a *Barunterhalt* ponúka okrem iných napr. webová stránka švajčiarskeho Centra poradenstva pri rozvode[14] poskytujúca o. i. aj návod na výpočet výživného.

Na základe interpretácie a komparácie odporúčame použiť opisný funkčný ekvivalent *výživné na výdavky v súvislosti s opaterou.*

3.5 Familienwohnung, eheliche Wohnung

Termín *Familienwohnung* zaraďujeme do výberu komentovaných príkladov prekladateľských problémov z dvoch dôvodov. Na jednej strane ide o príklad, ktorý vychádza z väzby právneho jazyka na právny systém príslušnej krajiny, v tomto prípade na Švajčiarsko a pri preklade je potrebné riešiť rozdiel medzi švajčiarskou a slovenskou terminológiou. Na druhej strane reprezentuje vybraný príklad vzťah medzi právnym a bežným jazykom. Pôvod právnych termínov v bežnom jazyku patrí k charakteristickým vlastnostiam právneho jazyka. Termíny prevzaté z bežného jazyka získavajú v právnom jazyku význam obvykle vymedzený definíciou. Túto vlastnosť právneho jazyka je potrebné zohľadniť v procese prekladu, aby nedošlo k zámene významov a nesprávne sprostredkovanej informácii.

Vo švajčiarskom právnom jazyku sa v rôznych právnych úpravách okrem termínu *Familienwohnung* vyskytujú termíny: *Wohnung der Familie, eheliche Wohnung, Wohnung*. Termíny *Familienwohnung* a *Wohnung der Familie* možno označiť za synonymá. Stručne je tento termín definovaný ako priestorový stredobod manželského a rodinného života.[15] Podľa definície používanej v spolkovom súdnictve sa pod termínom *Familienwohnung* rozumie byt alebo rodinný dom, ktorý slúži ako bydlisko zosobášenému páru (bez ohľadu na to, či má alebo nemá deti) alebo partnerom rovnakého pohlavia, žijúcim v registrovanom partnerstve a ktorý slúži na rodinný život. Termín *Wohnung der Familie* sa používa v Švajčiarskom občianskom zákonníku, napr. v čl. 169 II, kde sa upravuje nájomná zmluva a výpoveď nájomnej zmluvy. Od tohto významu sa odlišuje termín *eheliche Wohnung*, kde žijú manželia spolu s určitou pravidelnosťou. Napriek tomu sa stretávame aj so synonymným použitím k termínu *Familienwohnung*. Termín *Wohnung* používa švajčiarsky zákon o hlásení pobytu (Bundesmeldegesetz BMG), kde je definovaný v § 20.

Doslovné preklady v kontexte rozvodu manželstva by boli *rodinný byt, byt rodiny, manželský byt*. Napriek tomu, že pri rozsudku sa uplatňuje dokumentárny typ prekladu, neodporúčame použiť doslovný preklad, nakoľko sa uvedené termíny vzťahujú aj na rodinný dom. Pri hľadaní ekvivalentu v slovenčine je preto potrebná komparácia[16] s právnymi úpravami týkajúcimi sa rozvodu manželstva. Do úvahy prichádza funkčný ekvivalent *spoločná domácnosť*, resp. konkretizácia nehnuteľnosti (*byt, rodinný dom*), v ktorej manželia bývajú

---

[14] Porov. charakteristiku termínu Betreuungsunterhalt. [Oline]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://www.unterhaltsberechnung.ch/?gclid=Cj0KCQjw16KFBhCgARIsALB0g8L0ErAN7uz7nhxas8 BmsAMj6zL5UEsy6YjKcC26WGIcBpVeqL9leDsaAt1UEALw_wcB

[15] Porov. definíciu termínu Familienwohnung na stránke Univerzity v Zürichu. [Oline]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://www.rwi.uzh.ch/elt-lst-buechler/famr/wirkungehe/de/html/unit_Familienwohnung.html

[16] K postupom prekladu a determinácie ekvivalenčných vzťahov v kontexte slovenského a nemeckého jazyka (porov. aj Tuhárska, 2017, 100 –142).

a o ktorej sa rozhoduje pri vysporiadaní majetku. V slovenských rozsudkoch, ktorými súd rozvádza manželstvo, sa vyskytujú slovné spojenia: opustil/a spoločnú domácnosť, navrhovateľ sa odsťahoval zo spoločnej domácnosti, preto ich odporúčame ako vhodný funkčný ekvivalent:

Der Gesuchsteller hat die eheliche Wohnung bereits verlassen.

Navrhovateľ sa už odsťahoval zo spoločnej domácnosti.

Do úvahy eventuálne prichádza preklad pomocou opisu: Navrhovateľ sa z bytu používaného počas manželstva už odsťahoval.

4 Záver

Preklad právnych textov podlieha určitým pravidlám, ktoré vyplývajú zo zvláštností tohto vedného odboru, vlastností a zvláštností právneho jazyka a predstavuje špecifické prekladateľské problémy.

Prekladateľ je pri preklade právnej terminológie neustále konfrontovaný s komparáciou práva. Prekladateľ musí zistiť presný význam daného termínu vo východiskovom jazyku, t. j. v právnom poriadku, v právnych predpisoch východiskového jazyka. Následne môže hľadať termín s rovnakým, prípadne porovnateľným významom v cieľovom jazyku, t. j. v právnom poriadku, v právnych predpisoch, v paralelných textoch cieľového jazyka.

Príklady riešenia vyššie uvedených vybraných prekladateľských problémov poukazujú na dôležitosť aplikácie teoretických poznatkov z oblasti práva, lingvistiky a translatológie, ako aj prekladateľských kompetencií v jednotlivých fázach prekladu. V tomto kontexte pokladáme príspevok za inšpiratívny pre pedagógov, vzdelávajúcich prekladateľov a tlmočníkov, ale aj pre prekladateľov právnych textov, resp. odborných textov z iných oblastí.

Použitá literatúra

DE GROOT, G.-R. 1999. Das Übersetzen juristischer Terminologie. In: De Groot G.-R., Schulze, R. (eds): *Recht und Übersetzen.* Baden-Baden : NomosVerlagsgesellschaft, 1999, s. 11-46.

DOLOBÁČ, M./DOBROVIČ, Ľ. (eds.) 2019: *Právny jazyk v aplikačnej praxi*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2019.

HOLLÄNDER, P. 2006. *Filosofie práva.* Plzeň : Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006.

HOLLÄNDER, P. 1995. Paradox právneho jazyka. In: *Kultúra slova*, 1995, č. 6, s. 328-338.

JURČÁKOVÁ, E. 2006. Práca s paralelnými textami a ich využitie v didaktike prekladu. In: *Od textu k prekladu.* (ed. Alena Ďuricová), Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2006, s. 33-37.

JURČÁKOVÁ, E. 2017. Der Einsatz von Parallel- und Hintergrundtexten bei der Übersetzung von Fachtexten. In: *Nová filologická revue.* Banská Bystrica : Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela, roč. 9, číslo 1, jún 2017, s. 98-106.

KADRIĆ, M. – KAINDL, K. – KAISER-COOKE, M. 2012. *Translatorische Methodik.* Wien : Facultas Verlags- und Buchhandlung AG, 2012.

NEŠTINA, M. 2012. Sémantické a pragmatické otázky jazyka právnych predpisov. In: *Filozofia*, 2012, roč. 67, č. 9, s. 718-730.

HORÁLKOVÁ, M. 2003. Nemecko-český *právnický slovník.* Brno : LEDA, 2003.

KAUTZ, U. 2000. *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München : Iudicium, 2020.

KNAPP, V. 1995. *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995.

KUßMAUL, P. 2007. *Verstehen und Übersetzen.* Tübingen : Narr Verlag, 2007.

KRENČEYOVÁ, A. – KRENČEY, I. 2002. *Nemecko-slovenský a slovensko-nemecký prekladový slovník. Právo – ekonomika.* Bratislava : Krenčey, CCJ-Fremdsprachenzentrum, 2002.

NORD, Ch. 2009. *Textanalyse und Übersetzen. Theoretische Grundlagen, Methode und didaktische Anwendung einer übersetzungsrelevanten Textanalyse*. Heidelberg : Gross, 2009.

NORD, Ch. 1999. Textanalyse: pragmatisch / funktional. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hgg.): *Handbuch Translation.* Tübingen : Stauffenburg-Verlag, 1999, s. 350-357.

NORD, Ch. 2010. *Fertigkeit Übersetzen. Ein Kurs zum Übersetzenlehren und -lernen.* Berlin : BDÜ Weiterbildungs- und Fachverlagsgesellschaft mbH, 2010.

SCHMITT, P. A. 1999. *Translation und Technik.* Tübingen : Stauffenburg-Verlag, 1999.

SCHREIBER, M. 1999. Übersetzungstypen und Übersetzungsverfahren. In: Snell-Hornby, M. et al. (Hgg.): *Handbuch Translation.* Tübingen : Stauffenburg-Verlag, 1999, s. 151-154.

STOLZE, R.1999. Expertenwissen des juristischen Fachübersetzers. In: Sandrini, P. (Hrsg.): *Übersetzen von Rechtstexten : Fachkommunikation im Spannungsfeld zwischen Rechtsordnung und Sprache.* Tübingen: Narr, 1999, s. 45-62.

STOLZE, R. 2009. Fachübersetzen – Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis. Berlin : Franck & Timme, 2009.

TUHÁRSKA, Z. 2017. Einige Anmerkungen zur Erstellung des Begriffsapparats aus dem Bereich des Strafrechts. Am Beispiel von Ausgewählten Begriffen. In: Rakšányiová, J. et al. *Quo vadis, Rechtsübersetzung?* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. s. 100-142.

ZOUHAR, M. 2011. *Význam v kontexte*. Bratislava : Aleph, 2011.

WREDE, O. 2020. *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts (Deutsch-Slowakisch).* Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2020.

Internetové zdroje

Universität Zürich. Lehrstuhl für Privatrecht und Rechtsvergleichung. [Online]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://www.rwi.uzh.ch/elt-lst-buechler/famr/wirkungehe/de/html/unit_Familienwohnung.html

Návrh na rozvod. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.familienrecht-allgaeu.de/de/muster-scheidungsantrag.html#muster

Návrh na rozvod. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.oesterreich.gv.at/themen/familie_und_partnerschaft/scheidung/6/Seite.100010.html#ZumFormular

Návrh na rozvod. [Online]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: http://www.rozvod-rozchod.sk/vzor-ziadost-o-rozvod-navrh-zeny/d-1016/p1=1076

Návrh na rozvod. [Online]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://www.tlaciva-online.sk/tlacivo-vzor/navrh-na-rozvod-manzelstva/

Návrh na rozvod. [Online]. [Cit. 2021-10-3]. Dostupné na: https://ficek.sk/vzor-ziadosti-o-rozvod-16224 https://www.zh.ch/de/sicherheit-justiz/strafverfahren.html

N. N. Bundesmeldegesetz (BMG). [Online]. [Cit. 2021-10-5]. Dostupné na: https://www.buzer.de /gesetz/10628/a180974.htm

N. N. Das Schweizerische Zivilgesetzbuch ZGB. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://gesetzestexte.help.ch/zgb/artikel.cfm?key=198&art=Das_Eherecht

N. N. Príslušnosť okresných súdov kantónu Zürich v civilných veciach. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.zivilprozess.ch/zustaendigkeit-der-gerichte/sachliche-zustaendigkeit-im-kanton-zuerich/bezirksgericht

N. N. Príslušnosť okresných súdov kantónu Zürich v trestných veciach. [Online]. [Cit. 2021-10-1]. Dostupné na: https://www.zh.ch/de/sicherheit-justiz/strafverfahren.html

N. N. TÓTHOVÁ, M. Interpretácia práva a právny jazyk. [Online]. [Cit. 2021-10-5]. Dostupné na: http://dvp.sehnalek.cz/files/prispevky/12_teorie/Tothova_Marta_(3882).pdf

Autorka príspevku

doc. PhDr. **Alena Ďuricová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
E-mail:alena.duricova@umb.sk

LINGVISTICKÉ POZNÁMKY K NIEKTORÝM ZMENÁM TERMÍNOV OBČIANSKEHO PRÁVA S PRIHLIADNUTÍM NA PREKLADATEĽSKÚ PRAX

Mária Imrichová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Abstract: Linguistic comments on some changes in civil law terms with regard to translation practice**.** The study deals with the terminological changes which brought a recodification of the Slovak Law of Civil Procedure in 2016. The author sectionalizes the terminological modifications into 3 categories: 1. the dates for which there has been only a formal change, 2. the dates in which changed the name and was also changed to the content deviations, 3. new dates.

Key words: legal texts, legal terms, clarity and motivation of the term

1 Úvod

Prekladatelia pri svojej prekladateľskej činnosti používajú viacero overených a spoľahlivých printových a elektronických platforiem. V našom príspevku chceme poukázať na prípad, keď dochádza k úpravám, ba až zmenám v oblasti terminológie, a to v oblasti právnej, kde sme roky všetci zvyknutí na niektoré, aj pre bežného používateľa známe zaužívané termíny. Nevieme posúdiť, do akej miery sú tieto zmeny termínov či posuny vo význame existujúcich termínov pre rekodifikáciu právnej normy akceptované prekladateľskými platformami, preto by sme radi upozornili na niektoré termíny rekodifikovaného občianskeho práva a zároveň zaujali k týmto zmenám a úpravám stanovisko z jazykovedného hľadiska. Nejde nám teda o právnu analýzu, v prvom rade chceme pripomenúť tým, ktorí administratívno-právne texty prekladajú, že v občianskom práve je potrebné zladiť ekvivalent s porekodifikačnou normou (napr. spor a konanie, návrh a žaloba, prvostupňový súd – prvoinštančný súd a pod.). V neposlednom rade sme sa zamerali na opodstatnenosť zmien a vlastnosti nových termínov z jazykového hľadiska.

2 Úprava slovenského občianskeho poriadku

Je pravda, že právne texty sú často označované za texty, ktoré petrifikujú jednak lexiku, jednak syntax jazyka v dobe vzniku textu. Slovenská právna lexika je výsledkom vývoja; v minulých storočiach sa totiž slovenský právny štýl nevyvíjal na pozadí národného jazyka. Inšpiračným zdrojom napríklad úradných listín týkajúcich sa majetkovoprávnych záležitostí bola spočiatku latinčina a neskôr úradnícky variant právnej nemčiny (Mistrík, 1985, s. 162). Slovenský právny štýl vykazuje znaky jazykového importu aj po prvej svetovej vojne, keď vznikalo množstvo nových právnych predpisov pod vplyvom štátnej teórie československého jazyka. Najmä v r. 1945 – 1989 sa do slovenskej verzie česko-slovenských právnych predpisov dostali bohemizmy, ktoré pretrvávajú v slovenských zákonoch dodnes.

Dokladom pohybu právnej lexiky na časovej osi je existencia synonymie. Spoločnosť konzervuje právo a termíny v podobe písaných legislatívnych textov, ktorým i napriek ich nedokonalosti nemožno uprieť zvláštne postavenie medzi ostatnými textami právnej komunikácie. Nielenže sa podľa nich musia všetci správať, ale sudcovia podľa nich rozhodujú spory, prokurátori, advokáti či úradníci sa na ne odvolávajú, interpretujú ich a pre právnych vedcov sú zdrojom neustálej analýzy. Konštantnosť designácie pri termínoch však nesmie prekážať vývoju odboru a jeho terminológie a aj právnický termín sa môže pre jazykové, vecné alebo spoločenské príčiny meniť. Kým niektoré termíny pretrvávajú stáročia (*žaloba, podanie, dražba*), iné zanikajú (*osoba spustlého života*, *repozícia, socialistické vlastníctvo, stolica*), alebo sa mení ich význam či forma (*vyrubiť, záškodníctvo, sročný = splatný, smier, smluva*) a vznikajú nové (*utajený svedok, spolupracujúci obvinený, aproximácia práva, závislá práca, telepráca, nekalá súťaž*).

Okrem toho v bežnej právnickej praxi sú na jednej strane staršie termíny, ktoré ešte predchádzajúca generácia právnikov považuje za bežné, a iba nová už na ne hľadí ako na zanikajúce (napr. *plenipotencia, repozícia*), hoci dotvárajú bohatstvo našej právnickej terminológie a potvrdzujú jej tradície a korene, a na strane druhej vznikajú nové termíny z rozličných príčin (jazyková správnosť, spoločenské udalosti...), napr. (*testamentárny dedič – dedič zo závetu, nulitné manželstvo – neexistentné manželstvo – zdanlivé manželstvo,*

adoptant – adoptovateľ, akcesórium – pertinencia, vada – chyba, oferta – návrh na prijatie návrhu, nástupný dedič – nástupník, žalobca – navrhovateľ, odporca – žalovaný, testament – závet – posledná vôľa atď.

3 Úprava slovenského občianskeho/civilného poriadku

Dokladom aj súčasného vývinu právnických termínov na časovej osi a rozširovanie synonymických radov je nedávna rekodifikácia občianskeho/civilného poriadku. S účinnosťou od 1. júla 2016 nadobudli účinnosť tri nové procesné kódexy *Civilný sporový poriadok (160/2015 Z. z.;* ďalej len CSP), *Civilný mimosporový poriadok (161/2015 Z. z.;* ďalej len CMP) a *Správny súdny poriadok (162/2015 Z. z.; ďalej len SSP),* ktoré nahrádzajú desaťročia platný a často novelizovaný *Občiansky súdny poriadok* (*99/1963 Zb.;* ďalej len OSP). Civilný sporový a mimosporový poriadok bol inšpirovaný nemeckým civilným procesom a právnou teóriou, kde je zavedená kontradiktórnosť procesnej obrany a procesného útoku v sporovom konaní.

Poslednej rekodifikácii občianskeho práva nemožno uprieť v rovine terminologickej evidentnú snahu o internacionalizáciu (v súlade so zbližovaním slovenského a európskeho práva) a spresnenie termínu tak, aby pokryl všetky oblasti, ktoré civilné právo reguluje (napr. právne subjekty ako firmy nie sú občanmi, podobne napr. notár nie je v pozícii občana, ale reprezentuje orgán, inštitúciu atď.).

Už z názvov kódexov je zrejmé, že sa termín *občiansky* nahrádza termínom *civilný* (*Občiansky správny poriadok – Civilný sporový poriadok a Civilný mimosporový poriadok*), pričom sú medzi nimi určité obsahové odchýlky, ale podstata zostala tá istá. *Civilista, civilný* (*civil* je hovor. výraz; KSSJ, 2003, s. 88) je prevzaté z latinčiny a má širší význam. *Občiansky* je evidentne odvodené od *občan* (v prvom význame príslušník štátu, mesta al. obce; KSSJ, 2003, s. 404), preto sa aj prvoplánovo chápe adjektívum *občiansky* užšie než *civilný* (opak slova civilný je *vojenský, cirkevný,* v právnej komunikácii opak *trestný*). Dôvodom úpravy či zmeny formy termínu s minimálnou alebo žiadnou úpravou významu termínu je logizácia termínu a presnosť termínu ako dôsledok posunutia chápania motivácie termínu. V neposlednom rade ide aj o vplyv zbližovania slovenského a európskeho práva aj cez terminológiu. Z tohto hľadiska možno pristúpiť k opisu terminologických úprav z lingvistického hľadiska.

3.1 Termíny s formálnou zmenou

Prvou kategóriou zmien termínov sú termíny, pri ktorých nastala formálna zmena, príp. došlo k rozčleneniu termínu s cieľom spresniť a pomenovať aj nový právny inštitút, ktorý sa do normy vniesol. Z hľadiska terminologickej vedy hovoríme o logizácii termínu, pričom zároveň dochádza k zladeniu s existujúcimi inštitútmi a klasifikáciami.

Typickým príkladom je termín *účastník konania* (OSP) nahradený termínom *strana sporu* (CSP) ako dôsledok odlíšenia *účastníkov konania* v mimosporovom konaní a v správnom súdnom poriadku a *strán sporu* v civilnom sporovom poriadku. Ide o spresnenie a logizáciu termínu, keďže v CSP je základný termín *spor,* v ktorom proti sebe stoja dve strany, jedna v pozícii *žalobcu* (ten podáva žalobu), druhá *žalovaného*. Pracuje sa s novými slovnými spojeniami *procesný útok* vs. *procesná obrana* a ďalšími. Termín *účastník konania* je širšie motivovaný a aj naďalej sa používa ako termín v mimosporovom a v správnom súdnom poriadku. S tým súvisia aj ďalšie termíny. Treba na tomto mieste spomenúť, že termín *žalobca* (v súdnom procese podávateľ *žaloby*) a *žalovaný* (na koho je podaná žaloba, obvinená stránka v súdnom procese) ako *strany sporu* sa používajú len v Civilnom sporovom poriadku a v Správnom súdnom poriadku, kým v Civilnom mimosporovom poriadku sa používajú termíny *navrhovateľ* (kto podáva *návrh* na začatie súdneho alebo správneho konania, napr. u notára) a *účastník* (jedna z osôb al. inštitúcií zúčastnených na konaní, napr. dedičstvo). Navrhuje sa dôsledné terminologické rozlišovanie *účastníka konania* (pojem používaný v Civilnom mimosporovom poriadku a Správnom súdnom poriadku) a *strany sporu* (pojem používaný v Civilnom sporovom poriadku). Táto zmena rešpektuje zámer CSP, podľa ktorého strana podáva *žalobu* a nie *návrh*. Termín *návrh* však zostáva zachovaný, pretože zodpovedá terminológii CMP a SSP.

Ďalším príkladom v tejto prvej kategórii sú stupne súdov, pri ktorých si laická verejnosť zvykla používať termín *súd prvého,* resp. *druhého stupňa*. Sústava súdov SR má síce tri stupne súdov, ale konanie pred súdmi má len dve *inštancie* (konanie o žalobe/návrhu a odvolacie konanie), preto terminologická zmena, ktorú priniesla rekodifikácia civilného procesu, je rozlišovanie *súdnej inštancie* (CSP) v súlade s teóriou slovenského práva. Súdy sú tak rozlíšené na *súdy prvej inštancie* a *súdy druhej inštancie* (doteraz súdy prvého stupňa a súdy druhého stupňa; OSP). Rovnako konanie je *dvojinštančné* (doteraz *dvojstupňové*). Z vlastností termínov sa

uplatnila internacionalizácia, systémovosť, presnosť a krátkosť. Termín *inštancia* sa v právnej oblasti používal aj doteraz a využil sa ako motivant vďaka séme hierarchickej usporiadanosti a séme inštitucionalizovanosti. Vďaka koncentrovanosti sém v jednej lexéme sa dá takto motivovaný termín jednoduchšie využiť v rozličných syntaktických pozíciách. V neposlednom rade je dôležitá frekvencia používania tohto termínu v doterajšej právnej praxi.

Na tomto mieste by sme radi upozornili na problémy vyplývajúce zo synonymizácie terminológie, ku ktorej dochádza vyššie opísanou zmenou formy. V dôvodovej správe na rokovanie vlády ohľadom odvolávacieho konania sa uvádza: *„Odvolací súd zostáva naďalej súdom apelačným (t. j. súdom, ktorý nie je viazaný skutkovými zisteniami a skutkovými závermi súdu prvého stupňa a ktorý môže vykonať dokazovanie k zisteniu skutkového stavu), nesmie však pritom zásadne, na rozdiel od systému úplnej apelácie, prihliadať ku skutočnostiam a dôkazom, ktoré neboli uplatnené pred súdom prvého stupňa"* (Doložka zlúčiteľnosti (sic!) návrhu zákona s právom Európskej únie). V jednej vete sa používa termín *odvolací súd* a *apelačný súd*, pričom sa vysvetľuje jeden druhým. Bežný používateľ z toho usudzuje, že ide o dve formy súdu a dve možnosti odvolania.

3.2 Zmena termínu vrátane obsahových zmien

V rekodifikačnom procese došlo aj k viacerým jazykovým **a** obsahovým zmenám či úpravám. Typickým príkladom je termín *spôsobilosť byť účastníkom konania* **(**ten, kto má spôsobilosť mať práva a povinnosti; inak len ten, komu ju zákon priznáva; OSP), ktorý sa nahrádza termínmi ***procesná subjektivita*** (má ju ten, kto má spôsobilosť na práva a povinnosti; inak len ten, komu ju zákon priznáva) a *procesná spôsobilosť* (spôsobilosť účastníka samostatne alebo prostredníctvom svojho zvoleného zástupcu vykonávať pred súdom procesné úkony; CSP). Čiže termín *spôsobilosť byť účastníkom konania* je nahradený termínom *procesná subjektivita*, čo vyplýva zo zmenenej koncepcie účastníctva sporového konania.

V súlade so zámerom Civilného sporového poriadku sa termín *účastníci (konania)* nahrádza termínom *strany (sporu)*, termín *vedľajší účastník* termínom *intervenient***,** a zároveň *inštitút vedľajšieho účastníctva* sa označuje v novom predpise ako *intervencia*, pričom *intervenient* je ten, kto sa zúčastňuje na konaní popri žalobcovi alebo žalovanom a má právny záujem na výsledku konania (CSP). Z hľadiska bežného používateľa dochádza k zahmleniu tejto roly, spojenie *vedľajší účastník konania* je priezračnejšie než *intervenient*, pričom nový termín má výhodu krátkosti a internacionalizácie.

Logizáciou i vývojom jazyka došlo k zmenám v termínoch kompenzačná námietka na hmotnoprávna námietka, výsluch strany na výsluch účastníka konania, znalecký posudok na znalecké dokazovanie, názov Špeciálneho súdu sa nahradil označením Špecializovaný trestný súd. Termín výsluch nadobudol širší význam, pretože sa nespája len s vypočutím svedka, ale aj vypočutím strany (CSP), nesprávny termín úradná pečiatka notárskeho úradu sa nahradil termínom pečiatka notára atď. (Civilný sporový poriadok..., 2018 [online]). Prijatím Civilného správneho poriadku nebolo veľa termínov zmenených, resp. prijatých, často sa zmenil ich obsah, lehoty, procesný postup, čo zas upevňuje polysémiu termínov.

3.3 Nové termíny

Ak sa rekodifikuje právna norma, je prirodzené, že takáto činnosť prináša aj cez nové právne inštitúty nové termíny. Nové termíny prináša každá rekodifikácia právnej normy, a to najmä keď ide o zmenu desaťročia platnej normy. Je prirodzené, že sa jednak nahrádzajú a logizujú staršie termíny, ale aj vznikajú nové úkony a procesy, ktoré so sebou nová norma, v tomto prípade tri kódexy, prináša. Nové termíny pomenúvajú jednak javy a procesy, ktoré dosiaľ civilné právo neevidovalo, alebo ide o procesy a inštitúty, ktoré vznikli členením sporového a mimosporového poriadku. V termínoch sa tieto odlišnosti musia reflektovať. Medzi takéto nové úkony, a teda i termíny, patrí napr. *predbežné prejednanie sporu, zjavne nedôvodná žaloba*, okrem *znaleckého dokazovania* môže stačiť súdu aj *odborné vyjadrenie, sťažnosť* (osobitný druh rozhodnutia; prostriedok procesnej obrany, ktorý je prípustný proti uzneseniu súdu prvej inštancie vydanému súdnym úradníkom, ktoré treba doručiť), *spory na ochranu slabšej strany, sudcovská koncentrácia konania, hmotnoprávna námietka* (právny úkon strany spôsobujúci zmenu, zánik alebo oslabenie práva protistrany), ako nové sa zavádzajú *prostriedky procesného útoku a procesnej obrany* (sú to *skutkové tvrdenia, popretie skutkových tvrdení protistrany, návrhy na vykonanie dôkazov, námietky k návrhom protistrany na vykonanie dôkazov* a *hmotnoprávne námietky***)** (Obrana v civilnom sporovom konaní; online). Žiaľ, v termíne *odstraňovanie vád*

podania normotvorca ponecháva pôvodom bohemizmus *vada* a nevyužíva jedinečnú možnosť odstránenia tohto bohemizmu z právneho jazyka. Podobne v CMP nachádzame názvy konaní s nesprávnym použitím spojky *o*, napr. *konanie o rozvod manželstva, konanie o povolenie uzavrieť manželstvo, konanie o určenie otcovstva, konanie o návrat maloletého do cudziny pri neoprávnenom premiestnení alebo zadržaní, konanie o osvojenie, konanie o vyhlásenie za mŕtveho*, pričom v iných názvoch konaní gramatická norma je dodržaná, napr. *konanie o uložení ochrannej výchovy, konanie o zverení maloletého do predosvojiteľskej starostlivosti, konanie o dedičstve, konanie o spôsobilosti na právne úkony, konanie o prípustnosti prevzatia a držania v zdravotníckom zariadení, konanie o ustanovení opatrovníka, konanie o prepadnutí predmetu notárskej úschovy štátu* atď.

4 Záver

Rekodifikácia v občianskom práve sa týkala nielen obsahu práva, ale aj právnických termínov, keď sa okrem zavádzania nových termínov formálne upravujú aj existujúce termíny, čím sa rozširuje synonymia na časovej osi. Dôvodom je jednak zavádzanie nových úkonov do legislatívnej činnosti, jednak uplatnenie zásady motivovanosti a následnej presnosti a zreteľnosti právnického termínu, čo sa deje v súlade s požiadavkami na termín všeobecne. Aj tento lexikálny proces potvrdzuje dynamiku terminológie, pričom však treba upozorniť aj na mieru a frekvenciu takýchto zmien práve v oblasti práva, pretože sa týka všetkých občanov, nielen úzko vymedzenej odbornej komunity. A, samozrejme, týka sa to aj prekladateľov právnych noriem, ktorí pracujú aj s tzv. domácou terminológiou pri preklade administratívno-právnych žánrov, do ktorých sa termíny vyšších noriem (textov s vyššou právnou silou), akými sú zákony, nevyhnutne reflektujú.

Keďže sa na právne texty pozeráme viac z hľadiska bežného používateľa (vychádzame z toho, že každému človeku tieto texty určujú, predpisujú, normujú mnohé oblasti života, zvlášť občianske právo, a teda by im mal rozumieť), a tiež z hľadiska lingvistu, by každý zásah do takejto normy mal byť realizovaný citlivo, teda nielen reflektovať zbližovanie sa s cudzími právnymi inštitútmi, ale mať na zreteli aj priezračnosť termínu. Dôležité je hľadať motivanty v domácej slovnej zásobe, v bežnom jazyku, aby sa jazyková dostupnosť a „čitateľnosť“ zákonov nevzďaľovala od tých, komu určuje práva a povinnosti. „*Bežný jazyk je zdrojom vzniku právnej lexiky. [...] V práve je vzťah medzi bežným a právnym jazykom mimoriadne výrazný. Preberaním slov z bežnej slovnej zásoby a ich terminologizáciou, t. j. tým, že slovu z bežného jazyka je priradený určitý pojem s pevným obsahom a rozsahom, vzniklo mnoho termínov právneho jazyka*“ (Ďuricová, 2016, s. 21). Ak také jazyky ako nemecký a anglický dokážu čerpať z domácej bežnej slovnej zásoby, nemali by sme sa pri úpravách termínov prispôsobovať tzv. veľkým jazykom v mene zosúladenia práv a odvolávať sa pritom na internacionalizáciu lexiky.

Použitá literatúra

ĎURICOVÁ, A. 2016. *Preklad právnych textov. Teória, prax, konvencie, normy*. Banská Bystrica : Belianum, 2016.

HOLLÄNDER, P. 1995. Paradox právneho jazyka. In: *Kultúra slova*, 1995, č. 6, s. 328-338.

HORECKÝ, J. 1956. *Základy slovenskej terminológie*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956.

HORECKÝ, J. 1965. Kritériá terminológie. In: *Československý terminologický časopis*, č. 4, s. 193-200.

IMRICHOVÁ, M. – TUROČEKOVÁ, M. 2015. *Lingvistická analýza jazyka právnych textov*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2015.

IMRICHOVÁ, M. (Eds.) 2015. *Slovník právnických termínov pre verejnosť*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej university, 2015.

KAČALA, J. – PISÁRČIKOVÁ, M. (Eds.) 2003. *Krátky slovník slovenského jazyka*. Bratislava : Veda.

MASÁR, I. 1991. *Príručka slovenskej terminológie*. Bratislava : Veda, 1991.

MISTRÍK, J. 1985. *Štylistika*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

MISTRÍK, J. 1993. Juristické texty. In: *Text a kontext*. Prešov : Pedagogická fakulta v Prešove UPJŠ v Košiciach, 1993, s. 78-81.

ONDRUS, P. – HORECKÝ, J. – FURDÍK, J. 1980. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980.

RIPKA, I. – IMRICHOVÁ, M. 2011. *Kapitoly z lexikológie a lexikografie*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej university, 2011.

Slovník cudzích slov (akademický). 2005. 2., doplnené a prepracované vyd. Spracoval kolektív autorov pod vedením V. Petráčkovej a J. Krausa. Preklad Ľ. Balážová, J. Bosák, J. Genzor, I. Ripka, J. Skladaná. Ed. Ľ. Balážová – J. Bosák. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005.

Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G, H – L, M –N. 2006, 2011, 2015. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava : Veda, 2006, 2011, 2015.

VOJČÍK, P. a kol. 2009. *Občiansky zákonník. Stručný komentár*. Bratislava : Iura edition, s.r.o, 2009.

Legislatívne pramene

N. N. Civilný sporový poriadok a zmeny v terminológii. 2018. In: *Právne Noviny.* Legal&Economic Press, s.r.o. ISSN 2454-0048. [Online]. [Cit. 2021-08-28]. Dostupné na: https://www.pravnenoviny.sk/obcianske-pravo/civilny-sporovy-poriadok-a-zmeny-v-terminologii

N. N. Doložka zlúčiteľnosti návrhu zákona s právom Európskej únie. Dôvodová správa Na rokovanie vlády SR. [Online]. [Cit. 2021-09-5]. Dostupné na: *ww*w.rokovania.sk/File.aspx/Index/Mater-Dokum-23554

N. N. Obrana v civilnom sporovom konaní. [Online]. [Cit. 2021-09-15]. Dostupné na: http://www.ulclegal.com/sk/bulletin-pro-bono/ine/5435-obrana-v-civilnom-sporovom-konani

Autorka príspevku

Doc. PaedDr. **Mária Imrichová**, PhD.
Inštitút slovakistických a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta PU v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov, SK
E-mail: maria.imrichova@unipo.sk

MATERSTVO A OTCOVSTVO V JAZYKOVOM POROVNANÍ

Martina Kášová

Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Abstract: The main objective of the paper is to point out the incompatibility of European systems, which causes incorrect textual understanding, interpretation in the target language, incorrect translation and thus many unforeseeable consequences for a target user. Moreover, selected terms are being explained and compared in the paper. Social legal systems of the following three German-speaking countries are being dealt with: The Federal Republic of Germany, the Republic of Austria and the Swiss Confederation, as well as those of the Slovak Republic and the Czech Republic. Apart from the Swiss Confederation, the other countries mentioned are members of the European Union. Nevertheless, their systems are different and the relevant terminology is inconsistent, although in many cases, or most of the time at least, the content is the same.
Key words: source language, target language, European Union, social system, translation

1 Úvod

V oblasti sociálnej starostlivosti o rodinu neexistujú v Európskej únii jednotné nariadenia. Tie sa odvíjajú od právnych systémov jednotlivých krajín a sú v kompetencii jednotlivých ministerstiev. Sociálna oblasť zahŕňa veľké množstvo služieb a opatrení, štruktúr a ponúk.

Cieľom tohto príspevku, ktorý vznikol v rámci riešenia grantového projektu[1] KEGA 034PU-4/2019 *Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovník*, je poukázať na inkompatibilitu európskych systémov, keďže neraz spôsobuje nesprávne textové porozumenie, nesprávnu interpretáciu v cieľovom jazyku, nesprávny preklad a tým mnohokrát tiež nedozerné následky pre cieľového používateľa, ako aj vysvetliť a porovnať niektoré vybrané termíny. Požadovaný rozsah príspevku objektívne znemožňuje zachytiť na vymedzenom priestore viaceré termíny. Preto sa môže stať, že niektoré budú v našom príspevku chýbať. Ide o porovnanie jazyka sociálnoprávneho systému troch nemecky hovoriacich štátov Nemeckej spolkovej republiky, Rakúskej republiky a Švajčiarskej konfederácie, vs. situácia v danej oblasti v Slovenskej a Českej republike. Okrem Švajčiarskej konfederácie sú ostatné spomenuté štáty členmi Európskej únie. Napriek tomu sú ich systémy odlišné a terminológia je nejednotná, hoci v mnohých prípadoch, resp. väčšinou, ide o ten istý obsah.

Pri preklade termínov každého vedného odboru je potrebné začleniť ich do určitého komunikačného rámca, komunikačnej oblasti, v našom prípade pôjde o oblasť sociálneho systému, pričom je potrebné zohľadniť zásadnú úlohu dvoch aspektov. Prvým aspektom je stupeň jazykovej príbuznosti východiskového a cieľového jazyka a druhým je stupeň príbuznosti porovnávaných systémov (Wrede(ová), 2020, s. 29). Pri porovnávaní systémov vychádzame zo Sandriniho modelu (1996, s. 20), ktorý sa aplikuje predovšetkým na preklad právnych textov. Uvedený model môžeme aplikovať aj na oblasť sociálneho systému. Dôvodom aplikácie daného modelu porovnávania právnych systémov na sociálnu oblasť je na jednej strane ich rovnaká pozícia v rámci vertikálneho členenia výskumných oblastí, ako aj ich začlenenie k idiografickým vedným odborom, pri ktorých môžeme uvažovať o konvencionalizovaných obsahoch, pretože obidve vedné oblasti nie je možné definovať na základe exaktnej vedy, ale na základe vopred dohodnutých konvencií. Podľa spomínaného Sandriniho modelu môžeme v prípade nemeckého, slovenského a českého jazyka uvažovať o druhom type modelu, pri ktorom ide o porovnanie odlišných sociálnych systémov a tiež odlišných jazykov. Pri trojjazyčnej modifikácii však musíme zohľadniť jazykové príbuzenstvo, ako aj príbuzenstvo sociálnej oblasti porovnávaného slovenského a českého jazykového páru, čoho prejavom bol z väčšej časti analogický preklad sociálnych termínov. Ďalším spoločným znakom sociálneho a právneho systému je ich spätosť s bežnou slovnou zásobou, z ktorej vznikajú termíny obidvoch vedných odborov.

Aj keď je frekvencia používania termínov sociálnej oblasti pre ich reálny, takmer každodenný kontakt s používateľmi jazyka oveľa vyššia ako frekvencia termínov z právnej oblasti, nehovoriac o termínoch z oblasti

[1] Príspevok je súhrnným výstupom projektu Kultúrnej a edukačnej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod značkou KEGA 034PU-4/2019 *Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovník*, ktorý bol riešený v rokoch 2019 – 2021.

exaktných vied, neznamená to, že ich recepcia nie je spojená s problémami obsahovej definície daného termínu a jeho následného prekladu do cieľového jazyka. Podľa Stolze(ovej) (1992, s. 167) nie je preklad sociálnych termínov z dôvodu otvorenej interpretácie náročný. Ak prekladateľ disponuje potrebnou receptívnou kompetenciou, je schopný preložiť termíny zo sociálnej oblasti bez väčších problémov. S uvedenou tézou môžeme súhlasiť v prípade prekladu istého typu termínov prevažne abstraktného charakteru, napr. nezamestnanosť, sociálne prostredie a pod., ktorých obsah nie je daný exaktnou definíciou, ale spomínanou konvencionalizáciou, resp. interpretáciou, a ktorých rovnaký výklad sa predpokladá vo všetkých jazykoch. Súhlasíme s tvrdením Seresovej a Jurčákovej (2021, s. 93), že *„počas prekladu odborných textov však stojí pred prekladateľmi náročná úloha nájsť v odbornom jazyku tie odborné výrazy alebo frázy, ktoré sú nielen ekvivalentné s výrazmi v pôvodnom jazyku, ale ktoré sa používajú aj v príslušnom odbornom kontexte“*.

Sociálna oblasť, ktorá je predmetom nášho záujmu, konkrétne ide o sociálne zabezpečenie a sociálne poistenie matky a dieťaťa, patrí do striktne normalizovanej oblasti, kde je interpretácia vylúčená a kde sú termíny presne definované. Vo väčšine prípadov bola receptívna kompetencia nepostačujúca, potrebné boli ďalšie relevantné prekladateľské kompetencie, ku ktorým patria napr. kultúrne a transkultúrne vedomosti a zručnosti, rešeršná kompetencia a pod.

V odbornej literatúre, najmä nemeckej proveniencie, ktorá sa však týka hlavne prekladu právnych textov, dominuje striktné rozlíšenie medzi pojmovo orientovanou prácou s termínmi a porovnávaním práva, pretože pri odlišnosti právnych systémov je v podstate nemožné nájsť pojmovú ekvivalenciu. Pri zohľadnení možnosti aplikácie porovnávania právnych systémov na sociálny systém implikuje porovnávanie sociálneho systému prácu s pojmami, pretože práve cez rozdielne pojmy zisťujeme rozdielnosť daných sociálnych systémov a prekladateľ je nútený siahnuť po iných prekladateľských stratégiách (uviesť nadradený pojem, opísať obsah termínu, vytvoriť neologizmus a pod.). Práca s termínom bola v našom prípade realizovaná vždy cez porovnávanie systémov sociálnej oblasti, na základe ktorého bolo možné nájsť adekvátny termín s totožným alebo podobným obsahom.

2 Systém sociálneho zabezpečenia

Systém sociálneho zabezpečenia (soziales Sicherungssystem) je výsledkom a obrazom toho, akú sociálnu politiku (Sozialpolitik (e)) štát vedie a presadzuje. Sociálne zabezpečenie (soziale Sicherung) zahŕňa všetky opatrenia, ktoré slúžia na ochranu človeka pred rôznymi, poväčšine náhodnými životnými rizikami. Ide o zmiernenie ekonomických dosahov týchto neočakávaných situácií. Choroba, materstvo, potreba dlhodobej starostlivosti, pracovné úrazy, choroby z povolania, nezamestnanosť, znížená zárobková schopnosť, staroba a smrť sú riziká, na ktoré sa vzťahuje systém poistenia pod názvom sociálne poistenie (Sozialversicherung (e)). Všeobecne teda zahŕňa zdravotné poistenie, poistenie dlhodobej starostlivosti, úrazové poistenie, dôchodkové poistenie a poistenie v nezamestnanosti. Sociálne poistenie zmierňuje následky vo vzťahu k práci a pracovnej sile. Okrem sociálneho poistenia patrí do portfólia sociálneho zabezpečenia sociálna podpora (Sozialhilfe (e)), ktorú poskytuje štát pri riešení životných situácií, ako napr. narodenie dieťaťa, výživa a výchova dieťaťa, smrť rodinného príslušníka a podobne. Je to podpora zo strany štátu pre rodiny s nezaopatrenými deťmi, pričom sa nesleduje príjem rodiny. Okrem štátnych sociálnych dávok určených takýmto rodinám ide aj o ďalšie štyri štátne sociálne dávky a do tohto okruhu možno zaradiť tiež sociálnu dávku príspevok na starostlivosť o dieťa. Tieto plnenia sú oslobodené od dane.

Poslednou oblasťou sociálneho zabezpečenia je *sociálna pomoc (Sozialhilfe (e))*. Jej cieľom je zmierniť alebo prekonať stav sociálnej alebo hmotnej núdze najmä prostredníctvom pomoci v hmotnej núdzi, podpory náhradnej starostlivosti o deti, príspevkov na kompenzáciu sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia a podobne. Ide o poskytovanie finančnej pomoci pre najzraniteľnejšie skupiny obyvateľstva v *hmotnej núdzi (Existenznot (e))*.

Vyššia migrácia obyvateľstva v krajinách nielen Európskej únie spôsobila, že mnohí klienti sú odkázaní na sociálny, zdravotnícky a právny systém štátu, do ktorého prišli. Prístup k sociálnym službám je potrebný aj pre obyvateľstvo neovládajúce jazyk krajiny, v ktorej sa práve nachádza a nedisponuje potrebnými vedomosťami z tejto oblasti. Ide najmä o tehotné ženy, resp. majú malé deti, o ktoré sa starajú. Jazyková bariéra je najväčšou prekážkou v klinickej i inštitucionálnej komunikácii. Má negatívne dôsledky na dostupnosť lekárskych vyšetrení, ich kvalitu a úspešnosť a v neposlednom rade aj spokojnosť klientky, ktorá zároveň súvisí so znalosťou možností systému poskytujúceho sociálne a zdravotnícke služby. Zo všeobecnejšieho pohľadu má

vplyv na celú rodinu a jej zaradenie sa do bežného života v zvolenej krajine. Preto aj my prikladáme prekladu v sociálnoprávnej oblasti veľmi veľký význam.

Pri preklade prípadne tlmočení sa prekladateľ/tlmočník stretáva prinajmenšom s dvomi kultúrami. Má pritom zložitú úlohu, pretože musí text z východiskového jazyka preložiť do cieľového jazyka a následne zároveň včleniť tento preložený text do sociálneho či právneho systému cieľového jazyka a krajiny. Takýto interkultúrny prekladateľ musí brať do úvahy sociálne a kultúrne pozadie tých, ktorí sa na komunikácii zúčastňujú. Musí mať potrebné vedomosti v oblasti interkultúrnej komunikácie a musí si byť vedomý toho, že počas komunikácie môže dôjsť k nejasnostiam, nedorozumeniam, prípadne aj ku konfliktom, na ktoré je potrebné reagovať. V nezávideniahodnej situácii sa nachádzajú tí, ktorí vyškoleného prekladateľa/tlmočníka pri sebe nemajú a musia konať rýchlo a presne. Dôsledky takýchto nedorozumení sú nepríjemné pre všetky zúčastnené strany.

Ak máme odpovedať na otázku, ako a prečo vznikajú problémy s porozumením, odpoveď nám dajú nasledovné príklady.

Z prekladateľského pohľadu je hneď problematické viacslovné pomenovanie „sociálna podpora“ a „sociálna pomoc“, ktoré sa do nemčiny prekladajú jednotne ako „Sozialhilfe“. Ak by sme použili doslovný preklad „soziale Unterstützung“, došlo by k významovému posunu. Pod „sociálnou podporou“ vníma totiž nemecká legislatíva vzťahy medzi ľuďmi, pomocou ktorých si ľudia uspokojujú svoje psycho-sociálne potreby ako uznanie, náklonnosť, identita, príslušnosť, bezpečnosť, potreba informácie a iné. Slovenský výraz „sociálna podpora“ a rovnako aj „sociálna pomoc“ sa týka ekonomickej podpory.

3 Materstvo a otcovstvo

Jednou z oblastí, ktorú v rámci sociálnych príspevkov spomenieme, je oblasť materstva a otcovstva a s ňou spojené termíny ako *materský príspevok* – v nemčine *Mutterschaftsgeld (s)* – v češtine *peněžitá pomoc v mateřství.*

3.1 Právny základ termínov z oblasti materstva a otcovstva

Vychádzajúc z konštatovania Ďuricovej (2014, s. 39) o tom, že *„relevantnými faktormi pre preklad je predovšetkým právo krajiny východiskového a cieľového textu“,* považujeme za nevyhnutné spomenúť legislatívny základ viažuci sa k charakteristike termínov v oblasti materstva a otcovstva.

Legislatívny základ tvoria nasledujúce zákony. V Nemecku je to Gesetz zum Schutz von Müttern bei der Arbeit, in der Ausbildung und im Studium (Mutterschutzgesetz – MuSchG) (s) (Zákon o ochrane matiek pri práci, pri odbornej príprave a pri štúdiu) z roku 2017, Spolkový vestník I s. 1228 (BGBl. I S. 1228), naposledy zmenený v článku 57 ods. 8 z roku 2019 Spolkový vestník I s. 2652 (BGBl. I S. 2652). Druhým legislatívnym dokumentom je Sozialgesetzbuch (s) (Sociálny zákonník), kniha päť, zavedený Zákonom o reforme zdravotníctva roku 1988, naposledy zmenený a doplnený článkom 1 GKV-Betriebsrentenfreibetragsgesetz (GKV-BRG) (s) (Zákon o zákonných dôchodkoch) z roku 2019 (Spolkový vestník I s. 2913) (BGBl. I S. 2913).

Slovenský legislatívny systém vychádza zo Zákona o sociálnom poistení č. 461/2003 (Sozialversicherungsgesetz (s)), ďalej zo Zákona o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti č. 576/2004 (Gesetz über das Gesundheitswesen und entsprechende Dienste (s)), Zákona o zdravotnom poistení č. 580/2004 (Krankenversicherungsgesetz), Zákona o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia č. 577/2004 (Gesetz über die von der öffentlichen Krankenversicherung gedeckten Leistungen und die Kostenerstattung für gesundheitsbezogene Dienste (s)), Zákona o zdravotných poisťovniach č. 581/2004 (Gesetz über die Krankenversicherungsagenturen (s)), Zákona o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch a stavovských organizáciách v zdravotníctve č. 578/2004 (Gesetz über Anbieter von Gesundheitsleistungen, Personal und Berufsvereinigungen im Gesundheitswesen (s)), Zákona o príspevku pri narodení dieťaťa a príspevku na viac súčasne narodených detí č. 383/2013 (Gesetz über Entbindungsgeld und Mehrlingsgeburtenzulage (s)) a zo Zákonníka práce č. 311/2001 (Arbeitsgesetzbuch (s)).

V Čechách sú to dva zákony, Zákon o nemocenském pojištění č. 187/2008 (Gesetz über Krankenversicherung) a Zákon o veřejném zdravotním pojištění č. 48/1997 (Gesetz über die Öffentliche Krankenversicherung).

Rakúsky legislatívny systém sa opiera o Allgemeines Sozialversicherungsgesetz (ASVG) (s) v preklade (Všeobecný zákon o sociálnom poistení) z roku 1955, Krankenanstalten- und Kuranstaltengesetz des Bundes (KAKuG) (s) v preklade Spolkový zákon o nemocniciach a sanatóriách z roku 1956 a o Krankenanstaltengesetze der Bundesländer (Pl.) v preklade Zákony o štátnych nemocniciach v spolkových krajinách, ako aj o Familienlastenausgleichsgesetz (s) v preklade Zákon o vyrovnaní rodinného bremena z roku 1967 a aj o Familienzeitbonusgesetz (FamZeitbG) (s) prekladaný ako Zákon o rodinnom bonuse z roku 2017.

Švajčiarsky systém zastrešuje Bundesgesetz über die Krankenversicherung (KVG, 2. Titel) (s) (Spolkový zákon o zdravotnom poistení (KVG, 2. hlava)) z roku 1994, Bundesgesetz über den Erwerbsersatz für Dienstleistende und bei Mutterschaft (EOG) (s) (Spolkový zákon o náhrade pre poskytovateľov služieb a v materstve) z roku 1952 a Bundesgesetz über den Allgemeinen Teil des Sozialversicherungsrechts (ATSG) (s) (Spolkový zákon o všeobecnej časti zákona o sociálnom poistení) z roku 2000.

Z translatologického pohľadu je potrebné najprv skonštatovať, že uvedené nemecké, rakúske aj švajčiarske zákony sú špecifické pre dané krajiny a značne sa líšia od slovenských legislatívnych úprav v sociálnej oblasti. Preto navrhujeme pri preklade samotného termínu, nezávisle od určenia východiskového, uviesť v cieľovom jazyku aj krajinu pôvodu. Keďže k takmer všetkým termínom je priradený obsah, ktorý nemá ekvivalent v slovenskom sociálnom systéme, odporúčame ich doslovný preklad, ktorý zároveň poukazuje aj na ich špecifickosť, napr. *Zákon o rozsahu zdravotnej starostlivosti uhrádzanej na základe verejného zdravotného poistenia* považujeme vo forme *Gesetz über den Umfang der durch die öffentliche Krankenversicherung abgedeckten Gesundheitsversorgung (s)* za adekvátny z toho dôvodu, že pokrýva jednotlivé relevantné informácie pomenovania termínu (napr. verejné zdravotné poistenie), na rozdiel od pomenovania uvedeného na webových stránkach *Gesetz über die von der öffentlichen Krankenversicherung gedeckten Leistungen und die Kostenerstattung für gesundheitsbezogene Dienste (s).*

Podobne je to aj pri termíne *Familienlastenausgleichsgesetz (s),* kde namiesto termínu *Zákon o vyrovnaní rodinného bremena* navrhujeme termín *Zákon o kompenzácii (vyrovnaní) rodinných výdavkov*. Lexéma „bremeno“ evokuje v slovenskom používateľovi fyzické bremeno, teda fyzickú záťaž, alebo z právneho pohľadu „vecné bremeno“. Preto považujeme za zrozumiteľnejšie používanie lexémy „kompenzácia“.

Pri termíne *Zákon o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch a stavovských organizáciách v zdravotníctve* navrhujeme namiesto „Gesetz über Anbieter von Gesundheitsleistungen, Personal und Berufsvereinigungen im Gesundheitswesen“ preložiť zákon nasledovným spôsobom „*Gesetz über Gesundheitsdienstleister, medizinisches Fachpersonal und Berufsorganisationen im Gesundheitswesen (s)“*.

Preklad slovenského zákona Zákon o zdravotnej starostlivosti a službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti, v nájdenej forme Gesetz über das Gesundheitswesen und entsprechende Dienste (s) považujeme za neadekvátny a navrhujeme termín Gesetz über Gesundheitsversorgung und zusammenhängende Dienstleistungen (s).

Preklad termínu *Bundesgesetz über den Erwerbsersatz für Dienstleistende und bei Mutterschaft (s)* vo forme „*Spolkový zákon o náhrade pre poskytovateľov služieb a v materstve“* nezahŕňa relevantnú informácie o náhrade príjmu, z tohto dôvodu považujeme preklad *Federálny zákon o náhrade príjmu pre poskytovateľov služieb a v materstve* za adekvátny.

Zaujímavý je termín *Familienzeitbonusgesetz (s)*, ktorého forma môže spôsobiť sémantický posun. Tento zákon je na stránkach EÚ do slovenčiny preložený ako „Zákon o rodinnom bonuse“, pričom ide o doslovný preklad, ktorý nezohľadnil obsah prekladaného termínu. „Familienzeitbonus“ je totiž peňažná dávka, ktorá sa podľa smernice tohto spolkového zákona poskytuje otcom počas otcovskej dovolenky. Je to teda analogický termín k „materskému príspevku“, ktorý by sme mohli prekladať aj ako „otcovský príspevok“. Zaujímavým faktom je, že v rakúskom sociálnom systéme sa nevyskytuje termín „materský príspevok“, ale „Wochengeld“. Slovník Duden ho definuje ako zastaraný a typický pre Rakúsko.

Aj v prípade, ak v slovenskom sociálnom systéme neexistuje termín otcovský príspevok ako pri termíne *Familienzeitbonusgesetz (s),* je dôležité poukázať na jeho existenciu vo východiskovom jazyku. Preto navrhujeme použiť v preklade namiesto termínu *rakúsky Zákon o rodinnom bonuse* termín *rakúsky Zákon o otcovskom príspevku*.

Pri termíne *GKV-Betriebsrentenfreibetragsgesetz (s)* ide o relatívne nový zákon a jeho preklad nájdený na stránkach Európskej únie nie je adekvátny. Pri preklade sme preto postupovali explikatívnym spôsobom a na

základe jeho obsahovej definície sme preložili termín ako *Zákonné zdravotné poistenie – Zákon o oslobodení od povinnosti platenia zákonného zdravotného poistenia*, pričom je dôležité uviesť krajinu pôvodu, teda Nemecko.

Pri rakúskom termíne „Krankenanstaltengesetze der Bundesländer“ navrhujeme preklad „Zákony o nemocniciach v spolkových krajinách“, pričom sme našli preklad „Zákony o štátnych nemocniciach v spolkových krajinách“. V originálnom znení totiž nie je lexéma „štátny“, preto nepovažujeme za potrebné ju v preloženom texte dávať.

Ďalším podnetom na zamyslenie je švajčiarsky zákon „Bundesgesetz über den Allgemeinen Teil des Sozialversicherungsrechts“ – v slovenskom preklade „Spolkový zákon o všeobecnej časti zákona o sociálnom poistení“. Okrem atribútu „federálny“ kontra „spolkový“ musíme spomenúť základný komponent determinatívneho kompozita „Sozialversicherungsrecht“. Použitie lexémy „zákon“ (Gesetz) namiesto lexémy „právo“ (Recht) sa nám v preklade javí ako situačne a kontextovo prípustné.

3.2 Charakteristika termínov z oblasti materstva a otcovstva

Materský príspevok – *Mutterschaftsgeld (s)* poberajú v Nemecku ženy, ktoré majú zákonné zdravotné poistenie. Ženy, ktoré ho nemajú, môžu dostať materský príspevok, ktorý im poskytuje spolková krajina, v ktorej žijú a zároveň táto krajina preberá na seba všetky z toho plynúce záväzky. Samostatne zárobkovo činné súkromne poistené matky s *dobrovoľným denným nemocenským poistením (Krankentagegeldversicherung (e))* majú nárok na dohodnutý príspevok. Adoptívne matky materský príspevok nepoberajú. Pracovné právo vymedzuje aj termín *Zuschuss zum Mutterschaftsgeld (r)* – v preklade *príplatok k materskému príspevku* od zamestnávateľa.

Na Slovensku poberajú matky *materský príspevok*, resp. *materskú (Mutterschaftsgeld (s))* a *vyrovnávaciu dávku (Lohnausgleich bei Schwangerschaft und Mutterschaft (r))*. Ide o preradenie ženy na inú prácu z dôvodu nemožnosti vykonávať pôvodnú prácu pre tehotenstvo. S uvedeným termínom súvisí aj termín *materská dovolenka. Otcovská dovolenka* alebo *otcovské voľno (Vaterschaftsurlaub (r))* je na Slovensku pomerne nový termín, ktorý predstavil ešte v roku 2017 Ján Richter, odvolávajúc sa na návrh Európskej komisie na zavedenie 10-dňovej otcovskej dovolenky. Smernicu o rovnováhe medzi pracovným a súkromným životom rodičov a osôb s opatrovateľskými povinnosťami prijala Rada EÚ v roku 2019. V právnom poriadku SR ešte nie je táto smernica zavedená, musí sa tak zrealizovať do roku 2022. V súčasnosti preto ešte nevzniká otcom právny nárok na otcovskú dovolenku. Slovensko ešte nepoužíva termín *otcovský príspevok*, resp. *otcovská*. Ide pritom o dávky otcovskej popôrodnej starostlivosti (Rovnováha medzi, 2021). Termíny vznikajú analogicky k materskej.

Avšak slovenský i český *Zákonník práce* poznajú aj rodičovskú dovolenku poskytovanú mužovi v súvislosti so starostlivosťou o narodené dieťa, podobne, ako materská dovolenka, ktorá sa tiež nazýva otcovská dovolenka, 28 týždňov (+ 6 týždňov pred pôrodom) v prípade matky, až po 37 týždňov v prípade osamelého muža a narodení dvoch alebo viac detí súčasne.

V Čechách existuje termín *Mutterschaftshilfe (e),* ktorý v dokumentoch nachádzame preložený ako *Einkommensverlustausgleich bei Schwangerschaft und Mutterschaft (r)*. Keď si porovnáme slovenský a český preklad, sú tieto termíny podobné, v slovenčine nachádzame termín „dávka“ a v češtine „příspěvek“. Podobne je to aj s termínmi v nemčine – „Lohnausgleich“ ako alternatíva k slovenskému termínu a „Einkommensverlustausgleich“ ako alternatíva k českému termínu. Česká terminológia bližšie špecifikuje jeho obsah, to, že ide o finančné vyrovnanie pri možnej strate alebo znížení zárobku pre tehotenstvo.

V Čechách pracuje sociálny systém s termínom *peněžitá pomoc v mateřství/otcovská (dávka otcovské poporodní péče)* v preklade Mutterschafts/Vaterschaftsgeld (s) (postnatales Kinderpflegegeld für Väter). O „materský príspevok“ môže požiadať aj otec dieťaťa. Peňažná pomoc v materstve (*peněžitá pomoc v mateřství)* v českej legislatíve neprináleží každému. Patrí v zásade v súvislosti so starostlivosťou o novonarodené dieťa matke alebo otcovi dieťaťa alebo poistencovi (mužovi alebo žene), ktorí prevzali dieťa do starostlivosti nahrádzajúcej starostlivosť rodičov na základe rozhodnutia príslušného orgánu. Dávka sa poskytuje 28 týždňov (resp. 37 týždňov, ak žena porodí dvojčatá alebo viac detí).

Rakúsky systém používa v súvislosti s materským príspevkom termín *Wochengeld (s)*, ktorý by sme doslovne preložili ako pôrodné, peniaze po pôrode, resp. dávka v materstve. Z komparatívneho hľadiska je zaujímavá lexéma „Wochengeld“, ktorú definuje slovník DWDS ako *„Geld, das für die Zeit des Wochenurlaubs an die Wöchnerin gezahlt wird“* (DWDS, Wochengeld, 2021), pričom prvý komponent kompozita „Woche“ je

skrátenou formou lexémy Wöchnerin (šestonedieľky) z pôvodnej plnej formy „Sechswöchnerin“, ktorá sa podľa uvedeného slovníka používala pravdepodobne do 17. storočia**.** Legislatíva pracuje aj s termínom Familienzeitbonus für Väter (FZB) (r), teda v preklade otcovský príspevok, napr. pri vyššie uvedenom rakúskom zákone „Familienzeitbonusgesetz“.

Materský príspevok vo Švajčiarsku zastrešuje termín *Mutterschaftsentschädigung (e),* v doslovnom preklade *„Entschädigung“ – odškodnenie, „odškodnenie počas materskej dovolenky“.* V prípade otca ide o *Vaterschaftsentschädigung (e).*

Termín *materská dovolenka* je vo všetkých troch jazykoch rovnaký, v nemčine *Mutterschaftsurlaub (r),* v češtine *mateřská dovolená.* Slovo „dovolenka“ nie je namieste, pretože starostlivosť o dieťa je práca na plný úväzok, ešte aj nočná práca. V súvislosti s „otcovskou dovolenkou“ sa v slovenčine vyskytuje termín „otcovské voľno“.

Rakúska nemčina používa synonymne dva termíny a síce *Mutterschaftskarenz (e)* a *Karenzurlaub (r)* (Mutterschaftskarenz, 2021). Kým prvý termín je charakteristický skôr pre hospodársku oblasť v jazyku, druhý termín sa požíva Európska komisia v sociálnoprávnej oblasti (Beschäftigung, Soziales, 2021). V Rakúsku sa používa aj termín *Väterkarenz (e)*. Termín obsahovo zastrešuje skutočnosť, že okrem matiek môžu starostlivosť o malé dieťa prevziať aj ich otcovia. „Väterkarenz“ v iných štátoch je doplnením a rozšírením otcovskej dovolenky, pričom ide o starostlivosť o dieťa napr. v čase choroby *(Pflegeurlaub (r)).*

Aj švajčiarska nemčina pracuje s termínom *Mutterschaftsurlaub (r)* a *Vaterschaftsurlaub (r),* hoci otcovská dovolenka nie je podľa zákona poskytovaná.

Termín *rodičovská dovolenka,* v doslovnom preklade *Elternurlaub (r)* – je zhodný v slovenčine a češtine – *rodičovská dovolenka, rodičovská dovolená*. V nemčine sa používa termín *Elternzeit (e)* a v rakúskej nemčine termín *Elternkarenz (e).* Termín „Elternurlaub“ v nemeckom právnom systéme ani neexistuje. Slovník Duden uvádza pri oboch termínoch rovnaký nasledovný význam: „berufliche Freistellung (mit Kündigungsschutz), die Mütter oder Väter nach der Geburt eines Kindes für dessen Betreuung beanspruchen können“. Všetky tri termíny „Elternzeit“, „Elternkarenz“, „Elternurlaub“ sú synonymné. Rakúska nemčina zároveň pracuje s termínom *Elternleistung (e)* (rodičovský príspevok) alebo *príspevok na starostlivosť o dieťa* (Kinderbetreuungsgeld (s)). Tento termín využíva aj slovenská a česká legislatíva. Tento príspevok je financovaný z fondu na kompenzáciu rodinného zaťaženia (Familienlastenausgleichsfonds).

Rodičovská dovolenka nie je vo švajčiarskom systéme právne podchytená. Môže vyplývať z individuálnej alebo kolektívnej pracovnej zmluvy a prekladá sa ako *Elternurlaub (r).* Nepoužíva sa ako termín, patrí do všeobecnej slovnej zásoby.

V súvislosti s vypočítanými materskými dávkami sa stretávame aj s termínom denný vymeriavací základ – *denní vyměřovací základ* – tägliche Bemessungsgrundlage (e).

Ochrana matiek – Mutterschutz je termín, ktorý zahŕňa predpisy na ochranu matky a jej dieťaťa pred rôznym hroziacim nebezpečenstvom, najmä pri ohrození života alebo zdravia matky či dieťaťa alebo pri vykonávaní nebezpečnej práce na pracovisku tak, aby neboli finančne znevýhodnení a aby sa matka nemusela obávať, že počas tehotenstva a krátko po ňom stratí zamestnanie. Väčšinu pravidiel uvádza *Zákon o ochrane matiek – Mutterschutzgesetz (MSchG)* a je určený budúcim matkám, ktoré sú v pracovnom pomere. Patria sem aj tie, ktoré vykonávajú fyzicky náročnejšiu prácu, hoci pracujú na skrátený pracovný úväzok, pomocníčky a opatrovateľky v domácnosti. Neplatí pre samostatne zárobkovo činné osoby, ženy v domácnosti a adoptívne matky. Matky je potrebné chrániť na pracovisku pred nebezpečnými látkami, a na to sa vzťahuje Vyhláška na ochranu matiek na pracovisku, *Verordnung zum Schutze der Mütter am Arbeitsplatz (MuSchArbV), Arbeitsstättenverordnung (ArbStättV)* alebo *Verordnung über Arbeitsstätten, Verordnung über den Schutz vor Schäden durch Röntgenstrahlen* alebo *Röntgenverordnung (RöV)* a *Fünftes Sozialgesetzbuch (SGB).*

S termínom „Mutterschutz“ sa spája aj termín *Mutterschaftshilfe (e).* Ako sme spomínali vyššie, každá matka má nárok na ochranu a pomoc. Ide o *pomoc v materstve* patriacej k zákonnému zdravotnému poisteniu. Zahŕňa väčšiu skupinu žien ako „Mutterschutz“, pretože na pomoc v materstve má nárok nielen samoplatiteľka, ale aj nezamestnaná žena (Mutterschaftshilfe, 2021). Ide o lekársku starostlivosť počas tehotenstva, starostlivosť v pôrodnici a nemocnici, nárok na dulu, preplatenie liekov, materský príspevok. Zároveň sem spadá aj *náhrada ušlej mzdy (Mutterschaftsgeld als Ersatz für den entgangenen Lohn).*

Mutterschutzlohn (r) – mzda matky v ochrannej lehote. Tento termín sa vzťahuje na spomínanú ochrannú dobu. Ide o mzdu, ktorá sa vypláca žene, ak pred materskou dovolenkou nepracuje a prináleží jej

preto trojmesačný priemerný plat. Keďže takáto dávka v slovenskom sociálnom systéme neexistuje, musíme termín preložiť explikatívne, opisne. Z hľadiska prekladateľských stratégií pôjde o exotizujúci preklad. Z uvedených dôvodov navrhujeme preklad „mzda matky v ochrannej lehote“.

Do tejto oblasti patria aj zariadenia starostlivosti o deti. V Nemecku existuje *Kinderkrippe (e) – detské jasle,* v češtine *dětské jesle*, ktoré navštevujú deti do troch rokov. Lexémy *Kindertagesstätte (e), Kindertageseinrichtung (e),* resp. *Kita (e)* sa používajú synonymne a označujú inštitúciu na vzdelávanie, výchovu a starostlivosť o deti. Ide o vekovo zmiešané skupiny detí od 0 – 6 rokov. Podobným zariadením ako „Kita“ je aj *Kindergarten (r) – materská škola,* v češtine *mateřská škola,* ktorú navštevujú deti od troch rokov do nástupu do školy. Pre deti mladšie ako tri roky existuje tzv. *Krabbel-* alebo *Spielgruppe (e) – detská skupina*, nazývaná aj *Mutter-Kind-Gruppe (e) – matky s deťmi*, ktorých zriaďovateľmi sú rozličné cirkevné inštitúcie, materské centrá alebo vzdelávacie inštitúcie pre rodiny. Ide v nich o prvé sociálne kontakty detí s rovesníkmi, pričom v skupine musí byť prítomný vždy jeden z rodičov. V Nemecku existuje aj *školská družina – Kinderhort (r),* synonymne aj *Schulhort (r),* v češtine *školní družina,* ktorá zabezpečuje starostlivosť o deti do 14 rokov a orientuje sa na aktivity „po škole“.

Do portfólia sociálnej starostlivosti patrí aj termín *Au-pair (e/s/r) – operka/óperka*, v češtine *au-pair*, zvyčajne mladý človek (žena) vo veku 18 – 24 rokov pochádzajúca z inej krajiny ako Nemecko a pracuje 6 mesiacov až rok. *Babysitter (r) – bejbysiter (Babysitterin (e) – bejbysierka) – opatrovateľka,* v češtine *opatrovnice*, ktorý/á sa stará počas dňa a neprítomnosti rodičov o dieťa. Počíta sa k nim *Leihoma (e)* a *Leihopa (r) – náhradná stará mama* a *náhradný starý otec*.

V Rakúsku existuje päť typov predškolskej starostlivosti. Ide o *Kinderkrippe (e) – detské jasle*, *Kindergarten (r) – materská škola, Hort (r)* – materskú školu pre predškolský vek, alebo *školskú družinu*, ďalej tzv. *Kindergruppe (e)* – skupinu detí od 1 – 6 rokov v počte max. 15 detí, ktoré vykonávajú okrem hier rôzne iné aktivity, napr. *Hortgruppe (e)* je skupina detí v školskej družine. Posledná je *Spielgruppe (e)* – skupina malých detí, ktorých hlavnou aktivitou je hra. O deti sa môžu starať opatrovatelia aj doma – vtedy hovoríme o *Tagesmutter (e)* a *Tagesvater (r).*

Paralelný systém predškolských zariadení existuje aj vo Švajčiarsku.

3.3 Tabuľka

Nemecko	**Rakúsko**	**Švajčiarsko**	**Slovensko**	**Česko**
Mutterschaftsgeld (s)	Wochengeld (s)	Mutterschaftsentschädigung (e)	materský príspevok	peněžitá pomoc v mateřství
Elternzeit (e)	Elternkarenz (e)	Elternurlaub (r)	rodičovská dovolenka	rodičovská dovolená
Mutterschaftsurlaub (r)	Karenzurlaub (r)/Mutterschaftskarenz (e)	Mutterschaftsurlaub (r)	materská dovolenka	mateřská dovolená
Vaterschaftsgeld (s)/Elterngeld für Väter (s)	Familienzeitbonus für Väter (r)	Vaterschaftsentschädigung (e)	otcovský príspevok	otcovská
Vaterschaftsurlaub (r)	Väterkarenz (e)/ Vaterschaftsurlaub (r)	Vaterschaftsurlaub (r)	otcovská dovolenka /otcovské voľno	otcovská dovolená/ otcovské volno

4 Záver

Pri preklade právnych textov navrhuje väčšina autorov nemeckej a aj slovenskej translatológie porovnávanie práva ako primárny predpoklad adekvátneho prekladu. Pri aplikácii uvedenej teórie na sociálnoprávnu oblasť sme takisto realizovali porovnávanie sociálneho systému v nemeckom hovoriacom priestore so slovenským aj českým. Východiskový sociálny systém (nemecký) – so zohľadnením pluricentrity (rakúsky a švajčiarsky sociálny systém) – považujeme za príliš komplikovanú oblasť, vo väčšine prípadov

nezlučiteľnú so slovenským aj českým sociálnym systémom. Dominantným prekladateľským postupom bola z tohto dôvodu pojmovo orientovaná komparatívna práca s termínmi, pretože tento spôsob implikuje porovnávanie systémov.

V nadväznosti na prekladateľské stratégie Dauma (2003, s. 41) sme v našej práci využili nasledujúce typy:

- exotizujúci preklad (orientovaný na východiskový jazyk), napr. *Mutterschutzlohn – mzda matky v ochrannej lehote;*
- adaptizujúci preklad (orientovaný na cieľový jazyk), napr. *alleinerziehend – jednorodič, osamelý rodič.*

Okrem týchto stratégií uvádza aj ďalšie stratégie, ku ktorým patrí:

- zrieknutie sa prekladu použitím termínu východiskového jazyka, napr. Allgemeine Ortskrankenkasse (e) – Všeobecná zdravotná poisťovňa (Nemecko), Jugendamt (s) – Oddelenie sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately (SR);
- explikatívny preklad – vysvetlenie (opis) termínu východiskového jazyka, napr. *Kinderzuschlag (r) – ostatný príspevok k prídavku na dieťa*.

Posledná prekladateľská stratégia, vynechanie pojmu, nebola v našej práci aplikovaná.

Pri preklade termínov zo sociálnej oblasti sme podľa možnosti zohľadňovali pluricentritu nemeckého jazyka a dané termíny sme porovnávali v jednotlivých nemecky hovoriacich krajinách: v Nemecku, Rakúsku a Švajčiarsku. Na základe porovnaní obsahov jednotlivých termínov v týchto krajinách môžeme konštatovať značnú nejednotnosť na formálnej rovine pri obsahovej totožnosti. *„Značné terminologické rozdiely, ktoré vyplývajú nielen z historicky podmieneného vývinu [...] jazyka, ale i z rozdielnosti právnych systémov nemecky hovoriacich krajín...“* – konštatuje aj Štefaňáková (2014, s. 176), ktorá porovnávala terminológiu v oblasti rodinného práva.

Problematickými boli hlavne základné morfémy determinatívnych kompozít, použité s rovnakou určujúcou časťou kompozita, napr. *Kindergeld (s)* (Nemecko) – *Kinderzulage (e)* (Švajčiarsko), *Familienbeihilfe (e)* (Rakúsko) – *Familienzulage (e)* (Švajčiarsko). V slovnej zásobe všeobecného jazyka sa dané lexémy považujú za synonymá, čo však pri tvorbe termínov môže mať za následok významový posun a neadekvátny prenos informácií z východiskového do cieľového jazyka. V našom prípade sa teda potvrdzuje téza o premyslenom a kontextovo závislom použití možných synoným. Pri preklade preto navrhujeme spolu s termínom uvádzať zároveň krajinu pôvodu.

Na záver môžeme konštatovať, že sociálna oblasť všetkých troch porovnávaných jazykových mutácií je veľmi komplexnou a komplikovanou oblasťou. Byť odborníkom v danom vednom odbore si vyžaduje značné vedomosti i skúsenosti, a samozrejme celý komplex prekladateľských zručností, ku ktorým patrí okrem iného aj eliminovanie politicky nekorektných výrazov, napr. *Behinderter – postihnutý*. Namiesto tohto výrazu je potrebné pracovať s termínmi ako *Mensch mit Behinderung* (r) alebo *ein herausgeforderter Mensch*. Podobne aj *geistig behindert* musí byť správne *Mensch mit geistiger Behinderung – človek s mentálnym postihnutím, člověk s mentálním postižením, mental herausgefordert.* Zároveň sa to týka aj telesného postihnutia. Podobne je to aj so zmyslovým postihnutím – *blindgeboren* je *nevidiaci, nevidomý, slepý od narodenia*, avšak lexéma *„slepý“* je politicky nekorektná, preto sa odporúča nahradiť ju lexémou *„zrakovo postihnutý“* alebo *osoba so zrakovým postihnutím*.

Nesmieme opomenúť ani štylistickú oblasť, kde prekladateľ musí presne identifikovať štylisticky príznakové, ako aj neutrálne prvky. Napríklad nemeckému výrazu *Babytragetuch (s)* zodpovedá v slovenčine štylisticky neutrálna lexéma *šatka na nosenie detí*, v češtine *šátek na nošení dítěte*, ale aj štylisticky príznaková lexéma *nosnice*, pričom v slovenskom jazyku sa táto posledná spomenutá lexéma používa v spojení so zoológiou vo význame *sliepka – nosnica*.

Aj keď všetky porovnávané krajiny patria do Európskej únie, kde sa predpokladá terminologická jednotnosť, opak je pravdou. Každá krajina má svoje špecifiká, ktoré sa značne odlišujú od ostatných, na bedrách prekladateľa je teda zisťovať tieto odlišnosti a zabezpečovať tak jednoznačnú, bezproblémovú komunikáciu – alebo slovami jazykovedcov Searla (2007a, 2007b) a Austina (2004) – vytvárať úspešný perlokučný akt. Preto by sme navrhovali zjednotenie terminológie v tejto oblasti minimálne na európskej úrovni.

Použitá literatúra

AUSTIN, J. L. 2004. *Ako niečo robiť so slovami*. Bratislava : Kalligram, 2004.

DAUM, U. 2003. Übersetzen von Rechtstexten. In: Schubert, K. (Hg.): *Übersetzen und Dolmetschen. Modelle, Methoden, Technologie*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2003, s. 33-46.

ĎURICOVÁ, A. 2014. Od konvencií k normám prekladu vlastných mien v právnych textoch. In: Ďuricová, A. (ed.): *Od textu k prekladu IX*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2014, s. 38-52.

KÁŠOVÁ, M. – TOMÁŠIKOVÁ, S. 2021. *Matka a dieťa v slovnej zásobe*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021.

KÁŠOVÁ, M. (et.al.) 2021. *Matka a dieťa. Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovník.* Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021.

SANDRINI, P. 1996. *Terminologiearbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers.* Wien : TermNet, 1996.

SEARLE, J. R. 2007a. *Rečové akty*. Bratislava : Kalligram, 2007.

SEARLE, J. R. 2007b. *Myseľ, jazyk, spoločnosť*. Bratislava : Kalligram, 2007.

SERESOVA, K. – JURČÁKOVÁ, E. 2021. Využitie paralelných textov vo výučbe prekladu na príklade nemeckého hospodárskeho textu. In: *Cudzojazyčné perspektívy v univerzitnom vzdelávaní*. Seresova, K. (ed.): Bratislava : Ekonóm, 2021, s. 93-102.

STOLZE, R. 1992. *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen.* Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1992.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2014. Právne systémy nemecky hovoriacich krajín a ich terminologické špecifiká v oblasti rodinného práva v komparácii. In: Ďuricová, A. (ed.): *Od textu k prekladu IX*. Praha : Jednota tlumočníků a překladatelů, 2014, s. 160-177.

WREDE, O. 2020. *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts. (Deutsch-Slowakisch).* Hamburg : Dr. Kovač Verlag, 2020.

Legislatívne pramene

N.N. Beschäftigung, Soziales und Integration. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1101&langId=de&intPageId=4402

N.N. Mutterschaftshilfe. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: http://www.wirtschaftslexikon24.com/d/mutterschaftshilfe/mutterschaftshilfe.htm

N.N. Mutterschaftskarenz. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: https://www.wko.at/service/arbeitsrecht-sozialrecht/Mutterschaftskarenz.html

N.N. Slovník DWDS, Wochengeld. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: https://www.dwds.de/wb/Wochengeld

N.N. Rovnováha medzi pracovným a súkromným životom rodičov a opatrujúcich osôb. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: https://www.consilium.europa.eu/sk/policies/work-life-balance/

N.N. Mutterschaftshilfe. 2021. [Online]. [Cit. 2021-10-05]. Dostupné na: http://www.rechtslexikon.net/d/mutterschaftshilfe/mutterschaftshilfe.htm

N.N. Missoc Datenbank. 2021. [Online]. [Cit. 2021-05-13]. Dostupné na: https://www.missoc.org/missoc-information/missoc-vergleichende-tabellen-datenbank/?lang=de

Autorka príspevku

doc. PhDr. **Martina Kášová**, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta PU
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov, SK
E-mail:martina.kasova@unipo

HARTOVO CHÁPANIE OTVORENEJ TEXTÚRY PRÁVA

Helena Mazurová

Katedra jazykov Technickej univerzity v Košiciach

Abstract: The concept ”Open Texture of Law“ in the work of H. L. A. Hart, as one of the fundamental concepts in jurisprudence, refers to the relationship between language and law. Hart borrowed this concept from F. Waismann and partly shifted its meaning. Open texture of language has a positive impact in common language communication, but in the law the uncertainty of legal concepts, as a result of the meaning of ”the open texture of law“, can cause problems in legal interpretation.
Keywords: concept of law, legal rules, open texture of law, semantic sting, law and language

1 Úvod

Vzťah práva a jazyka je komplementárny. Právo ako spoločenská veda, ktorá upravuje správanie a konanie ľudí v spoločnosti, je priamo závislé od jazyka. Túto skutočnosť si uvedomujú aj právnici. H. L. A. Hart, popredný právny teoretik 20. storočia, v úvode svojej knihy *Pojem práva* vyjadruje vzťah práva a jazyka takto:

„*Kniha sa zaoberá analýzou, ale môže byť považovaná aj za esej z deskriptívnej sociológie – domnienka, že skúmaním slov osvetlíme len slová, je totiž celkovo chybná. Mnoho dôležitých rozdielov medzi typmi spoločenských situácií či vzťahov, ktoré nie sú na prvý pohľad zrejmé, je možné najlepšie vysvetliť skúmaním štandardného používania relevantných výrazov a toho, akým spôsobom sú tieto výrazy závislé od spoločenského kontextu, ktorý často nebýva vyjadrený slovami. V tejto oblasti skúmania platí dvojnásobne výrok profesora J. L. Austina, totiž, že ‚svojho zostreného vedomia o slovách môžeme využiť k tomu, aby sme zaostrili pohľad na vnímanie javov´*“ (Hart, 2004, s. 6).

Jazyk v práve slúži nielen ako prostriedok komunikácie, ale je aj nástrojom, ktorý pomáha analyzovať a riešiť teoretické problémy v právnej teórii a v právnej praxi. V právnej teórii venujú právni filozofi pozornosť otázke jazyka v práve už niekoľko storočí (J. Bentham). Hart sa vo svojom hlavnom diele aj na základe jazykovej analýzy snažil vysvetliť pojem práva a jeho úlohy v spoločnosti.

2 Pojem práva

Herbert Lionel Adolphus Hart (1907 – 1992) bol vedúcou osobnosťou právneho pozitivizmu 20. storočia. Vo svojom najznámejšom diele *Pojem práva* (1961) sa zaoberal otázkou pojmu a podstaty práva. Hart bol vo svojej vedeckej práci ovplyvnený najmä dielom svojho kolegu J. L. Austina, ale aj filozofickým dielom P. Wincha a L. Wittgensteina, právnou teóriou J. Benthama a J. Austina, predstaviteľmi britského právneho pozitivizmu. Dielo *Pojem práva* malo veľký ohlas medzi právnymi teoretikmi a je dodnes považované za najvýznamnejšie dielo právneho pozitivizmu 20. storočia.

Pojem právo. Hart na začiatku svojho fenomenálneho diela *Pojem práva* nastolil problém definície práva: *Čo je právo?* Citoval piatich renomovaných právnych teoretikov a sudcov, ktorých definície práva sú *„rovnakou mierou poučné ako mätúce*“ a porovnal ich so znalosťami väčšiny vzdelaných ľudí o práve, ktorí bez veľkých problémov dokážu vymenovať hlavné body práva. Problém, prečo je pre odborníkov ťažké definovať právo, vyplýva z troch opakujúcich sa problémov pri jeho definovaní: Ako sa líši právne konanie (právo a právna povinnosť) od konania pod hrozbou (nariadenia podloženého hrozbou)? Aký je rozdiel medzi právnymi a morálnymi pravidlami? Ak sa právny systém skladá z pravidiel, *„[Č]o* sú *pravidlá? Čo to znamená, keď vyhlásime, že pravidlo* existuje*? Skutočne súdy pravidlá aplikujú, alebo to len predstierajú?“* (Hart, 2004, s. 24). Tieto základné problémy práva sú podľa Harta také odlišné, že je veľmi ťažko vytvoriť definíciu práva, ktorá by ich všetky obsiahla. Dôvodom neúspechu pri definovaní práva je i samotná forma definície (per genus et differentiam) poskytujúca formuláciu, ktorá definované slovo nahradzuje iným slovom a určuje druh veci, na ktorú sa slovo vzťahuje, ale v prípade práva neexistuje všeobecnejšia kategória, ktorej súčasťou by bolo i právo. Ako riešenie Hart neponúka definíciu práva, ale analýzu štruktúry štátneho právneho systému a vzťahy medzi takými spoločenskými javmi, ako sú právo, donútenie a morálka.

Právne pravidlá ako súčasť spoločenských pravidiel. Pravidlo je ústredný pojem Hartovej teórie práva. Jeho základné znaky vymedzuje na základe porovnanie so zvykom, ktorý je základným prvkom v Austinovej teórii práva. Právne pravidlo ako spoločenské pravidlo napĺňa tri znaky, ktoré sú potvrdené nepriamo, líši sa od zvyku a ľudia k nemu zaujímajú odlišné postoje. Ľudia konajú na základe pravidla, teda „riadia sa pravidlom“: 1) pričom odchýlku od pravidla identifikujú ako chybu; 2) táto chyba je oprávnene kritizovaná zo strany ostatných členov spoločnosti, kritika chyby je legitímna; 3) vzťah aspoň niektorých jej členov k pravidlu je zvnútornený, t. j. vnímajú pravidlo ako normu, ktorou sú viazaní (vnútorný aspekt pravidiel). Tento vnútorný vzťah je nevyhnutný na to, aby *„existoval kritický, reflexívny postoj k istým vzorcom správania ako k bežnej norme a aby sa prejavoval v kritike (i sebakritike), v požiadavkách prispôsobivosti a v uznaní, že takáto kritika a požiadavky sú oprávnené“* (Hart, 2004, s. 69).

Podľa Harta musí aspoň určitá vymedzená skupina členov modernej spoločnosti mať k pravidlám vonkajší i vnútorný vzťah (verejní činitelia, zákonodarcovia, súdy, odborníci), ktorí si musia vytvoriť zvnútornený vzťah k pravidlám, aby ich mohli v spoločnosti uplatňovať. Druhú skupinu tvoria ďalší členovia spoločnosti (občania), ktorí zväčša majú len vonkajší vzťah k právnym pravidlám, ich postoj je prejavom tichého súhlasu s pravidlami a vo všeobecnosti ich aj dodržiavajú. Právne pravidlo umožňuje riešiť otázky kontinuity i trvania práva takým spôsobom, ktorý zabezpečí plynulý prechod k právnej moci a jej trvaniu. Kontinuita práva, resp. zákonodarná moc, je zabezpečená prostredníctvom právneho pravidla, ktoré upravuje otázku nástupníctva ešte pred nástupom nového zákonodarcu. Pravidlo nástupníctva zákonodarcu špecifikuje osobu, ktorá je oprávnená byť zákonodarcom a spôsob jej určenia. Na základe aplikácie tohto pravidla má osoba nárok stať sa zákonodarcom a je oprávnená tvoriť zákony. Mechanizmus tohto prechodu zákonodarnej moci znamená, že existuje pravidlo, ktoré zabezpečuje kontinuitu práva tak, že terajšie pravidlo, ktoré danú osobu kvalifikuje ako zákonodarcu, bolo prijaté podobným spôsobom aj za vlády jeho predchodcu, ktorého tiež to isté pravidlo kvalifikovalo na túto funkciu. Takto môžeme postupovať pri hľadaní pôvodu pravidla do minulosti, aby sme na základe dôkazu o opaku zistili, že pravidlo nebolo odmietnuté a stále existuje, i keď nie je možné zaistiť jeho prijatie.

Hart chápe spoločenské pravidlo ako historicko-spoločenský fakt, nie ako hypotetickú teoretickú normu. Trvanie práva je možné len uplatnením pravidla; zákon prijatý v minulosti má stále postavenie zákona preto, lebo ako taký ho uznáva terajší zákonodarca. Právne pravidlá prijímané podľa predpísanej legislatívnej procedúry získavajú status bezčasového pravidla, lebo sú platné a účinné, pokiaľ nie sú zrušené; neviažu sa na konkrétneho zákonodarcu, čím sa zaručuje ich časovo neobmedzená pôsobnosť trvania.

Vnútorný a vonkajší aspekt pravidiel. Normatívnosť práva. Jedným z hlavných prínosov Hartovej teórie práva je jeho dvojaký prístup k právu a s tým spojené dôsledky. Na jednej strane k právu môžeme pristupovať ako členovia spoločnosti, ktorí sú ním viazaní a je pre ne normatívne, určujúce, čo je správne, alebo na druhej strane ako pozorovatelia, ktorí nie sú právom viazaní a správanie sa členov spoločnosti vnímajú ako pozorovaný fakt. Prvý prístup, tzv. vnútorný aspekt pravidiel, je „reťazou“, ktorou sú ľudia prepojení na základe právnych pravidiel a právnych záväzkov, ktoré z nich vyplývajú. Ľudia právne pravidlá prijímajú, sú pre nich normami a riadia sa nimi. Porušenie právnych noriem je vnímané kriticky a je dôvodom na negatívnu reakciu – sankciu zo strany verejných činiteľov. Reťaz právnych povinností a z nich vyplývajúcich záväzkov vytvára priestor normatívnosti práva, jeho záväznosti pre členov spoločnosti. Nie všetci členovia spoločnosti si musia byť vedomí toho, že sa riadia pravidlami, ale určitá skupina verejných činiteľov musí mať vnútorný vzťah k pravidlám, aby mohli zabezpečiť ich riadne dodržiavanie. Právne pravidlá majú pre členov spoločnosti status platnosti, lebo sú prijaté stanovenou procedúrou na základe pravidla uznania – táto procedúra je pre nich legitímna, existuje a je nimi prijímaná. Pravidlá majú normatívnu silu a sú dôvodom na činnosť, resp. správanie sa ľudí podľa prijatých pravidiel.

Hart charakterizuje vnútorný aspekt aj pomocou „normatívneho jazyka“, ktorý ale nijako nešpecifikuje, iba uvádza príklady „normatívnych slov“ a normatívnych slovných spojení. Vonkajší aspekt pravidiel je postojom pozorovateľa, t. j. osoby stojacej mimo spoločnosť, na ktorú sa právne pravidlá nevzťahujú a nemá vzťahy s inými členmi spoločnosti. Ako príklad uvádza Hart reakciu ľudí na červené svetlo na semafore. Pre vonkajšieho pozorovateľa je to len znak (červené svetlo), nevie vysvetliť jeho úlohu, keďže nepozná dané pravidlo, podľa ktorého sa správajú členovia spoločnosti. Na základe pozorovania však vie posúdiť, či je dané pravidlo účinné. Pre člena spoločnosti je červené svetlo nielen znakom, ale aj signálom (Stop!), ktoré ho upozorňuje na pravidlo, ktoré je potrebné dodržať a ktoré dobrovoľne prijíma a podrobuje sa mu.

Právo ako systém primárnych a sekundárnych pravidiel. Právny systém môžeme podľa Harta vysvetliť len na základe právnych pravidiel. Jadro moderného právneho systému tvoria primárne a sekundárne pravidlá spolu s relevantným vzťahom verejných činiteľov k sekundárnym pravidlám. Funkciou primárnych pravidiel je ukladanie povinností; predpisujú totiž právne správanie ľudí. *„Pravidlá prvého typu sa týkajú konania, ktoré spočíva vo fyzickom pohybe či zmenách, pravidlá druhého typu umožňujú činnosti, ktoré nevedú iba k fyzickému pohybu či k zmenám, ale aj k tvorbe alebo obmene povinností alebo záväzkov"* (Hart, 2004, s. 91). Funkciou sekundárnych pravidiel je uvádzať, meniť a realizovať primárne pravidlá. Sekundárne pravidlá odstraňujú neistotu, statický charakter práva a rozptýlenosť spoločenského tlaku v spoločnosti. Sú to pravidlá, ktoré udeľujú právomoc. Najdôležitejšie sekundárne pravidlo je pravidlo uznania, ktorého funkciou je autoritatívna identifikácia a zjednotenie všetkých primárnych pravidiel (právnych noriem) do jedného právneho celku, stanovuje normatívne kritériá na identifikovanie prameňov práva. Na základe pravidla zmeny môžu vznikať zmeny v právnom systéme, meniť sa a/alebo zrušovať právne normy; tak sa môže právny systém rozvíjať a zdokonaľovať. Pravidlo súdneho rozhodovania ustanovuje postavenie a úlohu sudcov ako aj predpísaný postup rozhodovacích orgánov.

3 Otvorená textúra práva

Pojem „otvorená textúra" si Hart vypožičal od Waismanna, ktorý vychádzal z neskorej Wittgensteinovej filozofie (Bix 1993). Hart pojem „otvorená textúra" ako všeobecnú vlastnosť ľudského jazyka prenáša do práva ako „otvorenú textúru práva". Otvorená textúra jazyka je dôsledkom základnej vlastnosti jazyka: slová nie sú definované a ani presne ohraničené, čo je za normálnych okolností výhodou v bežnej komunikácii, ale má určitý negatívny vplyv pri ich aplikácii v práve. Špecifické postavenie práva v spoločnosti je dané jeho funkciou regulovať spoločenské vzťahy a aplikovať právne pravidlá na konkrétne prípady.

Hlavnými nástrojmi spoločnosti na reguláciu správania ľudí sú právne normy – všeobecné pravidlá a princípy, ktoré musia byť sprostredkované veľkému množstvu ľudí. Právo musí pôsobiť všeobecne, *„odkazovať na triedy ľudí a triedy činov, vecí a okolností"* (Hart, 2004, s. 129). V anglo-americkej právnej kultúre hlavnými formami všeobecných noriem sú precedens a zákon, ktoré Hart porovnáva z hľadiska ich praktického použitia. Podstatou precedensu je jeho funkcia: precedens slúži ako príklad, podľa neho sa posudzujú nové prípady na základe porovnávania viacerých faktorov, ktoré sú kombináciou verbálneho i neverbálneho správania. Pri aplikácii precedensu môže nastať problém jeho nejednoznačnej interpretácie, ktorý je dôsledkom konkrétneho spôsobu vyjadrenia pri jeho individuálnej aplikácii. Pri tvorbe zákonov sa využívajú v maximálnej miere všeobecné klasifikačné slová, kým pri precedense je ich použitie v minimálnej miere. Interpretácia zákona sa zdá byť v porovnaní s precedensom jednoznačnejšia, lebo verbálne vyjadrené právne pravidlá poskytujú interpretovi väčšiu istotu pri ich aplikácii na konkrétny prípad a autorita, ktorá vydáva zákon, je v zákone prítomná.

Problém pri interpretácii zákona v práve môže podľa Harta spôsobiť všeobecná vlastnosť jazyka, tzv. neohraničenosť slov, „lem neurčitosti" jazyka. Táto vlastnosť jazyka môže byť prekážkou pri presnej identifikácii významu slov za účelom aplikácie všeobecnej právnej normy na konkrétny individuálny prípad v rámci právnej komunikácie. Problém pri stanovení právnej normy môže vzniknúť aj pôsobením mimojazykových faktorov, ako sú naša relatívna neznalosť skutočnosti a náš relatívne neurčitý cieľ, ktorého dôsledkom sú prípady použitia právnej normy, s ktorými sa nepočítalo pri jej vzniku.

„Nech si už pri oznamovaní noriem správania vyberieme akýkoľvek prostriedok – precedens alebo zákonodarstvo –, v istej chvíli vždy vzniknú pochybnosti o jeho použití a daný prostriedok sa prejaví ako neurčitý, hoci v obrovskom množstve bežných prípadov funguje úplne hladko. Táto potenciálna neurčitosť znamená to, čo sme nazvali otvorenou textúrou. V prípade zákonodarstva sme tento jav zatiaľ opisovali ako všeobecnú vlastnosť ľudského jazyka. Neistota v hraničných oblastiach je cena, ktorá sa platí za používanie všeobecných klasifikačných pojmov v akejkoľvek forme komunikácie, ktorá sa týka faktickej skutočnosti" (Hart, 2004, s. 132).

Podľa Harta väčšina prípadov interpretácie zákona je jednoznačná, slová použité na vyjadrenie právnej normy sú jednoznačné, ich kontexty tiež nevyvolávajú pochybnosti a pri interpretácii slov v zákone panuje všeobecná zhoda. „Kríza v komunikácii" nastane, ak existujú viaceré možnosti interpretácie právnej normy alebo nejednoznačnosť slov alebo postupov pri interpretácii. Tieto prípady nie sú také časté ako jednoduché/ jasné prípady, ale vyskytujú sa. Hart ako riešenie uvádza možnosť uváženia sudcu pri rozhodovaní, ktorý na

základe porovnania podobnosti zložitého prípadu s jednoduchým prípadom a stanovenia kritérií relevantnosti dokáže prípad rozumne rozhodnúť. Rozhodujúcim faktorom pri voľbe medzi konkurujúcimi záujmami v prípade je kontext právnej normy.

Hart svoje riešenie nejednoznačnej interpretácie právnej normy ilustroval vo svojom slávnom pravidle „Zákaz vstupu všetkým vozidlám do parku" („No vehicle in the park"). Spor nastane pri sémantickej analýze slova „vozidlo", ktoré je všeobecné; podľa *Krátkeho slovníka slovenského jazyka 4* je definované ako „kolesový dopravný prostriedok". Problém, ktorý slovo „vozidlo" spôsobuje, sa týka určenia rozsahu slova, ktoré je všeobecné a zahŕňa rôzne konkrétne vozidlá. Otázky vyvolávali príklady extenzie slova „vozidlo" na také objekty, ako sú detské hračky – autá, vozidlo záchrannej služby, hasičské vozidlo, policajné auto, tank ako pomník. Východiskom riešenia problému je určiť účel právnej normy, ktorým je zachovanie pokoja a poriadku v parku, a na základe toho riešiť jednotlivé prípady. Sú to všetko špecifické situácie, tieto nie sú riešené v právnej norme, ktorá je stanovená pre bežné aplikovanie v normálnych situáciách (jednoduché prípady) ako „jadro istoty" a špecifické prípady, ktoré tvoria „lem neurčitosti".

V anglo-americkej právnej kultúre je známy prípad Garner v Burr (1951), ktorý riešil konkrétny problém týkajúci sa výkladu slova „vozidlo" (Endicott, 2016). Burr si vytvoril svojpomocne kurník na prevoz hydiny, ktorý ťahal za traktorom. Problémom boli železné kolesá prívesu, tie však nezodpovedali požiadavkám platného zákona o cestnej premávke, ktorý stanovil, že všetky vozidlá na cestách musia mať pneumatiky kvôli ochrane povrchu vozovky. Nižší súd oslobodil Burra spod obžaloby, keďže príves nedefinoval ako vozidlo. Odvolací súd rozhodnutie nižšieho súdu zrušil. Sudca odvolacieho súdu odôvodnil rozhodnutie tým, že účelom príslušného ustanovenia zákona bolo chrániť povrch vozovky – daný príves spĺňal podstatné znaky vozidla, a preto by mal mať aj kolesá s pneumatikami.

Hart a „sémantické žihadlo". Niektorí právni filozofi kritizujú vplyv filozofie jazyka na Hartovo učenie o právnych pravidlách, Dworkin tento vplyv vyjadril slovným spojením, že jeho teória je „uštipnutá sémantickým žihadlom". Inšpiráciu filozofickým dielom J. L. Austina priznal Hart (2004, s. 13) už v predhovore svojej knihy: *„Mnoho dôležitých rozdielov medzi typmi spoločenských situácií alebo vzťahov, ktoré nie sú na prvý pohľad viditeľné, možno najlepšie vysvetliť skúmaním štandardného používania relevantných výrazov a toho, akým spôsobom sú tieto výrazy závislé na spoločenskom kontexte, ktorý často nie je vyjadrený slovami."*

Nielen Hart poznal práce J. L. Austina, ale i sám Austin priamo spomínal Harta vo svojich harvardských prednáškach (Austin 2004, s. 18). Stopy Austinovej teórie sú v Hartovej knihe prítomné, ale jej vplyv na Hartovu teóriu práva je marginálny, väčšinou na úrovni konštatovania alebo príkladov. Hart často odkazuje na používanie normatívnych slov, ale tieto slová neanalyzuje z lingvistického hľadiska, len ich vymenúva. (Hart 2004, s. 25, 26, 69, 95). Ďalším príkladom použitia lingvistických termínov v diele je otázka funkcie imperatívu v práve a model sľubu ako spôsob viazanosti zákonodarcu svojimi vlastnými zákonmi. Hart ich používa na vyjadrenie kontrastu medzi Austinovým poňatím úlohy suveréna a svojím poňatím úlohy zákonodarcu v spoločnosti. Najznámejší príklad sa týka komparácie slovných spojení „byť nútený niečo robiť" a „mať záväzok niečo robiť", ktoré predstavujú základný rozdiel medzi právnou teóriou príkazov J. Austina a Hartovou teóriou práva. *„Byť nútený niečo robiť"* je pasívny nedobrovoľný psychický stav osoby, ktorý nekoná podľa svojho presvedčenia; *„mať záväzok"* je vyjadrenie aktívneho vnútorného presvedčenia osoby, že dané konanie je správne. I keď Hart sa odvoláva na význam určitých slovných spojení *„byť nútený niečo urobiť"*, *„mať záväzok niečo urobiť",* neanalyzuje ich z lingvistického hľadiska, ako to robil J. L. Austin vo svojich prácach v podrobnej lingvistickej analýze slov a slovných spojení v rôznych kontextoch, ale využíva ich na vyjadrenie postojov ľudí (ich správania) v danej situácii.

Otázka jazyka sa dotýka aj ďalších základných pojmov – definície, pravidla, záväzku a neurčitosti právnych termínov v precedense a zákonoch. Hart vo svojom postoji k definícii a jej úlohe v práve reagoval na teóriu definície v práve J. Benthama. Problém definície práva dáva do súvisu s výrokom sv. Augustína o čase: *„Čo je vlastne čas? Viem to, keď sa ma to nikto nepýta; mám to však niekomu vysvetliť, a neviem."* Tento citát analyzoval vo *Filozofických skúmaniach* aj Wittgenstein, aby vysvetlil vzťah medzi jazykom a spoločenským javom (Wittgenstein 1979, s. 68). Wittgenstein upozorňuje, že nemôžeme skúmať spoločenský jav, len jazykové výrazy týkajúce sa spoločenského javu – čas nie je entita, neexistuje vo fyzickom svete, existuje len ako slovo, ktoré ľudia používajú na základe vzájomnej dohody. Ak chceme vysvetliť slovo „čas", musíme ho skúmať v slovných spojeniach, ale nemôžeme ho overiť vo vonkajšom svete. Podobne aj slovo právo môžeme skúmať len

v jazykovej spoločnosti ľudí, mimo túto spoločnosť nemá význam. Chápanie pojmu práva sa má opierať o skúmanie jeho praktického použitia v právnej praxi, nie o hľadanie „podstaty“ práva.

Funkciou pravidla, ktoré je jedným zo základných právnych pojmov v Hartovom diele a ktorého spoločenský charakter prebral od Wincha, je vytvorenie a ohraničenie priestoru zrozumiteľnosti – primárne a sekundárne právne pravidlá vytvárajú priestor práva, ktorý Hart konkretizuje ako *„štruktúru štátneho právneho systému“* (Hart, 2004, s. 32). Dôsledkom vnútorného priestoru práva je jeho normatívnosť, ktorá zaväzuje jeho členov a dáva právnym pravidlám legitimitu. Záväzky, ktoré vyplývajú z dodržiavania pravidiel, sú vnímané členmi spoločnosti ako objektívne dané. Spoločenský charakter pravidiel implikuje ich historické chápanie; právo je historický spoločenský jav a ako spoločenský jav je založený na jazyku. Aplikáciou pravidiel jazyka v práve vzniká niekedy problém neurčitosti právnych pojmov pri ich interpretácii.

4 Právo a jazyk

Význam vzťahu jazyka a práva výstižne zhrnul O. Weinberger (1995, s. 35): *„Pre teóriu a prax právneho života je vzťah medzi právom a jazykom rovnako zásadný ako úloha a význam komunikácie v ľudskej spoločnosti.“* Bez komunikácie, t. j. bez používania jazyka medzi ľuďmi by neexistovala spoločnosť, teda ani právo.

Aký je vzťah jazyka a práva? Jazyk a spoločenské vzťahy sú navzájom podmienené spoločenské javy. S existenciou spoločenských vzťahov súvisí aj otázka ich regulácie, čo je základnou úlohou práva v spoločnosti. Spoločným menovateľom jazyka a práva sú teda spoločenské vzťahy medzi ľuďmi, ktoré vznikajú na základe ich vzájomnej komunikácie. Vplyv spoločenských vzťahov na právne vzťahy je výsledkom špecifickej právnej činnosti, ktorá sa realizuje na základe právnych pravidiel. Právne pravidlá sú explicitné pravidlá, ktoré vznikajú realizáciou implicitných jazykových pravidiel. Priraďovaním funkcie určitým zvukom/znakom slová nadobúdajú význam a syntaktickým usporiadaním slov vo vete veta nadobúda zmysel. Zmysel vety je explicitné pravidlo, v práve je to právne pravidlo. Vznik explicitných právnych pravidiel je uvedomelý proces; zákonodarný proces.

Funkciou pravidiel vo všeobecnosti je vytvárať priestor zmysluplnosti; jazykovými pravidlami vytvárame priestor dorozumievania sa medzi ľuďmi – právnymi pravidlami vytvárame právny priestor, právny poriadok štátu. Jazyk je normatívny, lebo ľudia sa spravidla zhodujú v tom, čo je v jazyku správne alebo nesprávne; určujú tak aj jazykové normy. Normatívnosť jazyka je daná všetkými účastníkmi jazykovej komunikácie. Normatívnosť práva je daná zákonodarcom. Jazyk a právo sú založené na pravidlách, ktoré vytvárajú priestor normatívnosti. Normatívnosť práva je tým faktorom, ktorý umožňuje dvojaký prístup k právu. Vo vnútornom priestore normatívnosti práva je právo činnosťou, t. j. reguláciou spoločenských (právnych) vzťahov. Mimo priestoru normatívnosti je právo vnímané ako spoločenský fenomén, ktorý je interpretovateľný. Podobne ako v jazyku, právna činnosť je autentická, konkrétna a jedinečná. Môže byť zaznamenaná, ale len následne. Ak ide o vnútorný vzťah či priamu právnu komunikáciu, osoba nevníma jazyk, vníma len zmysel vety, význam jednotlivých slov, ale nie to, ako sú tieto slová vo vete syntakticky pospájané. Pravidlá jazyka sú použité implicitne, jazyk funguje ako nástroj komunikácie. V prípade analýzy právneho textu analyzujeme text následne, vtedy vnímame nielen zmysel vety, významy slov, ale aj jazykové pravidlá; dokážeme urobiť slovný a vetný rozbor vety alebo celého textu.

Právne pravidlá majú rovnakú podstatu ako jazykové pravidlá, rovnaký princíp fungovania. Hart rozlišuje tieto pravidlá na základe ich uplatnenia v práve, teda podľa toho, akú funkciu plnia, na primárne a sekundárne pravidlá. Právne pravidlá ako spoločenské pravidlá sú špecifické tým, že poskytujú oprávnenia alebo ukladajú právne povinnosti (primárne pravidlá) a sekundárne pravidlá, ktoré umožňujú vznik, zmenu, zrušenie primárneho pravidla alebo súdne rozhodnutie. Knapp vyhlásil, že *„právo [...] je jazykovým výrazom“*, čím chcel pravdepodobne povedať, že právo závisí v plnej miere na jazyku (1995, s. 49). Právo ako spoločenský jav je bytostne jazyková záležitosť ľudí, ale právo nie je len spoločenská entita, ale predovšetkým je to špecifická autentická jazyková činnosť, ktorá sa deje medzi subjektmi práva v rámci právnej komunikácie. Právo podľa Goodricha (1984, s. 194) je spoločenská činnosť, formálne zviazaná s určitými inštitúciami a primárne definovaná použitím príslušných druhov právnej komunikácie. Túto činnosť môžeme nazvať „právom“ – abstraktným menom, ktoré nám uľahčuje pomenovanie tejto zložitej spoločenskej činnosti a zároveň spoločenskej vede o tejto činnosti. Právo ako spoločenskú entitu (spoločenskú vedu) môžeme vnímať

len vďaka našej schopnosti reflexie, t. j. spätného pohľadu na našu autentickú jazykovú činnosť v právnej komunikácii.

Vzťah jazyka a práva nie je iba otázkou právneho jazyka. Otázka právneho jazyka je otázkou, ako sú vyjadrené právne normy, právne texty, ktoré analyzujeme z lingvistického hľadiska ako vety, resp. texty; prípadne z právneho hľadiska sa záujem o právny jazyk sústreďuje na význam slov a ich neurčitosť alebo nejednoznačnosť. Otázka právneho jazyka sa viaže na konkrétne právne texty. Úloha právneho jazyka v práve sa skúma len ako praktická otázka. Nevysvetľuje nám však úlohu jazyka v práve, ale vzťah jazyka a práva, ktorý je základným vzťahom v práve, lebo právo nemôže existovať bez jazyka, na ktorom je postavený celý náš spoločenský život.

5 Záver

Používanie jazyka v práve zohráva významnú úlohu. Zákonodarcovia požívajú jazyk na tvorbu právnych noriem a sudcovia i ďalší právnici musia vedieť autoritatívne rozhodnúť všetky problémy, ktoré sa vyskytnú pri používaní jazyka v práve v rámci interpretácie práva, ako aj pri jeho aplikácii v praxi. Problémy pri interpretácii v práve často spôsobuje základná vlastnosť jazyka – neohraničenosť slov prirodzeného jazyka, ktoré sa používajú pri tvorbe právnych noriem a pravidiel. Len dôsledné posúdenie používania slov a pojmov v právnom kontexte môže priniesť riešenie daného právneho problému. Riešenie teoretických problémov používania jazyka v práve je v akademickom prostredí obsahovou náplňou výučby prekladov cudzojazyčných právnych termínov do/zo slovenčiny na filozofických fakultách a aplikovane aj na fakultách nefilozofického zamerania.

Použitá literatúra

AUSTIN, J. L. 2004. *Ako niečo robiť slovami*. Bratislava : Kalligram, 2004.

BIX, B. 1993. *Law and Language, and Legal Determinacy*. Oxford : Oxford University Press, 1993.

ENDICOTT, T. 2016. *Law and Language*. [Online]. [Cit. 2021-09-22]. Dostupné na: http://plato.stanford.edu/entries/law-language/

GOODRICH, P. 1984. *Legal Discourse, Studies in Linguistics, Rhetoric and Legal Analysis.* Edinburgh : University of Edinburgh, 1984.

HART, H. L. A. 2004. *Pojem práva*. Praha : Prostor, 2004.

KNAPP, V. 1995. *Teorie práva*. Praha : H. C. Beck, 1995.

WEINBERGER, O. 1995. *Norma a instituce. (Úvod do teorie práva).* Brno : Masarykova univerzita, 1995.

WITTGENSTEIN, L. 1979. *Filozofické skúmania*. Bratislava : Pravda, 1979.

Autorka príspevku

JUDr. PhDr. **Helena Mazurová**, PhD.
Katedra jazykov
Technická univerzita v Košiciach
Vysokoškolská 4
042 00 Košice, SK
E-mail: helena.mazurova@tuke.sk

MOŽNOSTI DIDAKTIZÁCIE INTERKULTÚRNEHO MANAŽMENTU V TRANSLATOLOGICKOM KURIKULU

Petra Milošovičová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: In an effort to model the profile of the future graduate of translation and interpreting, we innovate our course offerings in response to the changing employment opportunities on the labor market. The subject Intercultural Management can also be inspiring and enriching, providing knowledge about phenomena such as interculturality, models of cultures, communication in linguistically and culturally heterogeneous communities, the problems of overcoming divergence, etc. By pointing out the relevant hard skills and training the necessary soft skills, we sensitize and prepare the audience for situations where they can successfully act not only as translators, but also as mediators and intercultural managers.
Key words: intercultural management, translatology, Hofstede´s dimensions, interdisciplinarity, communication

1 Úvodom o interdisciplinarite

Už samotné odborné pomenovanie disciplíny translatológia signalizuje, že sa venuje presunu od jedného objektu k druhému, že pohyb od jednej entity k druhej je proces osobitného druhu komunikácie. Už A. Popovič podčiarkoval interdisciplinárny charakter vedy o preklade a potrebu vnímať mnohorozmernosť transformácií, súvislosti s ďalšími (pomocnými) vedami a rovnako so sociokultúrnou situáciou. Svojho času sa tento náš významný vedec orientoval síce na umelecký preklad, ale aj vtedy už v interakcii s dimenziami, ako sú tradície a realita, v ktorých komunikát vznikol a kde bude následne pôsobiť. Táto ukotvenosť i závislosť nielenže nestrácajú na aktuálnosti, ale v nových situáciách inšpirujú k hľadaniu ďalších dimenzií.

2 Inšpirácie

Akademicky postavené štúdium prekladateľstva a tlmočníctva má na Slovensku polstoročnú tradíciu a prešlo viacerými reformami. Odhliadnuc od administratívne nadiktovaných zmien prebiehala aj obsahová prestavba, a to v reakcii na posun v myslení o preklade aj v spoločenskej praxi. Vlastnú kreativitu je však výhodné rozšíriť aj o zaujímavé inšpirácie zo zahraničia. Na tomto mieste spomenieme aspoň všeobecný trend na univerzitách v Nemecku, ktorý spočíva v poskytovaní interdisciplinárnych študijných programov – *interdisziplinäre oder fachübergreifende Studiengänge* (2008, allesgelingt.de).

Ako nám najbližší príklad uvádzame inovované bakalárske štúdium prekladateľstva a tlmočníctva na *Universität Wien, Zentrum für Translationswissenschaft Transkulturelle Kommunikation*, (transvienna.univie.ac.at), ktorého ťažiská spočívajú v rozvíjaní komunikačnej, kultúrnej, textovej a mediálnej kompetencie v troch pracovných jazykoch, ale tiež v nácviku tímovej práce a ovládania jazykových technológií. V povinných moduloch dominuje transkultúrna komunikácia, jazyk a text, text a kultúra, intra- a interlingválny preklad, odborná komunikácia a technológie. Prierezové vnímanie transkultúrnych otázok vedie poslucháčov nepochybne ku komplexnejšiemu videniu problematiky, a tak aj širšiemu uplatneniu v praxi.

3 Predmety alfa – beta - gama

V našich úvahách si zaslúži pozornosť vizionárske akademické uvažovanie, ktoré sa uplatňuje v Holandsku a má pritom jasne pragmatický podtext. Tak, ako vedecký výskum či súčasné posuny v myslení fungujú interdisciplinárne, musia aj profesionáli disponovať viacodborovým vzdelaním (2021, iis.uva.nl).

Ak si napr. kompetentní pracovníci kladú otázku, či možno uplatniť roboty vo vyučovacom procese na 1. stupni, musia byť vzdelaní v pedagogike i umelej inteligencii. Na holandských univerzitách sa kombinujú tri druhy predmetov, ktoré sú delené nasledovne (2021, ictergezocht.nl):

- alfa predmety – dejiny, lingvistika, literárna veda;
- beta predmety – exaktné vedy ako napr. informatika, matematika, technické vedy, biológia, vedy o zemi;

- gama predmety – sociálne vedy (antropológia, ekonomika, politológia, právo, psychológia, sociológia, vedy o komunikácii). Do tejto skupiny by sme mohli zaradiť aj translatológiu.

Optimálnou a najfrekventovanejšou je kombinácia predmetov beta a gama, pretože poskytujú exaktné kritériá aj sociálne podložené uhly pohľadu. Túto stručnú klasifikáciu končíme poznámkou, že ju síce ani terminologicky ani tematicky nevieme porovnať so situáciou inde vo svete, ale ako podnet, napr. ako model štúdia pozostávajúci z predmetov beta – gama, by si zaslúžil pozornosť a zrejme bude trendom aj v budúcnosti.

4 Hofstedeho model kultúry

Exemplárnym dôkazom interdisciplinárneho prístupu k fenoménom kultúra (jej charakteristickým znakom v rôznych prostrediach), interkulturalita, multikultúrny manažment priniesol klasik, holandský vedec, pôvodne technik, ktorý sa etabloval ako kultúrny antropológ – Geerd Hofstede. Na základe dlhoročného pôsobenia v mnohých krajinách v IBM sformuloval šesť dimenzií kultúry, pomocou ktorých možno identifikovať rozdiely v kultúrach a diferencie úspešne zvládať.

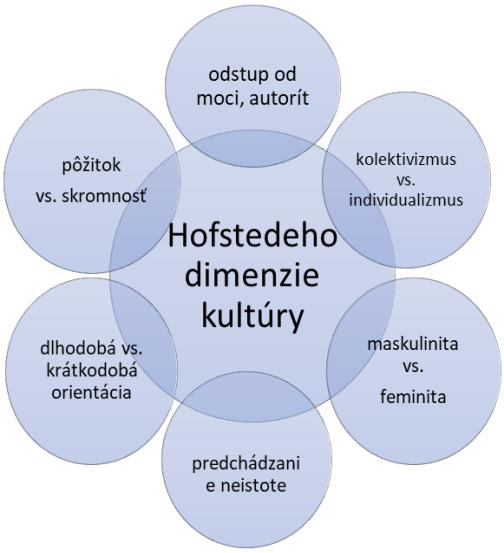

Obrázok 1

Aj budúcim prekladateľom či interkultúrnym mediátorom treba predstaviť kultúrne dimenzie a ich základné otázky podľa Hofstedeho:

1. Vzťah k moci a autoritám: Do akej miery sa kladie dôraz na nerovnomerné rozdelenie moci v spoločnosti, resp. v organizácii?
2. Vyhýbanie sa neistote: Do akej miery sa preferuje tradičné správanie (napr. poriadok, stabilita) a sociálna kontrola (napr. detailné riadenie a príkazy) na úkor spontánnosti, chuti inovovať a experimentovať? Ako sa ľudia stavajú k nepredvídateľným udalostiam, ako ich riešia a nakoľko myslia na budúcnosť?
3. Rozhodnosť: Do akej miery ľudia uplatňujú v interakcii s inými osobami silu, agresivitu a konajú priamo, bez okľúk?
4. Orientácia na výkon: Do akej miery sa v spoločnosti podporuje a oceňuje, ba až odmeňuje úsilie, osobný rozvoj a vynikajúci výkon?
5. Orientácia na budúcnosť: Do akej miery sa preferuje stratégia v správaní, ako napríklad predvídavé plánovanie, investovanie a zrieknutie sa v súčasnosti profitu v prospech budúceho rastu?
6. Kolektivizmus I (in-group): Do akej miery človek uprednostňuje skôr svoju osobu ako celú skupinu?
7. Kolektivizmus II (inštitucionálny): Do akej miery je kolektívne rozdelenie majetku, moci a výkonu určené inštitucionálnymi pravidlami a praktikami?
8. Orientácia na človeka, indivíduum: Do akej miery sa podporuje a oceňuje férovosť, altruizmus, veľkorysosť, starostlivosť a slušnosť?
9. Rovnoprávnosť: Do akej miery sa od mužov a žien očakáva to isté? Rešpektujú alebo zaznávajú sa rozdiely medzi nimi?

Kultúrne dimenzie (napr. aj takto sformulované) predstavujú nepochybne široký a diskutabilný problém, ale pomerne výstižne aj mapujú spoločenskú prax, do ktorej vstupujú aj translátori. Preto už samotné sformulovanie otázok považujeme za inšpiratívne východisko opisu a komparácie kultúr, čím ich aplikujeme v interkultúrnom teréne. Jednotlivé spoločenstvá dokážeme charakterizovať (čo sa týka zhôd aj rozdielov) aj pomocou konkrétnych otázok, korými sa pýtame na určité znaky:

- Zaobchádzanie s neistotou – Aký je môj postoj voči zmenám, riziku a neznámym situáciám/veciam/ľuďom?
- Komunikácia – Komunikujem skôr priamo alebo nepriamo?
- Orientácia na vzťahy, resp. vecnosť – Čo je pre mňa priorita: skôr vzťahy alebo vecnosť?
- Plánovanie času – Uprednostňujem lineárne alebo paralelné rozdelenie času?
- Racionalita verzus intuícia – Rozhodujeme sa v práci skôr racionálne alebo intuitívne?
- Hierarchické myslenie – Uprednostňujem skôr slabú alebo silnú hierarchiu?
- Analytika verzus pragmatika – Ako a aké navrhujeme riešenia?

Implementáciou týchto myšlienok a princípov senzibilizujeme adeptov prekladateľstva a tlmočníctva na kultúrne, hodnotovo heterogénne prostredie, kde nepôjde iba o transfer jazykového, ale najmä o nič menej dôležitého kultúrneho kódu. Tým ho posúvame do situácií, kde bude často aj interkultúrnym manažérom.

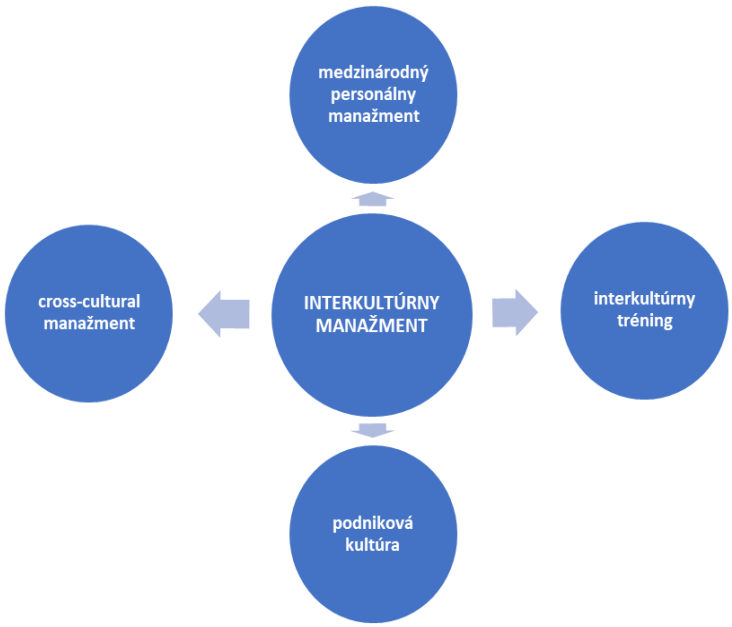

Obrázok 2

5 Princípy interkultúrneho manažmentu

Interkultúrny manažment úzko súvisí s viacerými oblasťami, medzi ktoré podľa Gablerovho lexikónu zaraďujeme medzinárodný personálny manažment, interkultúrny tréning a podnikovú kultúru (wirtschaftslexikon.gabler.de).

Prostredie, v ktorom sa translátori pohybujú, je často jazykovo aj sociokultúrne heterogénne. Účastníci ekonomických, obchodných a negociačných rokovaní pochádzajú z prostredia, ktoré sa vyznačuje rôznymi, niekedy až diametrálne odlišnými normami a konvenciami. Z tohto dôvodu je mimoriadne dôležité, aby boli vybavení relevantnými kľúčovými mäkkými zručnosťami (soft skills), ktoré fungujú v symbióze s tvrdými zručnosťami (hard skills). Komunikáciu považujeme za úspešnú, ak každá zúčastnená strana dosiahne čo možno najpozitívnejší efekt, ekonomický úspech, predloží a presadí optimálne riešenie. Avšak na ceste k úspešnej komunikácii sa môžu nachádzať nepredvídané a nečakané bariéry, ktoré ju môžu sťažiť, ba až ohroziť či zamedziť. Preto je podstatná príprava, ktorá spočíva v uvedomení si tohto faktu a predvídavosti.

Osvojenie si spomínaných soft-skills stojí na viacerých pilieroch. Tejto problematike sa venujú tiež spoločenské vedy ako psychológia, sociológia, etnológia, antropológia a kulturológia uvedomujúc si, že v globalizovanom svete treba na jednej strane nové situácie vnímať a na strane druhej koncipovať modely ich riešenia, ktoré sa dajú v praxi aplikovať. Naším cieľom je modelovať jeden z pilierov úspešnej komunikácie v prostredí interkultúrneho manažmentu, ktoré prispievajú k pozitívnym efektom komunikácie.

Profesionálny a multidisciplinárne pripravený translátor je vo výhode, ak je schopný zmapovať situáciu a atmosféru, stanoviť zdroje potenciálnych kríz – a keď už konflikt či nedorozumenie pri rokovaní, jednaniach a pod. vznikne, musí disponovať balíkom zručností na ich úspešné interpersonálne riešenie. Aj tu platí, že prevencia je najlepšia terapia – *„Úspech praje pripraveným!“* – vraví dobre známe okrídlené slovné spojenie.

Na základe zvolených teoretických východísk sa posúvame k samotnému výskumu, ktorý je vhodnou formou budúcich translátorov pohybujúcich sa v interkultúrnom teréne. Takýmto spôsobom sa snažíme študentov pripravovať a senzibilizovať na pôsobenie v praxi, kde prichádza či už k pozitívnym, alebo negatívnym stretom kultúrnych noriem a konvencií.

Problematika interkultúrneho manažmentu je veľmi komplexná, pričom jej dôležitou súčasťou je interkultúrna komunikácia. V rámci rokovaní, negociácií a pracovných stretnutí musia byť tlmočníci a prekladatelia pripravení na to, že môžu nastať aj „mimoekonomické“ problémy, ktoré môžu viesť k negatívnym výsledkom.

Kultúra a komunikácia sa prejavujú navonok a, takpovediac, aj zvnútra. Vonkajšie vnemy (prejavy, reč, gestá, činy) sú len odrazom toho, čo tkvie v hĺbke kultúry: právne a etické normy, spoločenské konvencie, preferencie a motivácie, výchova s pod. Pre úspešnú interkultúrnu komunikáciu je potrebné druhú, často „cudziu“ kultúru, spoznať, nastaviť sa na inú, odlišnú mentalitu a akceptovať jej odlišnosť.

6 Aplikácia interkultúrneho manažmentu v príprave prekladateľov

V rámci štúdia v odbore prekladateľstvo – tlmočníctvo Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky Univerzity Komenského v Bratislave v bakalárskom stupni štúdia ponúka v rámci inovatívneho projektu predmet *interkultúrny manažment,* ktorý vhodným spôsobom aplikuje poznatky teórie v praxi. Študenti aktívne participujú na realizácii projektu, pričom v priebehu semestra riešia spoločne stanovený cieľ v jednotlivých pracovných skupinách. Výsledkom vzdelávania je predovšetkým rozvíjanie kreativity a schopnosti tímovej práce pri tvorbe artefaktu s textovou zložkou.

Na základe sformulovaného cieľa a realizačných metód sú študenti rozdelení do jednotlivých pracovných skupín, pričom každá skupina má podľa zaradenia za úlohu skúmať jednotlivé oblasti. Predmetom výskumu manažérskej skupiny je pôsobenie holandských a belgických obchodných spoločností na území Slovenskej republiky, pričom sa analyzuje obchodná spolupráca medzi Slovenskom, Belgickom a Holandskom. Manažérsko-komunikačná skupina sa zaoberá dimenziami kultúry podľa G. Hofstedeho v holandsko-slovenských a flámsko-slovenských profesionálnych kontaktoch, prípadnými konfliktnými situáciami a ich možnými riešeniami. Žurnalisticko-spravodajská skupina sa zameriava na obraz Holandska a Belgicka v slovenských médiách, ale tiež naopak – Slovenska v holandskom a flámskom spravodajstve. Historický exkurz vytvára skupina, ktorá analyzuje postavenie J. A. Komenského v Holandsku. Posledná skupina skúma nonverbálnu komunikáciu a reč tela z hľadiska tlmočníckeho, komunikačného a protokolárneho.

7 Záver

Hoci sme na tomto mieste neprezentovali prevratne nový model štúdia, pokúsili sme sa ukázať jeden z možných krokov, ako by sa mali rozširovať sociálne kompetencie (mäkké zručnosti) budúcich absolventov prekladateľského štúdia. Tak, ako svet speje od veľmi úzkej jednoodborovej špecializácii k interdisciplinarite, menia sa aj študijné programy a profesionálne profily. Citujeme z vedeckej platformy wissen.de: Neue Studiengänge an deutschen Unis:

„Wie wär's mit einem MBA im Studiengang Cultural Engineering? Kein Problem mehr: Die zunehmende Vernetzung und Globalisierung der Informationsgesellschaft hat das deutsche Hochschulwesen eingeholt; neue interdisziplinäre Studiengänge wie Integrated Coastal Zone Management, Life Science, European Studies oder Cultural Engineering bilden mit modernem Know-how zwischen Flensburg und Passau die Global Player von morgen aus - in der Regel zwei- oder gar dreisprachig.“

Použitá literatúra

MILOŠOVIČOVÁ, P. 2019. *Interkulturelles Management.* Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019.

MILOŠOVIČOVÁ, P. 2019. *Zdroje synergických efektov v interkultúrnom manažmente*. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2019.

Internetové zdroje

Gabler Wirtschaftslexikon. Definition: *Was ist "interkulturelles Management?"* [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné na: https://wirtschaftslexikon.gabler.de/definition/interkulturelles-management-40858

HOFSTEDE, G. *The 6-D model of national culture.* [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné na: https://geerthofstede.com/culture-geert-hofstede-gert-jan-hofstede/6d-model-of-national-culture/

Neue Studiengänge an deutschen Unis. [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné na: https://www.wissen.de/neue-studiengaenge-deutschen-unis

STANIK, K. 2008. *Was ist ein Interdisziplinäres Studium oder Studiengang?* [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné na: https://www.allesgelingt.de/erfolgreich_studieren/was_ist_ein_interdisziplinares_studium_oder_studiengang.html

Universität Wien. Zentrum für Translationswissenschaft. Bachelorstudium Transkulturelle Kommunikation. [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné: https://www.transvienna.univie.ac.at/studium/bachelorstudium

VAN DER AVOIRD, M. 2021. *Alfa, bèta, gamma | Betekenis, studies & software testing.* [Online]. [Cit. 2021-09-20]. Dostupné na: https://www.ictergezocht.nl/blog/225_alfa-beta-gamma-betekenis-studies-software-testing/

Autorka príspevku

doc. Mgr. **Petra Milošovičová,** PhD.
Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: petra.milosovicova@uniba.sk

PRAKTICKÉ OTÁZKY VYUŽITIA INFORMAČNÝCH TECHNOLÓGIÍ VO VZDELÁVANÍ BUDÚCICH PRÁVNIKOV[1]

Monika Némethová – Eva Molnárová

Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici
Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: This paper analyzes methods of education future lawyers and it explore the possibilities of using information technologies in this process. Attention is focused on the period of the COVID-19 pandemic, which posed a challenge for the field of education to introduce innovation in teaching methods. At the same time it evaluates specific experiences from the given period.
Key words: education, information technologies, educational methods

1 Úvod

Príspevok bol vypracovaný v rámci projektu KEGA *Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnikov*, ktorého hlavným cieľom je predovšetkým implementovať nové formy a metódy vzdelávania s využitím informačných technológií v magisterskom stupni štúdia študijných programov nemecký jazyk a kultúra zameraných na preklad a tlmočenie, ako aj na študijné programy práva. Naplnenie tohto cieľa predstavuje vytvorenie e-learningového kurzu *Právne texty a právo interdisciplinárne*.

Vychádzame tu z celosvetovej situácie spôsobenej pandémiou ochorenia COVID-19, ktorá sa dotkla prakticky všetkých organických častí globálnej spoločnosti. V oblasti vzdelávania na všetkých jeho stupňoch sme boli v rámci dištančnej formy výučby postavení pred výzvy nevyhnutného rozšírenia používania informačných technológii a s tým súvisiace inovácie vzdelávacích metód (porov. Zounek, 2009; Mareš, 2016).

2 Metódy vzdelávania budúcich právnikov

Na právnických fakultách sa v období pred koronakrízou využívali pri edukácii budúcich právnikov elektronické prostriedky vo veľmi nízkej miere. Spôsob výučby v rámci hodnoteného obdobia od 90. rokov minulého storočia prebiehal predovšetkým v rámci prezenčnej formy vo forme slovných prednášok, vysvetľovania, popisu, diskusie, teda metódy podania alebo prezentácie obsahu, metódy samostatného učenia sa spočívajúce najmä v práci s právnymi predpismi a odbornou literatúrou a, samozrejme, metód hodnotenia vo forme ústnej skúšky alebo písomnej práce. Prevažoval teda pasívny prístup k vzdelávaciemu procesu. Aktívnejšie spôsoby výučby sa začali objavovať najmä s rozvojom klinického právnického vzdelávania. Právne kliniky by bolo možné v stručnosti charakterizovať ako špecifické predmety zaraďované do výučby za účelom prepojenia vyučovanej teórie s praxou. Reagovali na častú kritiku praxe, podľa ktorej čerství absolventi práv síce disponujú poznatkami zo všeobecnej teórie a histórie, avšak neovládajú zručnosti právnickej praxe, nevedia koncipovať právne akty, zmluvy a návrhy žalôb, slovom, že právnické fakulty nezohľadňujú aplikačné problémy. Myšlienka právnej kliniky bola prezentovaná už na konci 19. storočia skoro v rovnakom čase v Nemecku, Rusku a USA analogicky podľa vzoru medicínskych kliník. Dnes sú v Slovenskej republike súčasťou študijných programov všetkých právnických fakúlt verejných vysokých škôl. Na Právnickej fakulte UMB sa M. Némethovej podarilo stáť pri zrode klinického vzdelávania, a to zavedením prvého klinického predmetu *klinika obchodného práva* do študijného programu fakulty v akademickom roku 2001/2002. (Táto forma vzdelávania bola postupne rozšírená aj na iných katedrách a v súčasnosti na tejto fakulte funguje Ústav klinického vzdelávania). V rámci takejto formy vzdelávania dochádza k oveľa širšiemu spôsobu využitia aktívnejších metód, ako napríklad interpretácie konkrétneho právneho textu, najčastejšie zmluvy alebo súdneho rozhodnutia, dialógu, simulácie (kde študenti riešia hypotetické problémy, pri ktorých používajú postupy a precvičujú si schopnosti nevyhnutné v právnickej praxi napr. rozhovory s klientmi, príprava dokumentov, rokovania pri

[1] Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu KEGA s názvom *Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnik*ov. Číslo: 022UMB-4/202.

príprave zmlúv a dohôd, argumentácia v prospech zastupovanej strany, simulované pojednávania) samostatnej prípravy právneho textu zo strany študentov, ale aj výučby základov práva zo strany samotných študentov pre vybrané druhy komunít (napríklad pre odsúdených, pre študentov stredných škôl), dokonca aj riešenie konkrétnych problémov reálnych klientov pod supervíziou advokáta.

3 Využitie informačných technológií v procese výučby študentov práva

Elektronické prostriedky začali byť súčasťou výučbového procesu až postupne s narastajúcim technologickým pokrokom, postupným technickým vybavením učební počítačovou technikou a zavedením internetového pripojenia (Baumgärtner, 2002). Išlo však najmä o doplnkové formy ku „klasickému" spôsobu výučby využívané pre lepšiu prehľadnosť a o sumarizáciu prezentovaných poznatkov, predovšetkým v podobe „powerpointových" prezentácií, využívaných spočiatku v externej a neskôr aj v dennej forme štúdia. Tieto pomáhajú upriamiť pozornosť študenta na kľúčové body prezentovanej učebnej látky. Elektronické prostriedky zároveň zjednodušujú prácu s právnymi textami už len možnosťou ich spoločnej prezentácie.

K rozsiahlejšiemu využívaniu technológii pri edukácii budúcich právnikov došlo na Právnickej fakulte UMB ešte v období pred začatím pandémie ochorenia COVID-19, a to v súvislosti s používaním jednotlivých, tzv. systémov právnych informácií, konkrétne EPI, Judikáty-info a C. H. Beck. Tieto systémy sú vytvárané za účelom uľahčenia práce s obrovským množstvom (právnych) informácií a sú určené na zhromažďovanie, organizovanie a distribúciu údajov.[2] Poskytujú predovšetkým texty právnych predpisov, súdnych rozhodnutí (slovenských, niekedy aj českých súdov vrátane súdov ústavných, prípadne Súdneho dvora EÚ), ale tiež prístup k niektorým odborným prameňom, predovšetkým článkom a komentárom k právnym predpisom. Zachytávajú však aj vzájomné väzby medzi danými právnymi informáciami, bez ktorých by akýkoľvek informačný systém tvoril len register určitého množstva textov s minimálnymi možnosťami vyhľadávania.[3]

V rámci toho môžeme sledovať konkrétny právny problém v širších súvislostiach. V právnych predpisoch napríklad vidíme celú genézu znenia legislatívneho textu vrátane účinnosti, ako aj označenia právneho predpisu, ktorým boli vykonané zmeny, resp. ktorým bol právny predpis zrušený. Systém taktiež vyhľadá aj súvisiacu právnu úpravu v podobe vykonávacích predpisov, prípadne predpisov všeobecného charakteru.

Právny predpis je zároveň prepojený so súvisiacim judikátom, čím poskytuje užívateľovi vysvetlenie legislatívy prostredníctvom jej aplikácie v praxi, prípadne s komentárom k danej právnej norme, ktorý umožňuje užívateľovi poskytnutie odborného výkladu k zadanému právnemu predpisu, resp. k jeho časti (napr. paragrafu), ktorý mu umožní lepšie vysvetlenie.

Systémy zabezpečujú vysokú variabilitu efektívnej pomoci prostredníctvom vyhľadávacích formulárov podľa rôznych kritérií, ako napríklad kľúčové slovo, oblasť právnej úpravy, číslo právneho predpisu alebo súdneho rozhodnutia, dátum jeho vydania, autora a pod. Cieľom využívania týchto informačných systémov pri výučbe je predovšetkým ukázať študentom spôsob ich fungovania, škálu poskytovaných informácií tak, aby tieto vedeli využívať aj v budúcnosti pri výkone svojho povolania, a taktiež aj dôslednejšia práca s judikatúrou umožňujúca lepšiu interpretáciu skúmaných právnych noriem.

Pre lepšiu orientáciu študentov v spomínaných informačných systémov je obvyklou súčasťou študijných programov aj predmet *právna informatika*, ktorý sa sústreďuje na sprostredkovanie poznatkov o práci s danými databázami.

[2] Právna informatika. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Ustavy/UPITPDV/6._PIS_-_nova_prezentacia.pdf

[3] Tamtiež (poznámka č. 2).

4 Elektronizácia edukácie počas pandémie COVID-19

Po uzavretí vysokých škôl v marci roku 2020 Právnická fakulta UMB ako jedna z prvých fakúlt reagovala na novovzniknutú situáciu spustením online výučby. Išlo o proces vedenia celého edukačného procesu výlučne prostredníctvom informačných technológií. Podobne ako aj na mnohých iných vysokých školách prebiehal v postupných krokoch a s minimálnymi predchádzajúcimi skúsenosťami zo strany pedagógov a študentov. Najčastejšie volenými formami výučby boli:

- výučba cez lms Moodle (zdieľanie písomných prednášok, písomných zadaní a pod.),
- riešenie praktických prípadov,
- prezentácie zdieľané vedecko-pedagogickými zamestnancami.

Z uvedeného vyplýva, že pedagógovia pri výučbe študentov počas mimoriadnej situácie volili skôr asynchrónne formy výučby[4], pri ktorých študenti neboli v priamej interakcii so svojimi pedagógmi. Práve takýto spôsob výučby bol prevažne negatívne vnímaný zo strany študentov, a to najmä študentov externej formy štúdia.[5]

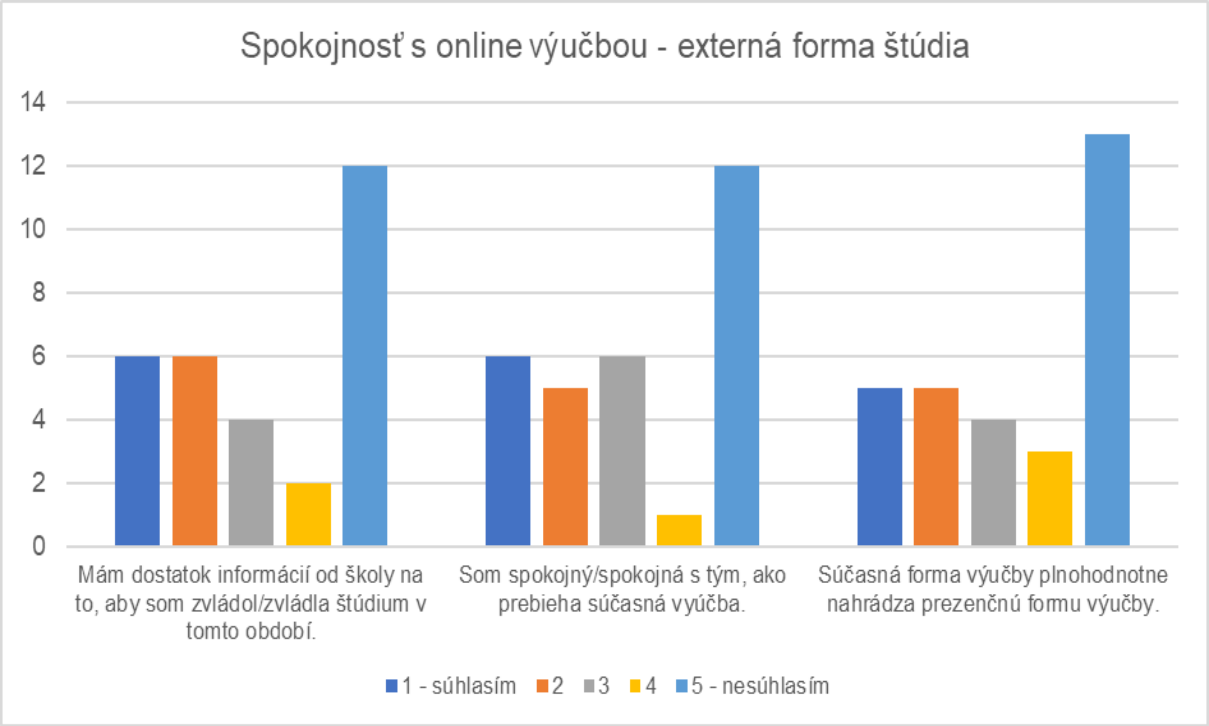

Graf č. 1: Spokojnosť študentov s online výučbou v externej forme štúdia na Právnickej fakulte UMB

V rámci vyhodnotenia otázky o plnohodnotnosti online výučby a prezenčnej výučby bolo v záverečných prieskumoch spokojnosti konštatované, že zamestnanci vyjadrili značný nesúhlas s týmto tvrdením, a teda je možné konštatovať, že oslovení respondenti nepovažovali online výučbu za plnohodnotnú náhradu jej prezenčnej formy.

[4] Porov. s výsledkami výskumu na vysokoškolských pracoviskách na Slovensku, ktoré zabezpečujú výučbu cudzích jazykov (Kováčová a kol., 2020).

[5] Nižšie uvádzané grafy sú prevzaté z hodnotení on-line výučby za obdobie letných semestrov akademického roku 2019/2020 a akademického roku 2020/2021, ktoré bolo realizované vedením Právnickej fakulty UMB.

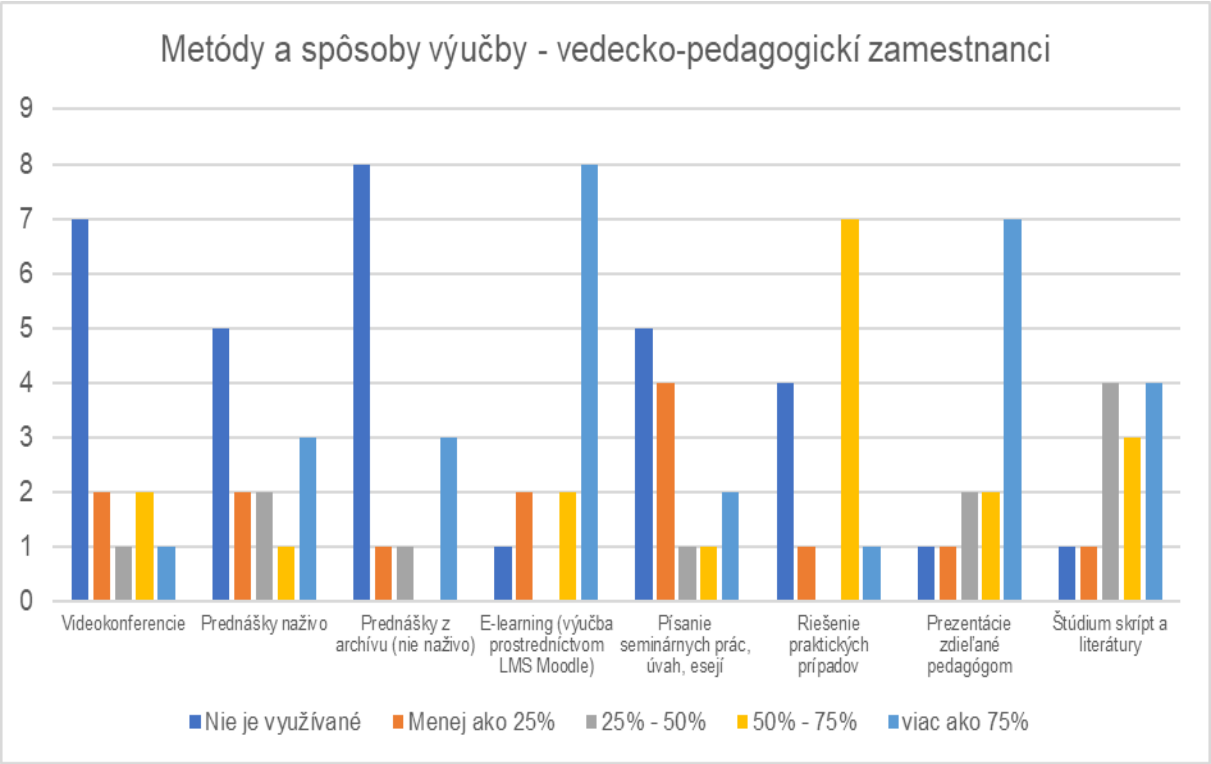

Graf č. 2: Metódy výučby na Právnickej fakulte UMB v letnom semestri 2019/2020

Z pripomienok, podnetov a námetov pedagógov fakulty k priebehu letného semestra akademického roka 2019/2020 vyberáme nasledovné najčastejšie sa opakujúce návrhy:

- vo výučbe uprednostňovať synchrónne formy výučby pred asynchrónnymi – zvýšenie počtu videokonferencií a prednášok naživo v reálnom čase v rámci online výučby,
- zníženie počtu zadávaných semestrálnych prác, prípadových štúdii, esejí a pod.,
- vytvorenie priestoru pre neformálne diskusie vedecko-pedagogických zamestnancov za účelom zdieľania si skúsenosti s priebehom online výučby,
- vytvorenie návodov pre prácu v aplikáciou Microsoft Teams,

Aj keď operatívny prechod na online výučbu bol vo všeobecnosti hodnotený pozitívne, najmä pokiaľ ide o promptný a efektívny prístup k vzniknutej situácii, niektorí z pedagógov poukazovali aj na negatívne javy, a to predovšetkým na pasivitu študentov počas online výučby v porovnaní s prezenčnou výučbou a zvýšené riziko hrozby neetického a nekorektného správania sa študentov počas overovania ich vedomostí pri priebežných hodnoteniach a skúškach. Rovnako aj časť zamestnancov mala negatívnu skúsenosť vo vzťahu k prípadným zlyhaniam techniky (ako slabé internetové pripojenie alebo zlyhanie pripojenia, či už zo strany študenta alebo pedagóga; porov. Kováčová a kol., 2020, s. 245).

O niečo jednoduchšia situácia nastala v nasledujúcom akademickom roku 2020/2021. Aj na základe predchádzajúcich získaných skúseností sa podarilo komplexne nahradiť prezenčnú formu výučby jej online alternatívou. Išlo teda o štandardný priebeh výučby vo forme prednášok a seminárov realizovaný cez MS Teams, štandardne dopĺňaný o zdieľané prezentácie. Na zadávanie študijných materiálov, ako aj na realizáciu písomných skúšok, bol využívaný systéme lms Moodle. Takýto priebeh akademického roka bol výrazne lepšie hodnotený pedagógmi, ale aj samotnými študentmi (graf č. 3 a 4).

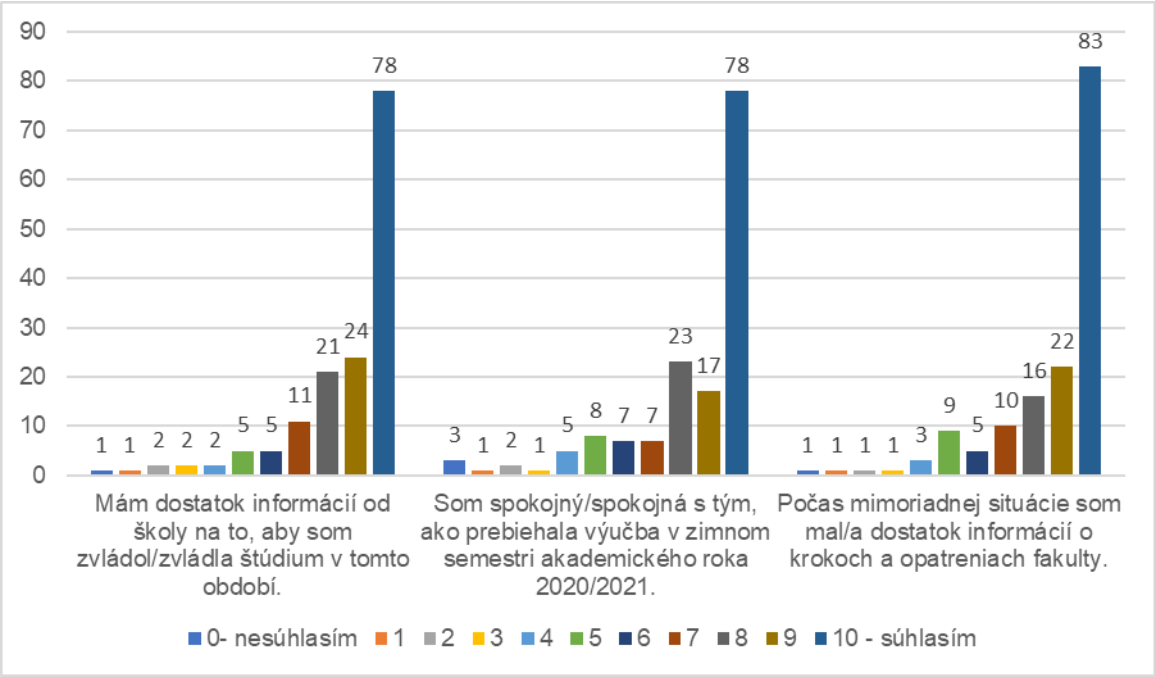

Graf č. 3: Hodnotenie výučby na Právnickej fakulte UMB v akademickom roku 2020/2021

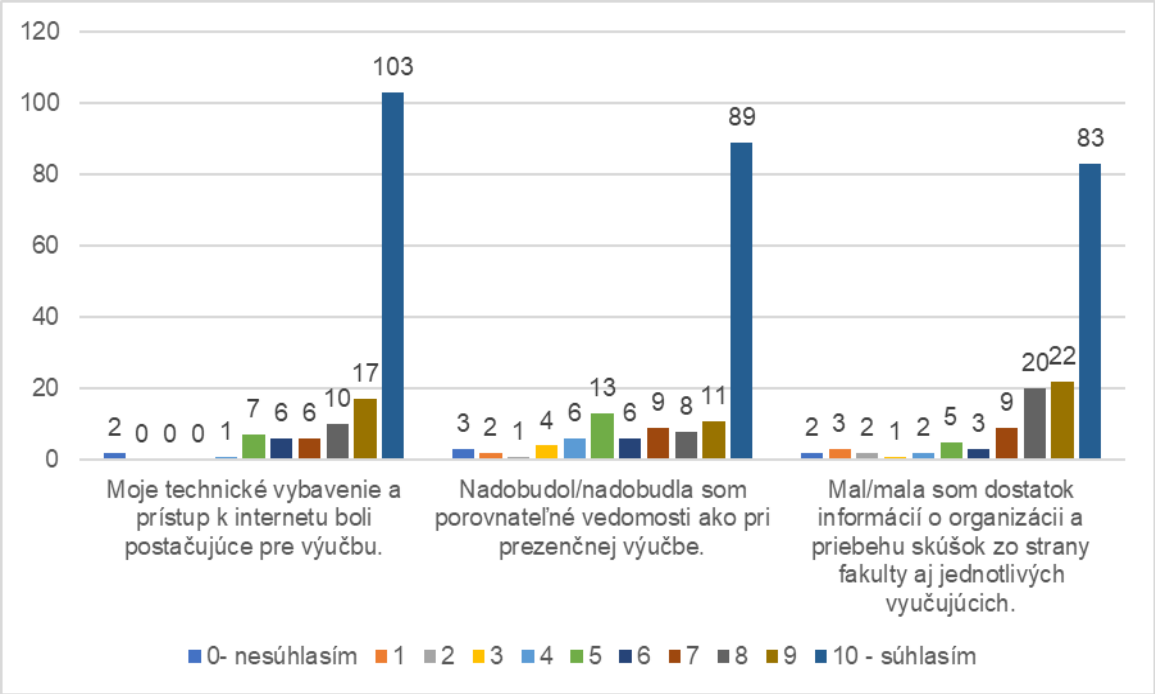

Graf č. 4: Hodnotenie výučby na Právnickej fakulte UMB v akademickom roku 2020/2021

Pri zovšeobecnení je možné uviesť nasledovné stanoviská, ktoré boli formulované zo strany študentov:

- Online výučba má svoje nesporné výhody (ušetrenie času cestovaním, šetrenie finančných prostriedkov za ubytovanie), ale aj svoje nevýhody (absencia sociálneho kontaktu[6]).

[6] Publikácia Arnold a kol.: *Handbuch E-Learning* už v roku 2018 poukazuje na to, že väčšina učiacich sa – minimálne na skúmaných VŠ v Spolkovej republike Nemecko – neakceptuje interakciu výlučne na úrovni softvér – učiaci sa, i keď ich postoj k moderným technológiám je pozitívny. Využívajú ich však prevažne na vyhľadávanie a spracúvanie informácii, resp. ako komunikačné médiá.

- Študenti opakovane vyjadrili záujem, aby fakulta pokračovala v online výučbe (v prípade nepriaznivej epidemiologickej situácie), avšak považujú za nevyhnutné, aby toto rozhodnutie bolo oznámené s časovým predstihom.
- Zo strany vyučujúcich bolo robené všetko, čo bolo v ich silách, aby bola kvalitne zabezpečená online výučba.
- Študenti pozitívne hodnotili, pokiaľ mal vyučujúci pri online prednáške pripravenú aj prezentáciu.

5 Záver

Koronakríza priniesla globálnu recesiu zdravotníctva a ekonomiky, treba ju však chápať tiež ako výzvu k inováciám. V oblasti právnického vzdelávania ju môžeme považovať aj za príležitosť aktívnejšieho využitia možností, ktoré nám dávajú informačné technológie, vyznačujúce sa vysokou mierou atraktívnosti pre študentov a vysokou flexibilitou ich využitia zo strany pedagógov. V súčasnej dobe prudkého rozvoja technológií a ich využitia vo všetkých sférach nášho života je dôležité aj po skončení pandémie rozvíjať nadobudnuté zručnosti a popri stále dominujúcich tradičných výučbových metódach v širšej miere využívať aj aktivizujúce vyučovacie metódy, ktoré by nielen napomohli lepšiemu pochopeniu vyučovanej látky, ale tiež rozšírili aj priestor pre získanie praktických zručností budúcich absolventom práva.

Použitá literatúra

ARNOLD, P. – KILLIAN, L. – THILLOSEN, A. – ZIMMER, G. 2018. *Handbuch E-Learning*. Bielefeld : Bertelsmann, 2018.

BAUMGÄRTNER, T. 2002. *Lehren und Lernen mit Neuen Medien (Multimedia) in der universitären Ausbildung*. Karlsruhe : Fakultät für Geistes- und Sozialwissenschaf KIT, 2002.

KOVÁČOVÁ, M. a kol. 2020. Dištančná cudzojazyčná edukácia na vysokých školách očami pedagógov. In: *Philologia*, 2020, roč. XXX, č. 2, s. 237-254.

MAREŠ, J. 2016. Jaké jsou role učitele v e-learningu? In: *Pedagogika*, 2016, roč. 66, č. 2, s. 179-205. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://ojs.cuni.cz/pedagogika/article/view/326

Právna informatika. Bratislava: PF Univerzita Komenského, 2015/2016. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.flaw.uniba.sk/fileadmin/praf/Pracoviska/Ustavy/UPITPDV/6._PIS_-_nova_prezentacia.pdf

ZOUNEK, J. 2009. *E-Learning – jedna z podob učení v moderní společnosti*. Brno : Masarykova univerzita, 2009.

Autorky príspevku

JUDr. **Monika Némethová**, PhD.
Katedra obchodného a finančného práva
Právnická fakulta UMB
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: monika.nemethova@umb.sk

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: eva.molnarova@umb.sk

PREKLAD PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE Z OBLASTI MATERSTVA[1]

Lenka Poľaková

Inštitút germanistiky, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove

Abstract: The notion of motherhood includes many semantic groups of subordinate terms, which can also be dealt with from a translational perspective. The focus of our paper is, however, on those that fall within the area covered by law. For a mother and her child as legal subjects, such terms are crucial in relation to their existence in the socio-legal context. The main objective of this paper is to deal with the translation of these terms from German to Slovak, including the problems when translating them and which are important to point out.
Key words: motherhood, translation, law, terminology, terms

1 Úvod

Existuje mnoho sémantických zoskupení slov spadajúcich pod pojem *materstvo*, na ktoré je možné sa zamerať z prekladového hľadiska. V tomto príspevku sa však do popredia dostávajú práve tie, ktoré zasahujú do oblasti práva.

V našom prípade ide o skúmanie týchto termínov v nemčine a o ich preklad do slovenčiny. Získavané boli primárne z nemeckých časopisov, rôznych tlačovín či internetových zdrojov súvisiacich s problematikou tehotenstva, resp. materstva, ktoré reflektujú aktuálny vývoj a poznatky v danej oblasti. Z materiálu bol postupne metodologicky zostavovaný korpus daných výrazov. Ako hlavné kritérium pre ich výber pritom poslúžila frekvencia ich opakovania – korpus teda tvorili predovšetkým tie, ktoré sa v analyzovanom materiáli vyskytovali najčastejšie. Následne sa pristúpilo k ich prekladu, ktorý sprevádzal translatologicko-lingvistický rozbor a sčasti skúmanie súvisiacich právnych titulov. Predchádzala mu aj systémovo-funkčná analýza, pričom predmetný korpus, ktorý pozostáva z nemeckých právnych termínov z oblasti materstva, bol podrobený lexikálnemu porovnaniu oboch jazykov. Navyše bolo potrebné zohľadniť špecifiká vyplývajúce z toho, ako pristupuje nemecký a slovenský právny systém k materstvu a k záležitostiam, ktoré sú s ním spojené. Význam jednotlivých výrazov a poznatky získané z daných analýz sú uvedené v komentároch pod jednotlivými príkladmi.

2 Právne ukotvenie materstva (v Nemecku a na Slovensku)

Materstvo (nem. *die Mutterschaft*) Duden definuje ako *Muttersein* (rovnako ho definuje aj DWDS – *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*), čo doslova znamená „byť matkou“.[2] Ide o pomerne široký pojem zahŕňajúci najrôznejšie asociácie, ktoré tento výraz môže evokovať. Zostaviť podrobnú definíciu materstva ako takého by tak bolo dosť problematické, v našom prípade to však ani nie je nevyhnutné. Podľa nášho názoru je totiž vhodnejšie daný pojem vymedziť skôr slovnou zásobou, ktorá pod tento nadradený pojem spadá a ktorá ho svojím spôsobom aj definuje prostredníctvom príznačných sémantických kategórií. Mohlo by ísť napríklad o nasledujúce: medicínske aspekty materstva, starostlivosť o matku a dieťa (po pôrode, a pod.), právne a sociálne hľadisko materstva či iné.

Prirodzene, z iného uhla pohľadu by mohli byť vytvorené ďalšie skupiny, niektoré pojmy by sa (na základe individuálneho prístupu alebo z iného uhla pohľadu) dali dokonca zaradiť do viacerých z nich.

2.1 Ochrana práv v materstve a súvisiace právne tituly v Nemecku a na Slovensku

Materstvo možno skúmať z viacerých hľadísk. Prekladová problematika sa v tomto prípade prelína s tou právnou – matka a dieťa majú v nemeckom a slovenskom právnom systéme svoje osobité postavenie. Z toho

[1] Príspevok je súhrnným výstupom projektu Kultúrnej a edukačnej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod značkou KEGA 034PU-4/2019 *Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovník*, ktorý bol riešený v rokoch 2019 –2021.

[2] DUDEN. [Online]. [Cit. 2021-01-02.] Dostupné na: https://www.duden.de/rechtschreibung/Mutterschaft a na: https://www.dwds.de/wb/Mutterschaft

okrem iného vyplýva, že k nim patrí mnoho zaujímavých termínov potrebných pre riešenie praktických, ba až dennodenných záležitostí.

K stretu materstva a práva dochádza v oblasti zvanej *zákonná ochrana matky a dieťaťa*. V nemeckom kontexte v spojení s právom teda hovoríme o tzv. *Mutterschutzrecht (e)*, čo sú v podstate práva chrániace matku a dieťa, chrániace materstvo ako také, resp. sa týkajú žien na materskej dovolenke, žien, ktoré sa počas svojho pracovného života stali matkami, a pod. Táto čiastková oblasť práva by mala slúžiť posilneniu práv žien v súvislosti s materstvom a zároveň vymedziť jeho právne ukotvenie.

Zákonná ochrana matky a dieťaťa v Nemecku nachádza svoj ústavný základ v článku 6 ods. 4 nemeckej ústavy (tzv. Grundgesetz, „základný zákon Spolkovej republiky Nemecko“), podľa ktorého má *„každá matka nárok na ochranu a starostlivosť v spoločnosti.“*[3] Keďže ide o nemecké a slovenské výrazy, bolo prirodzene potrebné nazrieť do právnych systémov oboch krajín, pričom bolo zrejmé, že daná problematika je v prvom rade pojmom občianskeho práva. V nemeckom občianskom zákonníku (ďalej len BGB, Bürgerliches Gesetzbuch) je na materstvo zameraný § 1591 pod názvom „Mutterschaft“. Paragraf § 1591 hovorí o nasledovnom: *„Mutter eines Kindes ist die Frau, die es geboren hat.“* –, v slovenskom preklade: *„Matkou dieťaťa je žena, ktorá ho porodila.“* Na Slovensku sú materstvo a veci s ním súvisiace vymedzené v zákone o rodine (36/2005 Z. z.), a to vo štvrtej časti v prvej hlave pod názvom „Určenie materstva“.

Pri skúmaní textov a hľadaní termínov právneho charakteru, ktoré súvisia s materstvom, sme najčastejšie narazili na pojem *Mutterschutz*. Vzhľadom na danú problematiku ho považujeme za kľúčový, pretože práve od neho sa odvíja mnoho ďalších, ktoré sme zaradili do slovníka, a ktoré uvádzame neskôr aj v tomto príspevku. V Nemecku nachádza svoje právne vyjadrenie v tzv. zákone o ochrane matiek pri práci, odbornej príprave a štúdiu (tiež zákon o ochrane matiek, zákon o ochrane materstva, nem. Gesetz zum Schutz von Müttern bei der Arbeit, in der Ausbildung und im Studium – Mutterschutzgesetz /zákon o ochrane matky a dieťaťa / MuSchG). V roku 2018 prešiel Mutterschutzgesetz reformou, ktorej cieľom bolo *„zabezpečiť na jednej strane rovnováhu medzi ochranou zdravia tehotnej alebo dojčiacej ženy a jej (nenarodeného) dieťaťa a na druhej strane uvedomelé rozhodovanie ženy týkajúce sa jej zamestnania“* (Rose, 2018, s. 7). Táto nová úprava má za úlohu posilniť šance žien a ich práva vykonávať svoje povolanie počas tehotenstva či dojčenia bez akýchkoľvek znevýhodnení.

2.1.1 Mutterschutzgesetz

„Tento zákon sa vzťahuje na všetky (aj budúce) matky, ktoré sú v pracovnom pomere, t. j. tiež na ženy pracujúce z domu, ženy pracujúce v domácnosti, pracujúce žiačky učilíšť a za určitých podmienok aj na školáčky a študentky.“[4] Nájdeme tam termíny ako napr. Entbindung (e) (pôrod. Geburt (e) – celý proces pôrodu, resp. rodenia dieťaťa, Entbindung (e) – oddelenie dieťaťa od tela matky), Stillzeit (e) (obdobie dojčenia), Arbeitsschutzgesetz (s) (zákon o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci) či viacslovný výraz Benachteiligungen während der Schwangerschaft (znevýhodnenia počas tehotenstva). Mnoho podobných výrazov právneho charakteru týkajúcich sa tehotenstva spadá práve pod kategóriu „Práca/zamestnanie“. Tehotenstvo a materstvo majú totiž významný dopad aj na pracovný život ženy. Túto problematiku výrazne reflektujú paragrafy ako Mutterschutzlohn (mzda v materstve) či Mutterschaftsgeld (materský príspevok).

K danej problematike však v Nemecku existujú aj ďalšie zákony a dôležité právne termíny vzťahujúce sa na danú oblasť. Je ním napr. zákon o rodičovskom príspevku a rodičovskej dovolenke (Gesetz zum Elterngeld und zur Elternzeit), či zákon o prevencii a riešení konfliktov v tehotenstve (Gesetz zur Vermeidung und Bewältigung von Schwangerschaftskonflikten). Aj v týchto právnych tituloch možno natrafiť na termíny ako tehotenstvo, materská dovolenka, rodičovská dovolenka, a mnohé iné, z ktorých niektoré sa stali súčasťou praktickej časti tohto príspevku.

---

[3] (4) Jede Mutter hat Anspruch auf den Schutz und die Fürsorge der Gemeinschaft. [Online]. [Cit. 2021-01-11.] Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

[4] Gesetz zur Neuregelung des Mutterschutzrechts. [Online]. [Cit. 2021-01-03.] Dostupné na: https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/gesetze/gesetz-zur-neuregelung-des- mutterschutzrechts/73762

2.1.2 Mutterschutzrichtlinie

K pojmu *Mutterschutz* je dôležité uviesť aj tzv. „*Mutterschutzrichtlinien*“ – Richtlinien über die ärztliche Betreuung während der Schwangerschaft und nach der Entbindung (Smernice pre lekársku starostlivosť počas tehotenstva a po pôrode). Ide o dokument plný termínov, ako napr. *Risikoschwangerschaft (e)* (rizikové tehotenstvo), *Schwangerenvorsorge (e)* (preventívna starostlivosť v tehotenstve) atď.

Tento právny titul je zaujímavý aj z hľadiska jeho príloh, ktoré tiež obsahujú užitočnú slovnú zásobu – ide napr. o tzv. *Mutterpass (r)* (tehotenská knižka/tehotenský preukaz, príloha č. 3), test na HIV či tehotenskú cukrovku. Z hľadiska štruktúry tohto predpisu je prvý odsek zameraný na ciele a definície, druhý odsek na všeobecné ustanovenia, a napokon nasledujú spomínané prílohy.

Na záver ešte krátko spomeňme, že problematiky prídavku na dieťa sa okrajovo dotýka napríklad aj Einkommensteuergesetz (EStG) (zákon o dani z príjmov – nájdeme v ňom celé spojenia v podobe viet ako *„Das Kindergeld wird einkommensunabhängig gezahlt“/„Prídavky na deti sa vyplácajú bez ohľadu na príjem“* a iné.

2.1.3 Žiadosti, potvrdenia, formuláre

Výrazy z oblasti tehotenstva a materstva súvisiace s právnou problematikou sú nepochybne súčasťou mnohých formulárov, s ktorými sa (budúce) matky stretávajú (ako sme to už naznačili vyššie v prílohách k Mutterschutzrichtlinien), a ktoré sú verejne prístupné aj na internete. Ide napr. o Mitteilung über die Beschäftigung einer Schwangeren/Stillenden bzw. Tätigkeit einer schwangeren/stillenden Schülerin/Studentin (Oznámenie o zamestnaní tehotnej /dojčiacej ženy alebo o činnosti tehotnej/dojčiacej študentky) a pod.

Zo slovenských žiadostí/formulárov/potvrdení uvádzame napr. nasledujúce: žiadosť o prídavok na dieťa, žiadosť o príspevok pri narodení dieťaťa, žiadosť o príspevky na podporu náhradnej starostlivosti o dieťa, oznámenie o zmene čísla účtu na výplatu dávky, a pod., ktoré z translatologického hľadiska zohrávajú najmä úlohu paralelných textov pri preklade niektorých výrazov z nemčiny do slovenčiny.

2.2 Prekladová analýza

Za účelom tohto príspevku boli vybrané dve kategórie slov z nemeckého korpusu, ktoré si pri preklade do slovenčiny vyžadovali osobitnú pozornosť. Šlo o (1) kompozitá (tak substantívne, ako aj adjektívne, napr. *Mutterschutz, (r), mutterschutzrechtlich*) a (2) slovné spojenia (napr. *Abzweigung des Kindergeldes, kindbezogene Famlienleistung*). Obe skupiny v sebe nesú charakteristické črty právneho jazyka, čo sa odzrkadlilo aj na ich preklade. Okrem týchto dvoch skupín je dôležité poukázať aj na kategóriu tých slov, ktoré bolo do slovenčiny náročné preložiť kvôli tomu, že sa dané pojmy v slovenskom právnom systéme v oblasti materstva nenachádzajú, resp. ich prekladový ekvivalent nie je jednoznačný, ako napr. *Geschwisterbonus (r), Partnerschaftsbonus (r)*.

Mimoriadne častým úkazom v nemeckom právnom jazyku ako v odbornom jazyku sú práve zložené slová, tzv. kompozitá, či už v podobe podstatných, prídavných mien, a pod. Tento jav súvisí so sklonom právneho jazyka k nominálnemu vyjadrovaniu. Podľa Ptáčníkovej (2008) v nemeckom právnom diskurze nie sú ojedinelé ani viacčlenné kompozitá, pričom sa týmito „kompaktnými“ slovnými formami dajú v nemčine prakticky pomenovať celé vety. V nemčine existuje viacero druhov kompozít: substantívne, adjektívne, adverbiálne, či verbálne (vezmúc do úvahy morfologické hľadisko), zo sémantického hľadiska sú to napr. determinatívne či kopulatívne kompozitá.

Zložené podstatné či prídavné mená sa do slovenčiny môžu prekladať rôznymi spôsobmi. Keďže je však v slovenčine prevažujúcim slovotvorným typom odvodzovanie, náročné je preložiť takéto kompozitum práve kompozitom (to je možné iba v zriedkavých prípadoch, ako napr. *Alleinverdienerin (e)* - „samoživiteľka“). Veľmi častým spôsobom prekladu zložených substantív do slovenčiny je s pomocou zhodného prívlastku. Existujú však ďalšie podoby, ktoré sú uvedené nižšie ako najčastejšie možnosti prekladu kompozít, plynúce z vybraných výrazov v nemeckom korpuse.

Zložené podstatné mená sa z nemčiny do slovenčiny môžu prekladať nasledovne, a to nasledovne:

a) Substantívum a zhodný prívlastok

V tomto prípade ide o tieto príklady dvojčlenných kompozít v nemčine:

- *Elterngeld (s)* – rodičovský príspevok
- Vaterschaftsanerkennung (e) – uznanie otcovstva

b) Substantívum a nezhodný prívlastok v podobe prepozicionálnej väzby

- *Geschwisterbonus (r)* – bonus na súrodenca (príp. aj súrodenecký bonus)
- *Kindergeld (s)* – prídavok na dieťa

c) Substantívum a nezhodný prívlastok rozvitý zhodným prívlastkom

- *Ehepaaradoption (e)* – adopcia manželským párom

d) Preklad prostredníctvom verbiálnej väzby

- *Schweigepflicht (e)* – povinnosť zachovávať mlčanlivosť

e) Preklad prostredníctvom vedľajšej vety

- *Abzweigungsantrag (r)* – žiadosť o odklon príspevku na dieťa
- *Zahlvater (r)* - otec, ktorý sa o dieťa nestará, iba na neho platí

f) Preklad jednoslovným výrazom

- Elternteil (r) – rodič

g) Preklad zloženým substantívom

- *Alleinverdienerin (e)* – samoživiteľka, samostatne zarábajúca

Skúmaním jednotlivých termínov v korpuse a ich prekladom bolo nájdených niekoľko výrazov, pre ktoré bolo značne problematické nájsť v slovenčine ich vhodný preklad. To môže byť spôsobené absenciou obdobného termínu v slovenskom právnom systéme. Z tohto dôvodu bolo jedinou možnosťou ich preklad opisným, deskriptívnym spôsobom, nezriedka aj prostredníctvom vedľajšej vety.

- Abzweigung des Kindergeldes

Slovo *Abzweigung, (e)* sa v bežnom kontexte prekladá ako „odbočka“, „odbočenie“, či „rozvetvenie“. *Kindergeld (s)* je „prídavok na dieťa“. Spojenie *Abzweigung des Kindergeldes* zrejme predstavuje „odklon“ príspevku na dieťa – ak dieťa (napr. už ako študent/ka) dlhodobo nežije s rodičmi, môže požiadať o tzv. odklon príspevku na dieťa, to znamená, že príspevok bude vyplácaný priamo jemu/jej.

- Abzweigungsantrag (r)

Súvisí s vyššie uvedeným pojmom, ide o „žiadosť o odklon príspevku na dieťa“.

- Familienzeitbonus (r)

Doslova „bonus za rodinný čas/čas (strávený) s rodinou“ využívajúci sa v Rakúsku. Tento termín je pomenovaním finančnej podpory pre pracujúcich otcov, ktorí sa ihneď po narodení dieťaťa naplno venujú rodine.

- Baukindergeld (s)

„Stavebný príspevok na dieťa“ slúži mladým rodinám na obstaranie si vlastného bývania.

Zaujímavé sú však aj viacslovné spojenia, ktoré sme sa rozhodli do korpusu zaradiť práve preto, že svoj konkretizovaný význam nadobúdajú práve takto. Čo sa týka zložených slov, tie môžu pri ich preklade do slovenčiny naberať rôznu podobu, a to vzhľadom na to, s akým slovom sa uvádzajú. V tejto práci uvádzame niekoľko príkladov aj priamo zo skúmaných právnych titulov:

- *alleinerziehende Mutter* – jednorodička, samoživiteľka, osamelá rodička;
- *einseitige Geschwister* – „nevlastní, polorodí“ súrodenci – takí, ktorí majú spoločného len jedného rodiča;
- *elternähnliche Beziehungen* – vzťahy „podobné“ tým rodičovským;
- *freizügigkeitsberechtigte Ausländerin* – cudzinka oprávnená na slobodu pohybu;
- *gesundheitsgerechte Arbeitsplatzgestaltung* – pracovisko v súlade so zdravými pracovnými podmienkami/v súlade s environmentálnymi a bezpečnostnými normami;
- *kindbezogene Familienleistung* - rodinné prídavky spojené s deťmi.

3 Záver

Právny jazyk ako taký sa vyznačuje celým radom výrazov, ktorých charakter sa naplno prejavuje aj pri ich preklade do cieľového jazyka. Na translatologicky zaujímavé pojmy je rovnako bohatá oblasť „matka a dieťa“, ktorá má v práve svoje pevné a nezastupiteľné miesto. Spojenie týchto dvoch diskurzov za účelom zostavenia slovníka si tak vyžaduje mimoriadne vnímavý prístup prekladateľa s ohľadom na praktické využitie jednotlivých výrazov. Súčasne sa potvrdilo aj to, že pri preklade slov tohto druhu je nevyhnutné dôkladne nazrieť do obdobných právnych titulov konkrétnych jazykov, a navyše skúmať právnu aplikáciu pojmov v nich

obsiahnutých. Objasnením právneho pozadia výrazov z oblasti materstva, ako aj ich jazykových osobitostí, sa črtá schodná cesta pre translatologické vnímanie danej problematiky a jej aplikovanie v praxi.

Použitá literatúra

PTÁČNÍKOVÁ, V. 2008. Problémy překladu německých kompozit v odborných textech. In: Kalivodová, E. et al.: *Tajemná translatologie? Cesta k souvislostem textu a kultury.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2008, s. 146-158.

ROSE, E. 2018. *Das neue Mutterschutzgesetz*. Landsberg am Lech : ecomed Sicherheit, 2018, 216 s.

Legislatívne pramene

Das Bürgerliche Gesetzbuch (BGB). [Online]. [Cit. 2021-01-15.]. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html

Gesetz zum Elterngeld und zur Elternzeit. [Online]. [Cit. 2021-01-02.]. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/beeg/

Gesetz zum Schutz von Müttern bei der Arbeit, in der Ausbildung und im Studium (Mutterschutzgesetz - MuSchG). [Online]. [Cit. 2021-01-08.]. Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/muschg_2018/BJNR122810017.html

GG – Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. [Online]. [Cit. 2021-01-11.] Dostupné na: https://www.gesetze-im-internet.de/gg/BJNR000010949.html

Zákon č. 311/2001 Z. z.. Zákonník práce. [Online]. [Cit. 2021-01-03.]. Dostupné na: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2001-311

Zákon č. 36/2005 Z. z. Zákon o rodine a o zmene a doplnení niektorých zákonov. [Online]. [Cit. 2021-01-03.]. Dostupné na: https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-36

Internetové zdroje

Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend. Gesetz zur Neuregelung des Mutterschutzrechts. [Online]. [Cit. 2021-01-03.]. Dostupné na: https://www.bmfsfj.de/bmfsfj/service/gesetze/gesetz-zur-neuregelung-des-mutterschutzrechts/73762.

Duden. Sprache sagt alles. [Online]. [Cit. 2021-01-02.]. https://www.duden.de/rechtschreibung/Mutterschaft

DWDS (Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache). [Online]. [Cit. 2021-01-02.]. Dostupné na: https://www.dwds.de/wb/Mutterschaft

Autorka príspevku

Mgr. **Lenka Poľaková**, PhD.
Inštitút germanistiky,
Filozofická fakulta UNIPO
17. novembra 1
080 78 Prešov, SK
E-mail:lenka.polakova@unipo.sk

K PROBLEMATIKE RODOVO VYVAŽENÉHO JAZYKA V NEMECKÝCH PRÁVNYCH TEXTOCH[1]

Štefaňáková Jana

Filozofická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici

Abstract: The present study deals with the use of gender-balanced language in German legal texts. It aims to provide insight into political norms and the use of gender-inclusive language in the international organizations, European Union institutions and German-speaking countries with an emphasis on the legal language. In addition, it points to the language resources that are recommended in the European Parliament's guidelines and in the European Commission's translation manual for gender-balanced wording of German legal texts.
Key words: gender balanced language, legal language, generic masculine, German speaking countries

1 Úvod

Jazyk nie je len najdôležitejším komunikačným prostriedkom, ale aj nástrojom na opis reality a zároveň jej formovanie. Neustále sa mení, je flexibilný a v jeho premenách sa odrážajú komunikačné záujmy a potreby jazykovej spoločnosti. Tieto zmeny sa prejavujú vytváraním nových slov alebo vznikom nových významov pre jazykové prostriedky (porov. Jurčáková – Seresová, 2021). V nemeckom jazyku možno už viac ako dve desaťročia pozorovať významné zmeny v označovaní osôb, ktoré vyplynuli z potreby vyváženého zobrazovania rodov v jazyku. Počiatky týchto zmien sa spájajú s feministickým hnutím, resp. feministickou jazykovou politikou, cieľom ktorej bolo eliminovať sexistické prejavy v jazyku. Výskumy v oblasti feministickej a neskôr aj genderovej lingvistiky poukázali na to, že používanie označení mužského rodu (tzv. *generického maskulína*) pre osoby rôznych pohlaví je pre ženy či iné pohlavia diskriminačné a znevýhodňujúce, čo podnietilo v mnohých jazykoch k vytvoreniu stratégií na rodovo citlivé vyjadrovanie. V nemeckom jazyku sa začali presadzovať tieto zmeny najskôr v administratívnom jazyku a postupne sa rozširovali aj na právny jazyk. V slovenskej jazykovej praxi je používanie rodovo vyvážených foriem aj napriek odporúčaniam Európskeho parlamentu skôr výnimkou ako pravidlom. Vo väčšine právnych dokumentov sa používa výlučne generické maskulínum aj napriek jednoznačným individuálnym snahám jednotlivcov predovšetkým z akademického prostredia. Na potrebu formálnej, ale aj obsahovej zhody napr. v sociálnej oblasti medzi jednotlivými členskými štátmi Európskej únie poukázali autorky M. Kášová a S. Tomášiková v monografii pod názvom *Matka a dieťa v slovnej zásobe*[2] (Kášová –Tomášiková, 2021).

Cieľom príspevku je poskytnúť náhľad na politicko-právne normy k používaniu rodovo inkluzívneho/vyváženého jazyka v medzinárodných organizáciách, inštitúciách Európskej únie, ako aj v nemecky hovoriacich krajinách s akcentom na právny jazyk. Pozornosť upriamime na jazykové prostriedky, ktoré sa odporúčajú v usmerneniach Európskeho parlamentu a v prekladateľskej príručke Európskej komisie na rodovo vyvážené formulovanie nemeckých právnych textov. Tieto odporúčania považujeme za kľúčové vo vzťahu k používaniu rodovo inkluzívneho jazyka v nemeckom právnom jazyku. Štúdia vznikla v rámci projektu KEGA, ktorý je zameraný na využitie informačných technológií v edukácii budúcich prekladateľov a právnikov. Východiskom pre napĺňanie hlavných cieľov projektu je aj analýza aktuálnych otázok súvisiacich s používaním právneho jazyka a prekladu právnych textov, k čomu nepochybne patrí aj problematika používania rodovo vyváženého jazyka v nemeckých právnych textoch, ktorej je venovaná predkladaná štúdia.

---

[1] Tento príspevok bol vypracovaný v rámci riešenia grantového projektu KEGA s názvom *Využitie informačných technológií ako inovatívny faktor interdisciplinárnej edukácie budúcich prekladateľov a právnikov*. Číslo: 022UMB-4/202.

[2] Kášová, M. – Tomášiková, S. 2021. *Matka a dieťa v slovnej zásobe. Kultúrne a jazykové rozdiely pri preklade odbornej komunikácie v sociálnoprávnej oblasti z nemeckého do slovenského a českého jazyka*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021, 115 s.

2 Rodová rovnosť a rodovo vyvážený právny jazyk v medzinárodných organizáciách a inštitúciách Európskej únie

Rodová rovnosť patrí medzi základné hodnoty demokratických krajín. Uplatňovanie princípu rodovej rovnosti sa stalo novou dynamikou pre 21. storočie. V posledných desaťročiach 20. storočia sa v súlade s európskou a medzinárodnou rodovou politikou začala do pozornosti dostávať otázka používania rodovo vyváženého/inkluzívneho jazyka. Rastúci záujem o riešenie otázok vo vzťahu k problematike rodovej rovnosti v rôznych spoločenských oblastiach sa odrazil aj v oblasti práva. Snahy o riešenie právnych otázok v súvislosti s použitím rodovo vyváženého jazyka však možno sledovať až v posledných dvoch desaťročiach. Používanie inkluzívneho jazyka medzičasom tak pokročilo, že dnes už v rôznych medzinárodných organizáciách a inštitúciách existujú právne či politicko-právne normy, ktoré podporujú, upravujú alebo dokonca používajú rodovo vyvážený jazyk. Vo vzťahu k rodovo vyváženému jazyku teda možno hovoriť o práve, ktoré podporuje rodovo vyvážený jazyk len nepriamo, pričom vytvára predpoklady pre jeho uplatňovanie, ako aj o práve, ktoré už špecificky upravuje používanie rodovo vyváženého jazyka, pričom právne normy rozličnej právnej sily upravujú zásady používania rodovo vyváženého jazyka v súkromnoprávnych vzťahoch, vo vzťahoch verejného práva, alebo dokonca v právnych predpisoch (porov. Štefaňáková, 2020; 2021). Niektoré právne normy už vyjadrujú obsah rodovo korektným spôsobom, pričom sa v jazyku upúšťa od dominancie mužského gramatického rodu (porov. Terkanič, 2014, s. 30; cit. podľa Cviková a kol., 2014).

Pokiaľ ide o medzinárodnú legislatívu, pre nemecky hovoriace krajiny Rakúsko, Nemecko a Švajčiarsko vyplývajú záväzky v oblasti rovnoprávnosti žien a mužov predovšetkým z členstva v EÚ, v Organizácii spojených národov a Rade Európy. Švajčiarsko nie je síce členskou krajinou EÚ, ale vyplývajú preň záväzky z členstva v OSN a Rade Európy. Členské štáty týchto organizácií sa zaviazali napĺňať spoločné ciele, ku ktorým patrí aj odstraňovanie nerovnosti žien a mužov a presadzovanie rovného zaobchádzania so všetkými ľuďmi bez ohľadu na ich pohlavie a rod. Z medzinárodných zmlúv má dôležité miesto ***Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien*** (CEDAW, 1979) a ***Dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd***, podľa ktorého nie je prípustná žiadna forma diskriminácie kvôli pohlaviu, rase, farbe pleti, jazyku, náboženstvu, politickému alebo inému zmýšľaniu, národnostnému alebo sociálnemu pôvodu, príslušnosti k národnostnej menšine, majetku, rodu alebo inému postaveniu (čl. 14). Používanie rodovo vyváženého jazyka možno zaradiť aj pod tzv. lingvistické práva upravené vo *Všeobecnej deklarácii lingvistických práv* z roku 1996 (porov. Tolstokorová, 2009). Míľnikom pre používania rodovo vyváženého jazyka na úrovni **OSN** bolo v roku 1987 oficiálne vznesenie požiadavky Kanady a európskych severských štátov Dánsko, Fínsko, Švédsko, Island a Nórsko, aby sa v oficiálnych dokumentoch prestal používať tzv. sexistický jazyk. V roku 1995 Generálna konferencia UNESCO prijala rozhodnutie revidovať všetky svoje základné dokumenty za účelom odstránenia tzv. sexistického jazyka (porov. Terkanič, 2014, s. 30; cit. podľa Cviková a kol., 2014).

Nemecko a Rakúsko sú členskými štátmi EÚ, musia preto vychádzať z primárneho práva EÚ zakotveného v tzv. Lisabonskej zmluve a Charte základných práv Európskej únie. Od tohto primárneho práva sa následne odvíja sekundárne právo EÚ, napríklad smernice pre oblasť rodovej rovnosti, ako aj rozhodnutia Súdneho dvora Európskej únie, ktoré do veľkej miery usmerňujú právnu prax v jednotlivých členských štátoch Európskej únie. Z hľadiska súčasnej praxe tieto dokumenty možno považovať za kľúčové, pokiaľ ide o právne aspekty rodovo vyváženého jazyka v Rakúsku a Nemecku. Na úrovni Európskej únie sa okrem toho už od roku 1982 prijímajú štvorročné akčné programy pre oblasť rodovej rovnosti, z ktorých niektoré si kladú za cieľ eliminovať tzv. sexistické používanie jazyka. Tieto akčné plány mali výrazný vplyv aj na koncipovanie *Charty základných práv EÚ*, v ktorej bola snaha obsah vyjadriť rodovo citlivým jazykom.

Konkrétne politicko-právne záväzky v oblasti používania rodovo vyváženého jazyka možno nájsť aj v dokumentoch **Rady Európy**. Rada Európy má 47 členských štátov, ktoré sa zaviazali napĺňať ciele *Dohovoru o ochrane ľudských práv*. Na dodržiavanie tohto dohovoru v súčasnosti dohliada *Európsky súd pre ľudské práva* a zároveň všetky členské štáty, ktoré sú prostredníctvom svojich inštitúcií povinné vykladať a uplatňovať právo v súlade s uvedeným dohovorom. V roku 1990 prijala Rada Európy *Odporúčanie č. R (90) 4 na odstránenie sexizmu z jazyka*[3]. Výbor ministrov v ňom odporúča, aby vlády členských štátov podporovali používanie jazyka zohľadňujúceho princíp rovnosti medzi ženami a mužmi a prijali na to potrebné opatrenia. Podľa odporúčania

[3] Recommendation No. R (90) 4 of the Committee of Ministers to member states on the elimination of sexism from language.

CM/Rec (2007) 17 o štandardoch a mechanizmoch rodovej rovnosti z 21. novembra 2007[4] mali členské štáty prijať usmernenia požadujúce používanie rodovo vyváženého jazyka v úradných dokumentoch, osobitne v právnych textoch, v úradnom styku, vo vzdelávaní a v médiách (porov. Štefaňáková, 2020, s. 85). Rada Európy prijala aj usmernenia týkajúce sa konkrétneho používania rodovo vyváženého jazyka uverejnené v dvoch oficiálnych jazykoch Rady Európy – v angličtine a francúzštine – s odporúčaním pre adekvátne rozšírenie do ostatných jazykov. Ďalej sa zaviazala vo všetkých svojich dokumentoch vylúčiť používanie tzv. sexistického jazyka. V roku 2018 *Generálny sekretariát Rady Európy* vydal usmernenie s názvom *Inkluzívna komunikácia v rámci GSR*, ktoré vyšlo vo všetkých úradných jazykoch Európskej únie (teda aj v nemčine). Usmernenie sa vzťahuje na všetky texty vydávané Radou Európy, ku ktorým patria aj právne texty, a obsahuje tipy na nezaujaté vyjadrovanie napr. vo vzťahu k ženám a mužom, k osobám so zdravotným postihnutím a iným skupinám. Jeho obsah je špecifický pre jednotlivé jazyky, keďže každý jazyk má svoj vlastný gramatický systém a štýl (porov. Štefaňáková, 2020, str. 86). Toto usmernenie je všeobecné a nevenuje osobitnú pozornosť používaniu rodovo inkluzívneho jazyka v právnych textoch, tak ako je to napr. v usmernení Európskeho parlametu a Európskej komisie.

Európsky parlament vzniesol prvýkrát konkrétnu požiadavku na realizovanie opatrení na zrovnoprávnenie mužov a žien v jazyku v roku 2003 v *Rozhodnutí o uplatňovaní stratégie gender mainstreamingu v Európskom parlamente* (Európsky parlament, 2003). Jednou z požiadaviek bolo, aby sa v textoch Európskeho parlamentu uplatňoval rodovo neutrálny jazyk a vypracovali sa usmernenia na jeho používanie. S tým súviselo aj revidovanie jazyka a terminológie v dokumentoch Európskeho parlamentu, ako aj oboznámenie tvorcov a tvorkýň právnych textov a oddelenia prekladateľských služieb s touto problematikou. V roku 2008 sa Európsky parlament zaviazal používať rodovo neutrálny jazyk vo všetkých svojich publikáciách a oznámeniach. Usmernenie s názvom *Rodovo vyvážené používanie jazyka v Európskom parlamente* obsahuje časť, ktorá sa vzťahuje na všetky jazyky Európskej únie a časť, ktorá zohľadňuje osobitosti konkrétnych jazykov. Vo všetkých jazykoch sa odporúča obmedziť používanie generického maskulína a uvádzať ženské a mužské tvary profesií. V roku 2018 vyšiel aktualizovaný dokument s názvom *Rodovo neutrálne používanie jazyka v Európskom parlamente*[5], v ktorom sa vysvetľuje problematika rodovo vyváženého jazyka a následne sa predstavuje Európsky parlament ako zákonodarný orgán so zastúpením viacerých jazykov. Usmernenie sa zaoberá najmä používaním generického maskulína, názvov povolaní a označovaním osôb, poukazuje sa v ňom na ich špecifické uplatňovanie v rôznych jazykoch Európskej únie.

V prekladateľskej príručke oddelenia nemeckého jazyka **Európskej komisie** je tiež venovaná jedna kapitola používaniu rodovo vyváženého jazyka.[6] Vysvetľuje sa v nej, čo sa rozumie pod rodovo vyváženým jazykom, aké konkrétne stratégie možno použiť na rodovo citlivé vyjadrovanie v nemeckom jazyku a následne sa upriamuje pozornosť na právne texty, pričom v prílohe možno nájsť texty s názornými príkladmi a komentárom. Autori nemeckej verzie príručky v úvode zdôrazňujú, že používanie rodovo vyváženého jazyka v administratívnom a právnom jazyku je už legislatívne zakotvené v členských krajinách EÚ Rakúsku a Nemecku, rovnako aj Európska komisia je viazaná dodržiavať tento princíp, pričom právne texty, ktoré tu vznikajú, musia zodpovedať súčasným požiadavkám na rodovo citlivé vyjadrovanie. Rodovo vyvážené formulovanie by však nemalo mať negatívny vplyv na zrozumiteľnosť textu. V príručke sa zdôrazňuje, že na používanie rodovo inkluzívneho jazyka neexistujú žiadne patentované alebo schematicky použiteľné riešenia, dôležitá je najmä snaha zmeniť návyky pri používaní jazyka, uplatniť jazykový cit a kreativitu. Aj z tohto dôvodu sa tu ponúkajú alternatívne riešenia, pričom cieľom je poukázať na prostriedky, prostredníctvom ktorých je možné formulovať texty rodovo vyvážene a štylisticky zrozumiteľne. Autori príručky zároveň konštatujú, že tvorcovia právnych aktov majú obmedzenejšie možnosti na používanie rodovo vyvážených formulácií ako zostavovatelia právnych textov v nemecky hovoriacich krajinách Nemecku, Rakúsku a vo Švajčiarsku, pretože pri preklade musia vychádzať vždy z originálnej predlohy textu (Dreher, 2010, s. 683).

---

[4] Recommendation CM/Rec (2007) 17 of the Committee of Ministers to member states on gender equality standards and mechanisms

[5] Europäisches Parlament. Geschlechterneutraler Sprachgebrauch im Europäischen Parlament. (2018)

[6] Dreher, A. 2010. Gleichstellungsgerechter Sprachgebrauch – Anleitung für die Deutsche Sprachabteilung. Deutsche Sprachabteilung der Europäischen Kommission (Hrsg.). Europäische Kommission – Übersetzungshandbuch. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupé na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/german_style_guide_de.pdf

Vzhľadom na to, že v centre pozornosti nášho príspevku stojí problematika používania rodovo vyváženého jazyka v nemeckých právnych textoch, zameriame sa v nasledujúcej kapitole na to, čo sa rozumie pod rodovo vyváženým používaním jazyka a aké prostriedky odporúčajú autori nemeckej verzie usmernenia **Európskeho parlamentu** *Rodovo neutrálne používanie jazyka v Európskom parlamente* a autori prekladateľskej príručky oddelenia nemeckého jazyka **Európskej komisie** na rodovo citlivé formulovanie právnych textov v nemeckom jazyku. Tieto odporúčania vnímame ako východiskové pre používanie rodovo inkluzívneho jazyka v nemeckom právnom jazyku, resp. nemeckých právnych textoch.

3 Rodovo vyvážený jazyk v právnych textoch

3.1 Čo sa rozumie pod rodovo vyváženým používaním jazyka?

Ako sme uviedli v predchádzajúcej kapitole, rodovo vyvážené vyjadrovanie je jednou zo základných požiadaviek pri tvorení dokumentov a textov vo všetkých úradných jazykoch EÚ. Rodovo inkluzívny jazyk sa pritom vníma ako komplexný spôsob vyjadrovania, s empatiou a ohľadmi na všetky pohlavia. V nemčine aj slovenčine sa synonymne používajú aj ďalšie pojmy, napr. *geschlechtersensible Sprache/rodovo citlivý jazyk, geschlechtsneutrale Sprache/rodovo neutrálny, geschlechterinklusive Sprache/rodovo inkluzívny jazyk* alebo *geschlechtergerechte Sprache/rodovo korektný jazyk*. V usmernení ***Európskeho parlamentu*** sa používanie rodovo neutrálneho jazyka definuje nasledovne:

„Als geschlechterneutraler Sprachgebrauch wird eine sexismusfreie, inklusive und geschlechtergerechte Ausdrucksweise bezeichnet. Es geht darum, eine Wortwahl zu vermeiden, durch die impliziert wird, ein biologisches oder soziales Geschlecht stelle die Norm dar, was als einseitig, diskriminierend oder herabsetzend ausgelegt werden kann. Mit Geschlechtergerechtigkeit und Geschlechterinklusion im Sprachgebrauch wird auch dazu beigetragen, Geschlechterstereotypen entgegenzuwirken, den gesellschaftlichen Wandel voranzubringen und die Gleichstellung der Geschlechter zu verwirklichen“.[7]

V dokumente *Rodovo neutrálne používanie jazyka v Európskom parlamente* je používaniu rodovo neutrálneho jazyka venovaná časť „*Problémy, ktoré sa vyskytujú vo väčšine jazykov*.“ (Europäisches Parlament, 2018, s. 7). Poukazuje sa v nej všeobecne na používanie generického maskulína, ktoré je často vnímané ako diskriminujúce voči ženám, preto sa vo väčšine jazykov už používajú rôzne stratégie na jeho nahradzovanie. Jazykové oddelenie ***Európskej komisie*** rozumie pod rodovo vyváženým formulovaním používanie jazykových prostriedkov, ktoré nepôsobia diskriminujúco či ponižujúco, rovnocenne pomenúvajú a zviditeľňujú ženy v jazyku, pôsobia rodovo symetricky (porov. Dreher, 2010, s. 684). *Generické maskulínum* v súlade s týmto chápaním nezodpovedá požiadavke na rodovo vyvážené zobrazovanie osôb v jazyku. Jeho použitie sa však pripúšťa, ak neprichádzajú do úvahy iné riešenia z právnych dôvodov alebo kvôli zachovaniu plynulosti, čitateľnosti a zrozumiteľnosti textu (porov. Dreher, 2010, s. 685). Pozrime sa najskôr na to, čo sa rozumie pod týmto pojmom.

Generický mužský rod – *generické maskulínum* sa vyskytuje rovnako ako v mnohých iných jazykoch aj v nemčine. Tento fenomén pochádza z polovice 19. storočia, keď v roku 1850 britský parlament rozhodol, že maskulínne jazykové formy budú v sebe zahŕňať aj ženské osoby (porov. Gibbon, 1999, s. 50). Používanie *generického maskulína* sa stalo bežným aj v iných jazykoch. Sprevádza ho presvedčenie o jeho neutralite, t. j. maskulínum sa pri označení určitej sociálnej skupiny chápe ako neutrálny a základný člen. Pri použití zástupného mužského rodu ide teda o všeobecné pomenúvania osôb mužským rodom, ktoré sa odvodzuje z toho, že maskulínum je základným a nepríznakovým označením danej sociálnej skupiny z hľadiska lexikálneho, slovotvorného a frekvenčného, v nemčine napr. *die Lehrer/učitelia* ako zástupný rod pre učiteľov a učiteľky. Okrem názvu osôb sa takto používajú aj niektoré zámená: napr. *každý to vie, jeden z nás* a pod. (porov. Valdrová, 2017). Pojem *generické maskulínum* je ukotvený aj v nemeckých gramatikách. V slovníku Duden sa uvádza: *„… man verwendet die maskuline Form vielfach auch dann, wenn das natürliche Geschlecht*

[7] Preklad autorky: *„Ako rodovo neutrálne používanie jazyka sa označuje nesexistický, inkluzívny a rodovo vyvážený spôsob vyjadrovania. Ide v ňom o to – vyhnúť sa používaniu slov, ktoré implikujú, že biologický alebo sociálny rod predstavuje normu, čo sa môže vnímať ako jednostranné, diskriminujúce alebo ponižujúce. Vyjadrenie rodovej rovnosti a rodovej inklúzie pri používaní jazyka prispieva k odstráneniu stereotypov, k spoločenským zmenám a uskutočňovaniu rovnosti rodov“* (Európsky parlament, 2018, s. 3).

unwichtig ist oder männliche und weibliche Personen gleichermaßen gemeint sind"[8] (Duden, 1995, s. 196). Zástupný mužský rod sa teda aj v nemčine používa na pomenovanie skupín, v ktorých sú zastúpené rôzne pohlavia, napr. ***Jeder Lehrer*** *will gute Studenten haben./**Každý učiteľ** chce mať dobrých študentov.* (Myslí sa tým učiteľ ženského aj mužského rodu); ***Der Deutsche*** *gilt als fleißig./**Nemec** sa považuje za usilovného človeka.; Am Telefon ist unser* **Reporter** *Claudia Meyer./Pri telefóne je náš* **reportér** *Claudia Meyer*. V nemčine sa *generické maskulínum* dodnes uplatňuje najmä v názvoch povolaní (napr. *der Lehrer/učiteľ, Jäger/poľovník, Arzt/lekár a i.)* a pri tzv. nomina agentis, odvodených od slovesa alebo podstatného mena, ktoré označujú s nimi spojený subjekt (napr. *der Täter/páchateľ, Masseur/masér, Händler/obchodník, Direktor/riaditeľ, der Kunde/zákazník* a pod.). Okrem toho v nemčine existujú idiomy, v ktorých sa podstatné meno *der Mann* používa genericky, napr. *Mann über Bord/muž cez palubu, den toten Mann machen/hrať mŕtveho chrobáka* (porov. Štefaňáková, 2020, s. 129). Nahrádzanie generického maskulína sa stalo jednou zo základných požiadaviek rodovo vyváženého formulovania textov. V nemecky hovoriacich krajinách existuje už rad usmernení pre rôzne oblasti, v ktorých sa poukazuje na stratégie a možnosti rodovo citlivého vyjadrovania a nahrádzanie generického maskulína v textoch. Patria k nim aj právne texty, na ktoré upriamime pozornosť v ďalšej podkapitole.

3.2 Odporúčania na používanie rodovo vyváženého jazyka v právnych textoch (podľa nemeckej verzie usmernia Európskeho parlamentu a prekladateľskej príručky oddelenia nemeckého jazyka Európskej komisie)

V dokumente **Európskeho parlamentu** s názvom *Rodovo neutrálne používanie jazyka v Európskom parlamente* je venovaná pozornosť rodovo vyváženému formulovaniu nemeckých textov a sú v ňom uvedené stratégie a možnosti, pomocou ktorých možno nahradiť generické maskulínum v právnom texte. Pri tvorbe a preklade právnych textov by sa podľa odporúčaní v tomto dokumente mali hľadať alternatívy k používaniu generického maskulína a uplatňovať formulácie, ku ktorým patria:

- rodovo neutrálne označenia osôb, napr. Person/osoba, Mitglied/člen, Fachkraft/pracovná sila, Flüchtling/utečenec, Opfer/obeť;
- rodovo neutrálne zámená, napr. alle/všetci, diejenigen/tí;
- neutrálne označenia osôb v množnom čísle vytvorené od slovesa alebo prídavného mena, napr. die Beschäftigten/pracovníci, pracujúci; die Mitarbeitenden/spolupracovníci, spolupracujúci, Minderjährige/neplnoletí, Angestellte/zamestnanci, zamestnaní;
- formulácie s použitím prídavného mena, napr. ärztlicher Rat/lekárska rada namiesto Rat des Arztes/rada lekára;
- pomenovanie pomocou väzby s podstatným menom namiesto pomenovania osôb:
- die Abteilungsleitung/vedenie oddelenia, der Vorsitz/predsedníctvo, die Fachschaft/združenie, spolok.
- kolektíva, napr. die Delegation/delgácia (namiesto der Delegierte/delegovaný alebo die Delegierte/delegovaná);
- vzťažné vety, napr. ... wer einen Antrag stellt/... kto pošle žiadosť (namiesto der Antragsteller/žiadateľ)
- použitie trpného rodu, napr. Bei der Antragstellung ist nachzuweisen, dass... /Pri podaní žiadosti sa musí preukázať/dokázať (namiesto Der Antragsteller (oder die Antragstellerin) müssen nachweisen, dass.../Podávateľ žiadosti alebo podávateľka žiadosti musia dokázať/preukázať) alebo verfasst von/vypracované, napísané (namiesto Verfasserin alebo Verfasser/autorka alebo autor);
- rozkazovacie vety: Schicken Sie Ihren Lebenslauf an … ! (namiesto Der Kandidat hat seinen Lebenslauf an ... zu schicken/Kandidát musí poslať žiadosť na ...! (Európsky parlament, 2018, s. 11).

V usmernení Európskeho parlamentu sa zdôrazňuje, že uplatňovanie rodovo inkluzívneho jazyka by nemalo narušiť čitateľnosť právneho textu. Aj napriek diskriminujúcemu charakteru generického maskulína sa kvôli plynulosti a čitateľnosti textu pripúšťa používanie generického maskulína v množnom čísle (Európsky parlament, 2018, s. 10). Podľa názoru autorov by sa tvorcovia nemeckých právnych textov mali vyhýbať používaniu dvojitých označení osôb, i keď táto stratégia predstavuje najzdvorilejší a najexplicitnejší spôsob rodovo vyváženého označovania osôb. Zohľadnenie obidvoch, resp. viacerých pohlaví, je podľa tohto usmernenia možné najmä prostredníctvom neutrálnych jazykových foriem v množnom čísle (napr.

[8] Preklad autorky: *„… maskulínne formy sa používajú mnohorako aj vtedy, ak nie je dôležitý prirodzený rod alebo sa poukazuje rovnako na mužské aj ženské osoby."*

Abgeordnete/poslanci). Ak sa text prekladá, odporúča sa použiť množné číslo aj v tom prípade, ak je v origináli použitý singulár. Názvy povolaní a úradné označenia tvoria v usmernení osobitnú kapitolu. Pokiaľ je pohlavie známe, je vhodné vyjadriť rod explicitne. Poukazuje sa aj na to, že slová so zakončením *„-mann“* by sa mali nahradiť väzbami podstatného mena s rodovo neutrálnym variantom *„-person“* alebo analogickou ženskou formou *„-frau“*. Uvádzajú sa tu aj mužské alternatívy pre tradičné ženské povolania, napr. *Hebamme/pôrodná asistentka* (*Entbindungspfleger*) a *Krankenschwester/zdravotná sestra* (*Krankenfleger*) a pozornosť je venovaná aj ďalším povolaniam, pričom v niektorých prípadoch je vhodnejšie používať neutrálne označenia, napr. namiesto *Flugbegleiter/stewardess* slovo *Flugpersonal/letecký personál* alebo namiesto *Arbeiter/pracovník* slovo *Arbeitskraft/pracovná sila*. Ak nie je možné použiť neutrálny výraz, pripúšťa sa aj použitie generického maskulína v množnom čísle a vo výnimočom prípade aj generického maskulínum v jednotnom čísle (Európsky parlament, 2018, s. 12).

V prekladateľskej príručke oddelenia nemeckého jazyka **Európskej komisie** sa na rodovo vyvážené formulovanie textov odporúča používať tri stratégie: rodové páry, rodovo neutrálne formulácie a rôzne kreatívne riešenia. Na rozdiel od usmernenia Európskeho parlamentu sa v administratívnych a právnych textoch nevylučuje používanie dvojitého označovania osôb. Na pomenovanie osôb v páre sa v nemčine všeobecne odporúčajú najmä štyri spôsoby: explicitné pomenovanie osôb v páre (napr. Lehrer und Lehrerinnen/učitelia a učiteľky), pomenovanie osôb s lomkou v páre (napr. Lehrer/Lehrerinnen – učitelia/učiteľky), neúplné jazykové formy (s lomkou, napr. *Lehrer/-in* alebo so zátvorkou, napr. *Lehrer(inne)en*) a tzv. Binnen-I (*LehrerIn*). V právnych textoch je podľa usmernenia vhodné používať rodové páry v množnom čísle, aby sa nemuseli uvádzať obidva členy (napr. *„Studentinnen und Studenten, die ihre Schulzeit im Ausland absolviert haben,...“* namiesto *„Eine Studentin oder ein Student, die bzw. der ihr bzw. sein Studium im Ausland absolviert hat,...“*). Dvojité označovanie osôb s lomkou a používanie neúplných jazykových foriem s lomkou alebo so zátvorkou sa v právnych textoch neodporúča a tzv. Binnen I sa celkom vylučuje.

Pokiaľ ide o uplatňovanie rodovo neutrálnych formulácií, v právnych textoch je podľa prekladateľskej príručky Európskej komisie vhodné používať najmä nasledujúce alternatívy:

- formulácie a kompozitá s rodovo neutrálnymi slovami, ako napr. Person/osoba, Mitglied/člen, Hilfe/pomoc, Kraft/sila (Vertrauensperson/dôverná osoba; Fachkraft/odborná sila; Person, die den Antrag stellt);
- skupinové označenia osôb, označenie vecí a postupov namiesto označení osôb, napr. slová s príponou *-schaft* (*Beamtenschaft/úradníctvo, Lehrerschaft/učiteľstvo*), zložené slová so slovom *-personal* (*Flugpersonal/letecký personál*) alebo výrazy ako napr. *Dekanat/dekanát, Vorsitz/predsedníctvo, Vertretung/zastúpenie*);
- neutrálne označenia skupín osôb v množnom čísle: Beschäftigte/zamestnaní, Sachverständige/znalci, Wahlberechtigte/voliči;
- rodovo neutrálne podstatné mená, od ktorých sa nedá v nemčine odvodiť jazyková forma v ženskom rode, napr. *Mensch/človek, Vormund/poručník* a rodovo neutrálne slová s príponou *-ling* wie Prüfling/skúšaná osoba, Flüchtling/utečenec[9] (Dreher, 2010, s. 687).

Treťou odporúčanou stratégiou sú kreatívne riešenia, pri ktorých sa celkom upúšťa od explicitného pomenovania osôb. Patrí sem rovnako ako v usmerní Európskeho parlamentu:

- používanie vetných konštrukcií v trpnom rode;
- používanie vzťažných viet so zámenom *wer*;
- používanie odkazovacích viet;
- používanie atribútov pred podstatným menom;
- vylúčenie rodovo špecifických označení osôb vo formulároch, pokiaľ nie sú zásadné pre porozumenie textu (Dreher, 2010, s. 688).

Používanie kreatívnych riešení si vyžaduje vysokú mieru vedomia tvorcov textov pre používanie rodovo vyváženého jazyka. Takéto formulácie sa ľahšie uplatňujú vo formulároch alebo v textoch, ktoré sa priamo obracajú na osoby, ako v právnych textoch. V prekladateľskej príručke Európskej komisie sa v právnych textoch odporúča kombinovať všetky tri opísané stratégie. Používaniu rodovo vyváženého jazyka pri preklade

[9] V súvislosti s použitím slova *Flüchtlinge/utečenci* vznikla v nemeckej tlači intenzívna diskusia o tom, či by sa toto slovo nemalo nahradiť výrazom *Geflüchtete/utečení* (porov. Rummel, 2017, s. 11).

právnych textov je venovaná osobitná kapitola s názvom *Podmienky pre právne texty*. V prípade, že východiskový text jednoznačne odkazuje na ženy aj mužov, v nemeckej verzii textu sa odporúča použiť rodovo vyvážené formulovanie nezávisle od toho, či je takáto formulácia použitá aj vo východiskovom jazyku. V spornom prípade by sa ale mala zachovať pôvodná formulácia v texte (Dreher, 2010, s. 691). Používanie rodovo vyvážených formulácií by však nemalo narušiť zrozumiteľnosť textu. V prípade, že ide o odborné právne pojmy, pod ktorými sa rozumejú prirodzené a právnické osoby, nemali by sa nahrádzať dvojitými označeniami (napr. Schuldner/dlžníci a Gläubiger/veritelia – vgl. § 241 BGB). Rodovo vyvážené označovanie osôb by sa malo obmedziť pri pomenovaniach zahŕňajúcich právnické osoby, ktoré majú len gramatický rod. Pri pomenovaní právnických osôb sa preto odporúča generické maskulínum (napr. *Vermieter/prenajímateľ, Mieter/nájomca, Arbeitgeber/zamestnávateľ*), prirodzené/fyzické osoby sa však môžu označiť rodovo symetricky, napr. ako *Bürger und Bürgerinnen/občania a občianky, Soldaten und Soldatinnen/vojaci a vojačky* (Dreher, 2010, s. 690).

Z usmernení Európskeho parlamentu a prekladateľskej príručky oddelenia nemeckého jazyka Európskej komisie vyplýva, že v nemeckých právnych textoch, resp. pri preklade právnych textov do nemeckého jazyka, je vhodné používať najmä rodovo neutrálne formulácie alebo vyššie uvedené kreatívne riešenia. Pri označovaní osôb a názvoch povolaní sa odporúča explicitne vyjadriť príslušný rod osoby, ak je známy. Tvorcovia nemeckých právnych textov by sa mali celkove vyhýbať používaniu rodových párov. Pripúšťa sa však používanie dvojitých označení najmä v množnom čísle (pri pomenovaniach povolaní alebo fyzických/prirodzených osôb) a nevylučuje sa ani generické maskulínum (najmä v množnom čísle), ak neexistujú iné riešenia. O tom, že sa rodovo vyvážený jazyk v nemecky hovoriacom prostredí presadil najmä v administratívnom a právnom jazyku, svedčí veľký počet usmernení, ktoré boli vydané nielen na spolkovej úrovni, ale aj v mnohých inštitúciách v Nemecku, Rakúsku, Švajčiarsku, na ktoré upriamuje pozornosť nasledujúca kapitola.

3.3 Usmernenia na používanie rodovo vyváženého jazyka v administratívnych a právnych textoch v Nemecku, Rakúsku a vo Švajčiarsku[10]

V Nemecku existujú usmernenia na rodovo vyvážené používanie právneho jazyka na úrovni parlamentu, spolkových krajín a niektorých veľkých miest. Zatiaľ ale nie je platný žiadny zákon, ktorý by predpisoval rodovo vyvážené používanie jazyka v zákonodarstve, hoci v nemeckých zákonoch sa v posledných rokoch uplatňuje rodovo vyvážené formulovanie. Magazín *Der Spiegel* poukázal v roku 1989 na to, že celý nemecký právny poriadok je formulovaný v mužskom jazyku.

V roku 1987 poverila nemecká spolková vláda prvýkrát pracovnú skupinu s názvom *Rechtssprache/Právny jazyk*, aby preskúmala právny jazyk so zreteľom na pomenovanie mužov a žien a vypracovala alternatívy na ich rodovo vyvážené pomenovanie. V tejto pracovnej skupine boli zastúpené viaceré ministerstvá a po schválení Spolkovou radou a Spolkovým snemom v roku 1990 boli výsledky tohto spoločného úsilia uverejnené v správe s názvom *Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache*[11]*/Maskulínne a femininne označenia osôb v právnom jazyku*. V správe sa odporúča používať generické maskulínum len v tom prípade, keď sa nenájdu iné zrozumiteľné formulácie v obsahovej výpovedi príslušného právneho predpisu. V roku 1993 na odporúčanie pracovnej skupiny Spolkový snem nariadil zaviesť na ministerstvách rodovo neutrálne označenia osôb. Táto problematika sa začala zviditeľňovať aj v oblasti verejnej správy. Takmer všetky spolkové krajiny v Nemecku a komunálne správy vydali odporúčania na rodovo vyvážené formulovanie textov. V roku 2000 zverejnil Spolkový správny úrad Usmernenie M19 s názvom *Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern – Hinweise, Anwendungsmöglichkeiten und Beispiele/Rodovo vyvážené zobrazovanie mužov a žien v jazyku – pokyny, možnosti a príklady používania*[12], v ktorom sa poukazovalo na možnosti, ktoré ponúka nemecký jazyk na rodovo vyvážené označovanie osôb, ak sa chcú v právnom texte nahradiť maskulínne označenia. V roku 2001 prijala vláda tzv.

[10] K tendenciám používania rodovo vyváženého jazyka v právnom jazyku v Nemecku, Rakúsku a na Slovensku porov. Ďuricová (2021, s. 159 – 173).

[11] Maskuline und feminine Personenbezeichnungen in der Rechtssprache. Bericht der Arbeitsgruppe Rechtssprache vom 17. Januar 1990. In: *Bundestagsdrucksache* 12/1041. Bonn 1991.

[12] BBB-Merkblatt M 19: *Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern: Hinweise, Anwendungsmöglichkeiten und Beispiele*. 2. Auflage. Köln 2002.

Bundesgleichstellungsgesetz/Zákon o rovnosti pre všetky služby na spolkovej úrovni, hoci od roku 1990 už existujú vo všetkých spolkových krajinách vlastné zákony týkajúce sa rodovej rovnosti. Cieľom zákona je podporovanie žien a odstránenie pretrvávajúcich nerovností, k čomu má prispiesť aj uplatňovanie rodovej rovnosti v jazyku (§ 1; od roku 2016 § 4): *„Rechts- und Verwaltungsvorschriften des Bundes sollen die Gleichstellung von Frauen und Männern auch sprachlich zum Ausdruck bringen. Dies gilt auch für den dienstlichen Schriftverkehr.“/„Právne a administratívne predpisy na úrovni Spolkového snemu majú vyjadrovať rovnoprávne postavenie mužov a žien aj v jazyku. To platí aj pre úradný písomný styk.“* V roku 2005 Ministerstvo pre rodinu, seniorov, ženy a mládež deklarovalo, že používanie generického maskulína v administratívnych a právnych textoch je neakceptovateľné, rovnako aj názor, že generické maskulínum sa môže používať kvôli lepšej čitateľnosti textu. V správe ministerstva z roku 2006 sa konštatuje, že stále pretrvávajú problémy s odstraňovaním generického maskulína v textoch, preto by ministertvo malo prijať akceptovateľné opatrenia na používanie rodovo vyvážených formulácií v textoch formou doškolovania zamestnancov, poradenstva a organizovania skúšok k formálnej stránke vypracovania právnych textov. V rokovacom poriadku spolkových ministerstiev z roku 2011 (podľa § 42 Predlohy zákona spolkovej vlády) sa uvádza*: „Gesetzentwürfe müssen sprachlich richtig und möglichst für jedermann verständlich gefasst sein. Gesetzentwürfe sollen die Gleichstellung von Frauen und Männern sprachlich zum Ausdruck bringen“*[13] (porov. http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm).

V Rakúsku vznikli na spolkovej úrovni viaceré usmernenia na rodovo vyvážené používanie administratívneho a právneho jazyka. V roku 1987 vydalo Ministerstvo práce a rodiny prvé lingvistické odporúčanie na rovnoprávne zobrazovanie mužov a žien v jazyku, ktoré zostavil kolektív autorov Ruth Wodak(ová), Gert Feistritzer, Sylvia Moosmüller(ová) a Ursula Doleschal(ová) (1987). Nachádzali sa v ňom usmernenia na pomenovanie povolaní, titulov, funkcií a oslovení osôb vo verejnej oblasti. V roku 1990 vydal Úrad spolkového kancelára príručku s názvom *Handbuch der Rechtssetzungstechnik – Legistische Richtlinien/Príručka na vypracovanie právnych predpisov – legislatívne usmernenia*[14], ktorá obsahovala všeobecné usmernenie na rodovo vyvážené pomenovanie osôb v texte. Podľa nej by sa právne predpisy mali formulovať rodovo neutrálne. V roku 1997 sa článok 7 Spolkového ústavného zákona (B-VG) rozšíril o časť venovanú rodovo vyváženým pomenovaniam. Rakúska vláda, odvolávajúc sa na Amserdamskú dohodu EÚ v rokoch 2000–2002, ustanovila, že v súlade so stratégiou gender mainstreamingu sa musí vo všetkých rezortoch venovať pozornosť rodovo vyváženému používaniu jazyka. Uznesením ministerskej rady z 2. mája 2001 o ***„rodovo vyváženom používaní jazyka na všetkých federálnych ministerstvách“*** sa ministerstvá zaviazali k tomu, že v jazyku budú zohľadňovať obe pohlavia. V roku 2002 vydalo Ministerstvo školstva, vedy a kultúry príručku na rodovo vyvážené formulovanie textov, v ktorej sa odporúča obmedziť používanie maskulínnych jazykových foriem a nahradiť ich rodovo špecifickými označeniami alebo rodovo neutrálnymi formuláciami. Týka sa to nielen formulovania všetkých právnych textov, textov verejnej správy, ale aj písania listov, oslovení, adries, zoznamov osôb, zostavovania formulárov, vystavovanie preukazov, diplomov, vysvedčení alebo vypracovania správ a vydávania publikácií, teda všetkých písomností. Odporúčanie sa vzťahuje aj na učebné materiály (učebnice, audiovizuálne učebné texty a pod.). Ministerstvo vzdelávania, vedy a výskumu (BMBWF) vydalo v roku 2018 brožúru *Geschlechtergerechte Sprache: Leitfaden im Wirkungsbereich des BMBWF/Rodovo vyvážený jazyk: odporúčanie pre oblasť pôsobnosti Ministerstva vzdelávania, vedy a výskumu* s praktickými príkladmi dvojitého označovania osôb a neutralizácie rodu. Spolková kancelária ponúka na svojej internetovej stránke prehľad jazykových foriem na rodovo vyvážené zobrazovanie mužov a žien v jazyku s vyjadrením: *„Sprache ist nicht nur Kommunikationsmittel, sondern vermittelt auch unsere Weltanschauungen und trägt zur Bildung der sozialen und psychischen Identität bei. Zwischen Denkweisen und Sprachverhalten bestehen enge Wechselwirkungen. Unsere Vorstellungen fließen in unsere sprachlichen Äußerungen ein, die verwendeten Sprachformen beeinflussen wiederum unser Denken. In diesem Zusammenhang steht die berechtigte Forderung nach sprachlicher Gleichbehandlung von Frauen und Männern“*.[15]

---

[13] Preklad autorky: *„Návrhy zákovov musia byť formulované správne a zrozumiteľne pre každého. V jazyku navrhovaných zákonov by sa mala vyjadrovať rovnosť žien a mužov.“*

[14] https://www.bundeskanzleramt.gv.at/agenda/verfassung/legistik/e-recht-legistische-richtlinien.html

[15] Preklad autorky: *„Jazyk nie je iba komunikačný prostriedok, ale sprostredkúva aj náš pohľad na svet a prispieva k vytvoreniu sociálnej a psychickej identity. Medzi spôsobom myslenia a používania jazyka sú vzájomné súvislosti. Naše predstavy sa dostávajú do nášho jazykového vyjadrovania a používané jazykové formy*

Prvé usmernenia a odporúčania týkajúce sa používania nesexistického jazyka vznikli vo **Švajčiarsku** v 80. rokoch 20. storočia. V roku 1981 bol vo švajčiarskej ústave prijatý *Článok o rovnoprávnom zaobchádzaní* (Gleichstellungsartikel, článok 8 ods. 3). O desať rokov neskôr vyšla správa *Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann in der Gesetzes- und Verwaltungssprache/Rovnaké zaobchádzanie so ženou a mužom v právnom a administratívnom jazyku* (1991) v ktorej sa poukazovalo na možnosti a hranice používania rodovo vyváženého jazyka a opisovali sa kreatívne riešenia pre tri švajčiarske úradné jazyky (pozri Adamzik a Alghisi, 2017). Snahou bolo najmä obmedziť používanie generického maskulína a umožniť uplatnenie rôznych stratégií na rodovo vyvážené používanie jazyka. V roku 1993 Spolková rada ustanovila, že odporúčania tejto správy by sa mali zásadne implementovať do jazyka verejnej správy a právneho jazyka, pričom mali byť záväzné pre všetky texty vydávané v nemčine (Schweizerischer Bundesrat, 1993). Na základe tejto požiadavky boli následne vypracované usmernenia pre tri hlavné úradné jazyky nemčinu, francúzštinu a taliančinu (porov. Štefaňáková, 2020, s. 101). V roku 1996 zverejnila Spolková kancelária (Bundeskanzlei) vo Švajčiarsku záväzné usmernenie na rodovo vyvážené formulovanie nemeckých úradných a právnych textov spolkového snemu s názvom *Leitfaden zur sprachlichen Gleichbehandlung*. Rodovo vyvážené vyjadrovanie bolo právne zakotvené v Jazykovom zákone (SpG) v článku 7 v roku 2007.[16] V roku 2009 Spolková kancelária v spolupráci s vysokou školou v Zürichu detailne prepracovala toto usmernenie s názvom *Geschlechtergerechte Sprache* v rozsahu 192 strán, označila používanie generického maskulína a texty, v ktorých sa nepoužíva symetrické označenie mužov a žien za nezodpovedajúce z hľadiska vyváženého zobrazovania rodov v jazyku (aj v prípade, keď je v úvode textu uvedená klauzula s vysvetlením, že mužské tvary platia aj pre ženy).[17] V usmernení sa odporúča používať rodovo neutrálne formulácie alebo dvojité označovanie osôb. Pri obmedzenom priestore v texte je vhodné používať skrátené formy s lomkou alebo zátvorkou bez pomlčky (napr. *Bürger/innen*). Neodporúča sa používať tvary s tzv. Binnen I (napr. *BürgerInnen*). Usmernenie z roku 2009 platí dodnes v nezmenenej forme a ponúka sa ako vzor pre ďalšie príručky na rodovo vyvážené používanie jazyka v nemeckom jazyku. V júni 2021 vydala Spolková kancelária aktualizované usmernenie, v ktorom sa odporúča, aby sa v nemeckých administratívnych a právnych textoch na rodovo vyvážené označovanie osôb nepoužívali novovytvorené jazykové formy s hviezdičkou, podčiarkovníkom, bodkou a dvojbodkou. Tie zatiaľ ani neboli súčasťou usmernenia. I keď Spolková kancelária uznáva používanie týchto jazykových foriem, ktoré sa v nemčine uplatňujú na označenie nebinárnych pohlaví, v administratívnych a právnych textoch však tieto typografické prostriedky nepovažuje za vhodné. V závislosti od situácie ale v právnych textoch odporúča používať rodové páry *(Bürgerinnen und Bürger)*, rodovo abstraktné jazykové formy (*versicherte Person)*, rodovo neutrálne formy *(Versicherte)* alebo opisné formulácie. Používanie generického maskulína sa nepripúšťa ani v aktualizovanom odporúčaní. Poukazuje sa na to, že dvojité označenia osôb, resp. rodové páry (*Bürgerinnen und Bürger*) zahŕňajú všetky rodové identity, a teda je v nich vyjadrená divezita pohlaví. Zároveň sa konštatuje, že v nemeckom jazyku sa zatiaľ nevytvorili jazykové porostriedky, ktorými by bolo možné explicitne vyjadriť rodové indentity mimo binárneho modelu.

4 Záver

Cieľom štúdie bolo zviditeľniť problematiku používania rodovo inkluzívneho jazyka v nemeckých právnych textoch a poskytnúť náhľad na politicko-právne súvislosti a normy v medzinárodných organizáciách a inštitúciách Európskej únie, ako aj v nemecky hovoriacich krajinách s akcentom na právny jazyk. V súlade s týmto cieľom sme poukázali na jazykové prostriedky, ktoré sa odporúčajú v usmernení Európskeho parlamentu a v prekladateľskej príručke Európskej komisie na rodovo vyvážené formulovanie nemeckých

---

zase ovplyvňujú naše myslenie. V tejto súvislosti je oprávnená požiadavka rodovo vyváženého zobrazovania žien a mužov v jazyku" (Bundeskanzleramt: *Sprachliche Gleichbehandlung von Frauen und Männern*).

[16] V roku 2010 bol tento zákon v čl. 2 a odseku 1 upresnený, pričom všetky úradné publikácie a texty určené pre verejnosť musia byť formulované vecne, zrozumiteľne a rodovo vyvážene.

[17] Schweizerische Bundeskanzlei, Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften: *Geschlechtergerechte Sprache: Leitfaden zum geschlechtergerechten Formulieren im Deutschen.* 2., vollständig überarbeitete Auflage. Bern 2009, Version vom 31. Juli 2013, s. 15 – 17. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: file:///C:/Users/Jana/Downloads/leitfaden_geschlechtergerechtesprache%20(3).pdf

právnych textov a zaoberali sa aj zákonmi, predpismi a úradnými nariadeniami, ktoré sa normatívne zaoberajú používaním rodovo vyváženého právneho jazyka v medzinárodných organizáciách, ako aj v Nemecku, Rakúsku a vo Švajčiarsku. Snahou všetkých usmernení je presadiť rovnoprávne zobrazovanie rodov v nemeckom právnom jazyku, pričom sa zdôrazňuje najmä požiadavka obmedziť používanie generického maskulína. Namiesto generického maskulína sa všeobecne odporúčajú najmä rodovo neutrálne formulácie, a ak to nenarúša zrozumiteľnosť textu, aj dvojité označenia osôb. Špecifické skrátené jazykové formy s rodovou hviezdičkou, podčiarkovníkom alebo tzv. Binnen I sú v právnych textoch nežiaduce.

Používanie rodovo vyváženého právneho jazyka v úradných a právnych textoch nie je len lingvistickou záležitosťou, ale predstavuje komplexný spoločensko-politický fenomén, s ktorým by sa mali oboznámiť aj budúci prekladatelia a právnici. Aj z tohto dôvodu sme venovali tejto problematike pozornosť v rámci riešenia čiastkových cieľov projektu KEGA, v centre pozornosti ktorého stojí edukácia budúcich prekladateľov a právnikov.

Použitá literatúra

CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. – KOBOVÁ, Ľ. – MAĎAROVÁ, Z. – OSTERTÁGOVÁ, A. – SATINSKÁ, L. – VRÁBĽOVÁ, J. – TERKANIČ, M. 2014. *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka.* Bratislava : Centrum vzdelávania MPSVR SROV, 2014.

DREHER, A. 2010. Gleichstellungsgerechter Sprachgebrauch – Anleitung für die Deutsche Sprachabteilung. In: *Deutsche Sprachabteilung der Europäischen Kommission (Hrsg.). Europäische Kommission Übersetzungshandbuch*. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/german_style_guide_de.pdf

DUDEN. 1995. *Grammatik der deutschen Gegenwartssprache*. 5. Auflage. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Dudenverlag, 1995.

ĎURICOVÁ, A. (2021). Tendenzen zu einer geschlechtsneutralen Rechtssprache in Deutschland, Österreich und der Slowakei. In: Kołsut, S. – Gębal, P. (Hrsg.) *Empirische Studien und didaktische Implikationen der modernen Fremdsprachenforschung (am Beispiel des Deutschen).* Kraków : Wydawnictwo Księgarnia Akademicka, 2021, s. 159-173.

GIBBON, M. 1999. *Feminist Perspectives on Language.* Harlow : Pearson/Prentice Hall, 1999.

JURČÁKOVÁ, E. – SERESOVA, K. 2021. Anglicisms as a consequence of vocabulary change – reasons for use and their stylistic function. In: *International Academic Institute Book of IAI Academic Conference Proceedings. International Virtual Academic Conference. Education and Social Sciences Business and Economics.* 17. March 2021. Skopje : International Academic Institute, 2021, s. 9-14.

KÁŠOVÁ, M. – TOMÁŠIKOVÁ, S. 2021. *Matka a dieťa v slovnej zásobe. Kultúrne a jazykové rozdiely pri preklade odbornej komunikácie v sociálnoprávnej oblasti z nemeckého do slovenského a českého jazyka*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2021.

RUMMEL, M. 2017. *Brisantes Suffix? Zum Gewicht von -ling im Konzept des Flüchtlings*. Gießener : Elektronische Bibliothek. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: http://geb.uni-giessen.de/geb/volltexte/2017/13049/

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2020. *Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a gender mainstreamingu*. Monografia. Banská Bystrica : Belianum, 2020.

ŠTEFAŇÁKOVÁ, J. 2021. Politika zameraná na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka v nemeckom jazykovom prostredí. In: *Lingua et vita*, roč. X/1. Bratislava : Vydavateľstvo Ekonóm, 2021, s. 59-69.

TOLSTOKOROVA, A. 2009. *Gender Equality in Language and Communication. Human Rights Perspective.* Prednesené na výročnom stretnutí International Communication Association 25. 5. 2009.

VALDROVÁ, J. 2017. Generické maskulinum. In: Karlík, P. – Nekula, L. – Pleskalová, J.: *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.czechency.org/slovnik/GENERICKÉ MASKULINUM

WODAK, R. – FEISTRITZER, G. – DOLESCHAL. 1987. *Sprachliche Gleichbehandlung von Mann und Frau: Linguistische Empfehlungen zur Gleichbehandlung von Mann und Frau im öffentlichen Bereich (Berufsbezeichnungen, Titel, Anredeformen, Funktionsbezeichnungen, Stellenausschreibungen*.) Schriftenreihe zur sozialen und beruflichen Stellung der Frau, zv. 16. Wien : Bundesministerium für Arbeit und Soziales, 1987.

Internetové zdroje

Europäisches Parlament. Mehrsprachigkeit im Europäischen Parlament. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/de/organisation-and-rules/multilingualism

Europäisches Parlament. 2003. Gender Mainstreaming im Europäischen Parlament. Entschließung des Europäischen Parlaments vom 15. Januar 2019 zum Gender Mainstreaming im Europäischen Parlament . [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2019-0010_DE.html

Europäisches Parlament. 2008. Geschlechtergerechter Sprachgebrauch beim Europäischen Parlament. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/RegData/publications/2009/0001/P6_PUB(2009)0001_DE.pdf

Europäisches Parlament. 2018. Geschlechterneutraler Sprachgebrauch im Europäischen Parlament. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: ttps://www.europarl.europa.eu/cmsdata/187092/GNL_Guidelines_DE-original.pdf

Europäisches Parlament, Verbindungsbüro in Deutschland. Gesetzgebungsverfahren. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.europarl.europa.eu/germany/de/europa-und-europawahlen/gesetzgebungsverfahren

Gemeinsame Geschäftsordnung der Bundesministerien – GGO. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: http://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_21072009_O11313012.htm

Schweizerische Bundeskanzlei, Zürcher Hochschule für Angewandte Wissenschaften: Geschlechtergerechte Sprache: Leitfaden zum geschlechtergerechten Formulieren im Deutschen. 2., vollständig überarbeitete Auflage. Bern 2009, Version vom 31. Juli 2013, s. 15–17. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: file:///C:/Users/Jana/Downloads/leitfaden_geschlechtergerechtesprache.pdf

Verwaltungsvorschriften im internet. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/

Autorka príspevku

Mgr. **Jana Štefaňáková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.stefanakova@umb.sk

VÝZVY PREKLADU A TLMOČENIA V TRESTNOM KONANÍ POŽIADAVKY PRAXE VERZUS SÚČASNÁ LEGISLATÍVA[1]

Marketa Štefková

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: Translation and interpreting in criminal proceedings in Slovakia is performed by interpreters and translators registered in the list of the Ministry of Justice, provided that they meet the conditions set out in Act No. 382/2004 and the relevant regulations. Criminal proceedings often concern cross-border and international crimes. With the advent of new technologies, communication media, and the impact of globalization, the methods of investigation, the exchange of information between law enforcement agencies, and the nature of evidence collection have evolved significantly over the past 10-15 years.

Based on the analysis of three specific translation and interpretation assignments in criminal proceedings, the necessity of making translation and interpretation more flexible is shown, especially with regard to law enforcement communication based on European legislation, the use of machine and computer-aided translation technologies, and translators' teamwork. Finally, the article also points out that translators need methodological guidance to be able to respond to the specific needs of law enforcement agencies, in accordance with the current legislation regulating their activity.

Keywords: criminal proceedings, legal translation and interpretation, machine and computer aided translation, translators' teamwork

1 Úvod

Trestné konania sa najmä v dôsledku globalizácie často týkajú cezhraničnej kriminality a organizovaného zločinu. S príchodom nových technológií, komunikačných kanálov a médií sa v posledných desiatich až pätnástich rokoch značne rozšírili spôsoby kódovanej komunikácie a sofistikované spôsoby spolupráce skupín organizovaného zločinu po celej planéte. Tento vývoj reflektujú vyšetrovacie metódy. Výrazne sa zintenzívnila výmena informácií orgánov činných v trestnom konaní a spôsob získavania dôkazov, čo ovplyvnilo aj potreby vyšetrovateľov s ohľadom na preklad a tlmočenie.

Vyšetrovanie medzinárodného zločinu koordinuje v rámci EÚ Europol a Eurojust. Vytvárajú medzinárodné vyšetrovacie tímy, ktoré komunikujú zväčša prostredníctvom tlmočníkov a vymieňajú si informácie a dôkazy aj prostredníctvom prekladov. Dochádza k rozsiahlej výmene informácií v rôznych jazykových kombináciách. Prostredníctvom prekladu a tlmočenia vyšetrovatelia vykonávajú vyšetrovacie úkony pre svojich zahraničných kolegov. V záujme operatívnosti je potrebné zabezpečiť často rozsiahle prekladateľské úkony v krátkom čase a vysokej kvalite.

V nasledujúcom výklade poukazujeme na základe analýzy dvoch konkrétnych prekladateľských zadaní v trestnom konaní na potrebu flexibilizácie úkonov prekladateľov a tlmočníkov zapísaných v zozname Ministerstva spravodlivosti Slovenskej republiky (ďalej len MSSR), aby dokázali adekvátne a operatívne naplniť potreby medzinárodného vyšetrovania v trestnom konaní. Vychádzame z vlastnej praxe úradnej prekladateľsky a tlmočníčky pre holandský jazyk. Zasadzujeme ich do kontextu súčasnej legislatívy, ktorá normuje úkony prekladateľov a tlmočníkov, zapísaných v zozname MSSR. Zároveň navrhujeme niekoľko opatrení na zosúladenie súčasnej legislatívy a translačného manažmentu v tomto sektore s potrebami praxe.

2 Potreby moderného trestného konania – dva príklady

Tlmočenie a preklad v trestnom konaní v Slovenskej republike vykonávajú tlmočníci a prekladatelia zapísaní v zozname MSSR. Títo prekladatelia a tlmočníci sú do zoznamu zapísaní podľa platnej legislatívy po absolvovaní skúšky organizovanej tlmočníckymi ústavmi a ministerstvom a po splnení podmienok stanovených

[1] Príspevok je výstupom z projektu TRANSIUS *Od konvencií k normám prekladu v právnom diskurze*. Číslo: APVV-0226-12.

Zákonom o znalcoch tlmočníkoch a prekladateľoch[2]. Nadväzujú naň vykonávacie predpisy, ktoré upravujú napríklad odmeňovanie prekladateľov a tlmočníkov, spôsob vyhotovovania prekladateľských úkonov a poskytovania tlmočníckych služieb a pod.

V nasledujúcej časti príspevku popisujeme dve reálne zadania, v ktorých dochádza k problémom pri ich realizácii, vyúčtovaní, alebo formálnej úprave v súlade s platnou legislatívou, ktorá normuje činnosť úradných prekladateľov a tlmočníkov. Poslúžia ako modelové príklady na formulovanie návrhov na zlepšenie translačného manažmentu pre orgány verejnej moci, ktorý má v gescii MSSR.

2.1 Európsky vyšetrovací príkaz

Jedným z bežných úkonov úradného prekladateľa je preklad Európskeho vyšetrovacieho príkazu (ďalej len EVP). EVP vznikol na základe Dohovoru o vzájomnej pomoci v trestných veciach[3], ktorý zakotvuje zásady vzájomnej pomoci členských štátov v trestných veciach. Príkaz sa vydáva na Slovensku na základe Zákona o európskom vyšetrovacom príkaze[4], do ktorého bola transponovaná Smernica Európskeho parlamentu a rady o európskom vyšetrovacom príkaze[5]. EVP má formu jednotného formulára, ktorý je prístupný ako príloha A uvedenej smernice vo všetkých úradných jazykoch EÚ. Slúži na požiadanie justičného orgánu iného členského štátu, aby vykonal alebo zabezpečil dôkaz, ktorý má byť použitý v trestnom konaní žiadateľa (Ďuricová, 2016, s. 89).

Podľa Zákona o európskom vyšetrovacom príkaze zabezpečí vydávajúci orgán jeho preklad do jazyka dožiadaného členského štátu prekladateľom pribratým zo zoznamu prekladateľov MSSR. Podľa § 40 uvedeného zákona sa EVP zasiela vykonávajúcemu štátu v úradnom jazyku alebo v jednom z úradných jazykov, ak vykonávajúci štát svojím vyhlásením umožnil prijatie európskeho vyšetrovacieho príkazu aj v inom jazyku, spravidla v angličtine, možno vyhotoviť preklad aj do iného jazyka. Túto žiadosť vyhotovuje a zasiela zo Slovenska zahraničným partnerom spravidla prokurátor.

V nami analyzovanom prípade prokurátor zaslal prekladateľovi východiskový text vrátane formulára a nariadil mu časť tohto východiskového textu vyhľadať, stiahnuť a substituovať inou jazykovou verziou formulára a tiež zvyšnú časť východiskového textu preložiť. Na samotnú invariantnú časť formulára európskeho vyšetrovacieho príkazu je potrebné nazerať ako na citát európskej legislatívy, ktorý je nevyhnutné v správnom a aktuálnom znení v príslušnom jazyku Európskej únie odcitovať. Formulár má často rozsah cez desať strán a je potrebné ho celý sformátovať, skontrolovať, ktorú verziu prokurátor použil a ktoré časti ponechal, resp. vynechal. Následne je potrebné preložiť vpísaný text a vložiť ho do príslušných častí formulára. Tak sa formulár stáva súčasťou prekladateľského úkonu, za ktorý úradný prekladateľ preberá zodpovednosť a účtuje odmenu.

Páve pri vyúčtovaní odmeny však nastáva rozpor medzi usmernením prokurátorov a platnou Vyhláškou o odmenách, náhradách výdavkov a náhradách za stratu času pre znalcov, tlmočníkov a prekladateľov[6]. Prokurátor spravidla žiada, aby prekladateľ vyúčtoval odmenu len za text, ktorý po preložení vpísal do formulára EVP, zatiaľ čo uvedená vyhláška jasne definuje nárok prekladateľa na odmenu za celý prekladateľský úkon. Vyhláška nerozlišuje sadzbu za formálnu úpravu textu, prevzatie kodifikovaných častí textu z jazykovej verzie cieľového jazyka z príslušnej legislatívy a preklad samotný. Spracovanie formulára s hlavičkou príslušnej prokuratúry, členením strán, číslovaním, zarovnaním, kontrolou verzie formulára a jeho úplnosti v cieľovom jazyku, doplnenie častí v cieľovom jazyku si vyžaduje nemalé úsilie a čas, ktoré sú podľa pokynu prokurátora riadne vykonané a zahrnuté do prekladateľského úkonu. Preto nemožno spravodlivo žiadať, aby bola táto práca vykonaná bez nároku na odmenu, teda bezodplatne. Napriek tomu je bežnou praxou, že

---

[2] Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a Zákon č. 68/2018, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

[3] Dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach medzi členskými štátmi Európskej únie z 29. mája 2000.

[4] Zákon č. 236/2017 Z.z. o európskom vyšetrovacom príkaze.

[5] Smernica Európskeho parlamentu a rady 2014/41/EÚ z 3. apríla 2014 o európskom vyšetrovacom príkaze v trestných veciach.

[6] Vyhláška č. 491/2004 Z. Z. o odmenách, náhradách výdavkov a náhradách za stratu času pre znalcov, tlmočníkov a prekladateľov.

prokurátor prekladateľovi odmenu za takto vyúčtovaný úkon odmietne priznať, odvolávajúc sa na interný pokyn z Generálnej prokuratúry.

Súčasná právna úprava zadávateľovi neumožňuje uložiť prekladateľovi čiastočný preklad východiskového textu ani bezodplatné vykonanie akýchkoľvek činností, ktoré patria do prekladateľského úkonu. V prípade, že prokurátor nechce do prekladateľského úkonu zahrnúť aj onen sporný formulár, mal by prekladateľovi zaslať na preklad výlučne text, ktorý sám považoval za potrebné preložiť a následne sám vpísať tento text do príslušnej jazykovej verzie formulára. To je však nadpráca, ktorá by značne brzdila prácu prokurátora a výsledný formulár by ako celok nebol v cieľovom jazyku overený úradným prekladateľom.

V tomto prípade ide teda o jasný nesúlad legislatívnej úpravy a interného pokynu prokuratúry, ako aj o nesúlad právnej úpravy a praxe. Je pochopiteľné, že prokuratúra nechce platiť za úpravu rozsiahleho formuláru rovnakú sadzbu ako za preklad vpísaných častí, no v takom prípade je potrebné upraviť vyhlášku, ktorá normuje odmeny za prekladateľský úkon.

V tejto súvislosti je zaujímavé podotknúť, že v prípade prekladu obdobného formulára – Európskeho zatýkacieho rozkazu, ktorého preklady obyčaje požadujú súdy a pri ktorom je potrebné využívať obdobné prekladateľské postupy prevzatia jednotného formulára v cieľovom jazyku, sme sa nikdy nestretli s krátením odmeny za invariantnú časť prekladateľského úkonu.

2.2 Preklad a tlmočenie pre Spoločný vyšetrovací tím

Druhým príkladom z praxe prekladu v trestnom konaní sú úkony, ktoré sme vykonali pre tzv. Spoločný vyšetrovací tím (ďalej len SVT) v rámci rozsiahlej drogovej trestnej činnosti, páchanej organizovanou zločineckou skupinou pôsobiacou na štyroch kontinentoch. SVT je jedným z najmodernejších nástrojov medzinárodnej spolupráce v trestných veciach. Takéto tímy vytvára Eurojust a skladajú sa z prokurátorov, vyšetrovateľov, operatívcov, ale aj sudcov. Ako sa uvádza na stránke Eurojust, pri zložitých a citlivých cezhraničných vyšetrovaniach je rozhodujúca rýchlosť a účinnosť. V mnohých prípadoch však tradičné spôsoby právnej pomoci nezodpovedajú potrebám moderného trestného konania. Priama spolupráca a komunikácia medzi orgánmi je najefektívnejšou metódou riešenia čoraz sofistikovanejšej organizovanej trestnej činnosti.[7]

V našom príklade potreboval vyšetrovateľ pracovať s dôkazom vo forme výťahu z rozsiahlej komunikácie členov organizovanej zločineckej skupiny. Komunikácia mu bola poskytnutá na základe dekódovania dát uložených na serveroch prevádzkovateľa kódovanej komunikácie Encrochat, ktorú v máji 2021 odhalila francúzska polícia. Text mal formu krátkych správ, uložených v excelovej tabuľke v troch jazykoch – angličtine, holandčine a španielčine. Jazyky boli v jednotlivých hárkoch pomiešané. Celá komunikácia mala rozsah 4500 excelových hárkov. Text predstavoval zásadný dôkazový materiál a bol následne použitý ako súčasť obžaloby, ako aj zápisníc z výsluchov a pojednávaní.

Ak vyšetrovateľ potrebuje v trestnom konaní preložiť takýto viacjazyčný dokument veľkého rozsahu, nemá k dispozícii inštitúciu ustanovenú štátom, ktorá by pre neho takýto preklad zmanažovala. Je odkázaný na obvolávanie prekladateľov, ktorí musia nevyhnutne spolupracovať, stanoviť rámcovú koncepciu prekladu a pracovný postup tak, aby v čo najkratšom čase dokázali preklad vyhotoviť. Úradní prekladatelia však zväčša nie sú školení na prácu v tíme, ani na zdieľanie prekladateľských riešení a uplatnenie moderných technológií strojového a počítačom podporovaného prekladu, ktoré boli v tomto konkrétnom prípade nevyhnutnosťou.

Preklad vyhotovili traja úradní prekladatelia, ktorí museli pracovať v tíme. Na spracovanie textu použili nástroj MemoQ a fázovali práce na jednotlivých hárkoch tak, aby mohli prebiehať súčasne. Samotný text správ bol mimoriadne náročný na spracovanie prostredníctvom strojového prekladu a následnej posteditácie vzhľadom na jeho charakter. Členovia skupiny operovali pod krycími menami a v komunikácii používali šifry, slangové výrazy, hovorový jazyk. Text obsahoval množstvo preklepov a pravopisných chýb. Na interpretáciu významu niektorých formulácií chýbal dostatočný kontext, ktorý čiastočne v procese prekladu odkrývali výpovede zadržaného podozrivého.

Prekladatelia preto zjednotili spôsob preberania krycích mien, ktoré sa vo východiskovom texte vyskytovali v troch jazykoch, ale za účelom identifikácie osôb, ktoré správy odosielali, bolo potrebné ich v texte

[7] Pre viac informácii pozrite podrobejšie: EUROJUST. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://www.eurojust.europa.eu/judicial-cooperation/eurojust-role-facilitating-judicial-cooperation-instruments/joint-investigation-teams/funding

preklad zjednotiť. Vytvorili si slovník šifier, ktoré boli v texte použité napríklad na označenie miest, kde bol ukrytý tovar, alebo štátov, do ktorých bol tovar určený. Nástroj MemoQ umožnil inak mimoriadne náročné vyčíslenie znakov v texte prekladu, ktoré bolo nevyhnutné na vyúčtovanie prekladateľských úkonov.

Pri záverečnom vyhotovení úkonu nebolo možné postupovať v súlade s predpísanou formálnou úpravou prekladateľského úkonu, a teda oddeliť jednotlivé jazyky do samostatných úkonov. Vo vyšetrovacom spise si komunikácia musela zachovať pôvodnú tabuľkovú podobu a chronológiu. V záujme prehľadnosti bolo potrebné uviesť preklady jednotlivých správ v paralelných stĺpcoch excelových hárkov. Na jednom hárku bolo zmiešaných niekoľko jazykov východiskových správ, ku ktorým bol priradený preklad do slovenčiny.

Z uvedených príkladov praxe prekladu v trestnom konaní vyplýva, že súčasná legislatíva, ktorá normuje výkon úradného prekladu a tlmočenia, nezodpovedá požiadavkám moderného trestného konania. V týchto konkrétnych prípadoch prekladateľ naráža na neriešiteľné rozpory a je teda nútený improvizovať. Realizácia takýchto úkonov si vyžaduje praktické uplatnenie znalostí z translatológie a zručnosť v použití moderných technológií počítačom podporovaného prekladu. Tieto znalosti však nevyžaduje súčasná legislatíva a nie sú ani predmetom skúšky, na základe ktorej je prekladateľ zapísaný do zoznamu MSSR. V nasledujúcom výklade sme zhrnuli zistenia niekoľkých vedeckých projektov, zameraných na stav prekladu a tlmočenia vo verejných službách.

3 Súčasný stav právneho prekladu a potreby praxe z pohľadu translatológov

V rámci projektu *TRANSIUS – Od konvencií k normám právneho diskurzu* riešiteľský kolektív pod vedením profesorky Rakšányiovej (2015, 2017) identifikoval viacero zásadných problémov poskytovania prekladateľských a tlmočníckych služieb v právnom kontexte. Poukázal okrem iného na už vyššie spomenuté nedostatočné požiadavky na špecifické vzdelávanie uchádzačov o výkon úradného prekladu a tlmočenia, neadekvátny obsah a na rozsah kurzov tzv. prekladateľského a tlmočníckeho minima, ako aj na absenciu štandardov hodnotenia odborných skúšok, obsah a priebeh skúšok je odtrhnutý od praxe.

Skúška predchádza zápisu prekladateľa do zoznamu MSSR pozostáva z testu týkajúceho sa obsahu zákona, ktorý reguluje činnosť prekladateľov a písomného prekladu v kombinácii slovenský a cudzí jazyk a opačne. Preklad sa vykonáva rukou na papier a prekladateľ nesmie použiť žiadne elektronické pomôcky. Prekladateľ pred skúškou absolvuje vzdelávanie, tzv. prekladateľské minimum, ktoré spravidla pozostáva zo 6 hodín teórie prekladu, základov trestného, občianskeho a správneho práva a techniky výkonu prekladateľských úkonov. Zákon na registráciu nevyžaduje od uchádzača vzdelanie v oblasti prekladu či tlmočenia.

Už z tohto opisu súčasného stavu je zrejmé, že skúška a predpísané vzdelávanie vôbec nereflektujú potreby moderných vyšetrovacích postupov a medzinárodného trestného konania. Štátne orgány zadávajú preklady poštou v listinnej podobe, v mnohých prípadoch nie sú otvorené poskytnúť prekladateľovi listiny na preklad v digitalizovanej podobe. Chýbajú kritériá hodnotenia kvality úkonov. Dohľad nad činnosťou úradných prekladateľov má v kompetencii MSSR, no reálne takýto dohľad nevykonáva. Prekladatelia nemajú povinnosť celoživotne sa vzdelávať (Štefková – Bossaert, 2019, s. 180).

Nedostatočná informovanosť zadávateľov o výkone a možnosti nasadenia tlmočníkov a prekladateľov v tomto sektore má za následok neefektívny priebeh tlmočenia, ako aj nedostatočné pokrytie málo rozšírených jazykov. Nedostatok tlmočníkov pre niektoré málo rozšírené jazyky je sčasti zapríčinené neadekvátnym ohodnotením tlmočníckych úkonov v porovnaní s úradným prekladom, ale aj v porovnaní s trhovými cenami tlmočenia v iných sektoroch, ktoré demotivuje kompetentných tlmočníkov pracovať pre orgány verejnej a štátnej moci (Štefková 2018, s.153 – 158).

Ako vyplynulo zo sociologického výskumu Djovčoša a Švedu (2017, s. 78 – 82), množstvo prekladateľov má len okrajovú alebo žiadnu skúsenosť s implementáciou nástrojov počítačom podporovaného a strojového prekladu a posteditácie do prekladateľských úkonov, nemajú skúsenosť v práci s korpusovými nástrojmi na vyhľadávanie ekvivalentov či paralelných textov. Práve uvedené kompetencie sú kľúčové na vyhotovenie adekvátnych prekladateľských úkonov väčšieho rozsahu v požadovaných lehotách.

4 Výzvy v oblasti legislatívy a celoživotného vzdelávania

Našu skúsenosť by sme radi zhrnuli ako výzvu k zosúladeniu požiadaviek praxe a súčasnej legislatívy na prekladateľa zapísaného zo zoznamu MSSR. Príklady popísané v tejto štúdii a výsledky translatologických výskumov poukazujú na to, že prekladateľ sa musí nevyhnutne celoživotne vzdelávať a rozvíjať svoje zručnosti

v práci s novými technológiami, bez ktorých mnohé úkony v trestnom konaní, ale aj iných konaniach orgánov verejnej moci nie sú možné. Viaceré zadania si okrem profesionálnych kompetencií prekladateľa, daných napr. zaužívaným a vysoko hodnoteným kompetenčným profilom EMT[8], vyžadujú aj značnú dávku kreativity a flexibility, prácu v tíme, ale najmä presné metodické usmernenia a kodifikované postupy.

Prvý príklad poukazuje na nejednotnosť výkladu a uplatnenia predpisov normujúcich výkon úradného prekladu orgánmi činnými v trestnom konaní, druhý na nedostatočný translačný manažment, ktorý dostáva vyšetrovateľa či prokurátora do situácie, keď musí prácne hľadať prekladateľov, ktorí disponujú potrebnými znalosťami a zručnosťami, koordinovať ich činnosť a vytvoriť pracovný tím, pričom sám nemá predstavu ani vedomosti o práci prekladateľa a dostupných technológiách.

Na záver preto navrhujeme niekoľko krokov a opatrení, ktoré môžu viesť k profesionalizácii úradného prekladu na Slovensku tak, aby zodpovedal požiadavkám praxe a aby prekladatelia v trestnom konaní mohli flexibilne reagovať na potreby vyšetrovateľov a prokurátorov. Tieto kroky vidíme na dvoch rovinách, a to na rovine inštitucionálnej a rovine profesionalizácie (Štefková 2020, s. 135 – 136).

Zo strany orgánov, ktoré riadia činnosť úradných prekladateľov a tlmočníkov, by bolo potrebné realizovať analýzu potrieb orgánov verejnej moci v oblasti prekladov a tlmočenia a na jej základe nastaviť overovanie znalostí a zručností prekladateľov a tlmočníkov pred ich zápisom do zoznamu, ako aj nastavenie efektívnej kontroly kvality prekladateľských a tlmočníckych úkonov. Za potrebné považujeme do budúcnosti metodické usmernenie a manažovanie komplexných prekladateľských zadaní veľkého rozsahu vo viacerých jazykoch. Na rovine profesionalizácie považujeme za potrebné nastaviť na základe analýzy potrieb základné a celoživotné vzdelávanie prekladateľov a tlmočníkov so zameraním na technológie počítačom podporovaného a strojového prekladu, vzdelávanie zadávateľov o možnostiach a spôsobe nasadenia prekladateľov a tlmočníkov a digitalizáciu zadaní prekladov.

Použitá literatúra:

ĎURICOVÁ, A. 2016. *Preklad právnych textov. Teória, prax, konvencie, normy.* Banská Bystrica : Vydavateľstvo Belianum, Univerzita Mateja Bela, 2016.

DJOVČOŠ, M. – ŠVEDA, P. 2017. *Mýty a fakty o preklade a tlmočení na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2017.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. et al. 2015. *Úradný prekladateľ v slovenskom a európskom sociálnom priestore*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015.

RAKŠÁNYIOVÁ, J. et al. 2017. *Quo Vadis Rechtsübersetzung*? Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2017.

ŠTEFKOVÁ, M. 2013. *Právny text v preklade. Translatologické aspekty právnej komunikácie v kombináciách málo rozšírený ch jazykov*. Bratislava : Iura Edition, 2013.

ŠTEFKOVÁ, M. 2018. Úradný preklad a úradné tlmočenie – od nárokov praxe k modelom vzdelávania. In: Djovčoš, M., Šveda, P. (eds.): *Didaktika prekladu a tlmočenia na Slovensku*. Bratislava : Veda, 2018.

ŠTEFKOVÁ, M. – BOSSAERT, B. 2019. *Equity, quality and vision comparative analysis of the practices of public service translation and interpreting in Slovakia and Flanders*. In: FITISPOS. Volume 6, No. 1 (2019), s. 168-182. [Online]. Dostupné na: http://www3.uah.es/fitispos_ij/OJS/ojs-2.4.5/index.php/fitispos/article/view/212/202

ŠTEFKOVÁ, M. 2020. Public service translation and interpreting in Slovakia -unknown territory with many challenges. In: Štefková, M., Kerremans, K., Bossaert, B. (eds.): *Training Public Service Interpreters and Translators: a European perspective.* Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2020, s. 124-137. [Online]. Dostupné na: https://www.kgns.info/paci

Internetové zdroje

Kompetenčný profil prekladateľa European Masters in Translation [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf]

[8] Kompetenčný profil prekladateľa v rámci European Masters in Translation. [Online]. [Cit. 2021-09-21]. Dostupné na : https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf

Legislatívne pramene

Dohovor o vzájomnej pomoci v trestných veciach medzi členskými štátmi Európskej únie z 29. mája 2000.

Smernica Európskeho parlamentu a rady 2014/41/EÚ z 3. apríla 2014 o európskom vyšetrovacom príkaze v trestných veciach.

Vyhláška č. 491/2004 Z.Z. o odmenách, náhradách výdavkov a náhradách za stratu času pre znalcov, tlmočníkov a prekladateľov.

Zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch.

Zákon č. 236/2017 Z. z. o európskom vyšetrovacom príkaze.

Zákon č. 68/2018 ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 382/2004 Z. z. o znalcoch, tlmočníkoch a prekladateľoch a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.

Autor príspevku:
doc. Mgr. **Marketa Štefková**, PhD.
Katedra germanistiky, nederlandistiky a škandinavistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: marketa.stefkova@uniba.sk

TEORETICKÉ VÝCHODISKÁ PRI PREKLADE TERMÍNOV ZO SOCIÁLNEJ OBLASTI Z NEMECKÉHO DO SLOVENSKÉHO JAZYKA[1]

Slavomíra Tomášiková

Inštitút germanistiky Filozofickej fakulty, Prešovská univerzita v Prešove

Abstract: The paper focuses on the current theoretical background in the translation of social terms from German into Slovak, in which Sandrini's model originally intended for the translation of legal texts was applied. The reason for the application was the same position within the vertical division of the research areas, as well as their inclusion in idiographic scientific disciplines, in terms of which we can consider conventionalized contents.

Key words: social system, legal system, translation, pluricentricity, professional communication

1 Úvod

Zámerom príspevku je predostrieť možnosti a teoretické východiská pri preklade vybraných sociálnych termínov z nemeckého do slovenského jazyka, ktoré boli aplikované na preklad termínov z oblasti sociálnej starostlivosti o matku a dieťa z nemeckého do slovenského a českého jazyka so zohľadnením pluricentrity nemeckého jazyka (porovnávané boli sociálno-právne systémy v Spolkovej republiky Nemecko, Rakúskej republiky a Švajčiarskej konfederácii). Trilingválny slovník zostavený na základe teoretických východísk predstavených v ďalšom texte bol vydaný v roku 2021 pod názvom: *Matka a dieťa. Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovní*k a obsahuje 8 309 hesiel.

2 Sociálna oblasť ako idiografický vedný odbor

Pri preklade termínov každého vedného odboru je potrebné začleniť ich do určitého komunikačného rámca, komunikačnej oblasti, v našom prípade pôjde o oblasť sociálneho systému, pričom je potrebné zohľadniť zásadnú úlohu dvoch aspektov. Prvým aspektom je stupeň jazykovej príbuznosti východiskového a cieľového jazyka a druhým je stupeň príbuznosti porovnávaných systémov (Wrede(ová), 2020, s. 29). Pri porovnávaní systémov môžeme vychádzať zo Sandriniho modelu (1996, s. 20), ktorý sa aplikuje predovšetkým na preklad právnych textov. Uvedený model môžeme aplikovať aj na oblasť sociálneho systému. Dôvodom aplikácie daného modelu porovnávania právnych systémov na sociálnu oblasť je na jednej strane ich rovnaká pozícia v rámci vertikálneho členenia výskumných oblastí, ako aj ich začlenenie k idiografickým vedným odborom, pri ktorých môžeme uvažovať o konvencionalizovaných obsahoch, pretože obidve vedné oblasti nie je možné definovať na základe exaktnej vedy, ale na základe vopred dohodnutých konvencií. Podľa spomínaného Sandriniho modelu môžeme v prípade nemeckého, slovenského a českého jazyka uvažovať o druhom type modelu, pri ktorom ide o porovnanie odlišných sociálnych systémov a odlišných jazykov. Pri trojjazyčnej modifikácii však musíme zohľadniť jazykové príbuzenstvo, ako aj príbuzenstvo sociálnej oblasti porovnávaného slovenského a českého jazykového páru, čoho prejavom bol z väčšej časti analogický preklad sociálnych termínov. Ďalším spoločným znakom sociálneho a právneho systému je ich spätosť s bežnou slovnou zásobou, z ktorej vznikajú termíny obidvoch vedných odborov.

Aj keď je frekvencia používania termínov sociálnej oblasti pre ich reálny, takmer každodenný kontakt s používateľmi jazyka oveľa vyššia ako frekvencia termínov z právnej oblasti, nehovoriac o termínoch z oblasti exaktných vied, neznamená to, že ich recepcia nie je spojená s problémami obsahovej definície daného termínu a jeho následného prekladu do cieľového jazyka. Podľa Stolze(ovej) (1992, s. 167) nie je preklad sociálnych termínov z dôvodu otvorenej interpretácie náročný. Ak prekladateľ disponuje potrebnou receptívnou kompetenciou, je schopný preložiť termíny zo sociálnej oblasti bez väčších problémov. S uvedenou tézou môžeme súhlasiť najmä v prípade prekladu istého typu termínov prevažne abstraktného charakteru, napr.

[1] Príspevok je súhrnným výstupom projektu Kultúrnej a edukačnej agentúry Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky pod značkou KEGA 034PU-4/2019 *Trilingválny paralelný nemecko-slovensko-český prekladový slovník*, ktorý bol riešený v rokoch 2019 – 2021.

nezamestnanosť, sociálne prostredie a pod., ktorých obsah nie je daný exaktnou definíciou, ale spomínanou konvencionalizáciou, resp. interpretáciou a ktorých rovnaký výklad sa predpokladá vo všetkých jazykoch.

Sociálna oblasť, ktorá je v centre nášho záujmu, konkrétne ide o sociálne zabezpečenie a sociálne poistenie matky a dieťaťa, patrí do striktne normalizovanej oblasti, kde je interpretácia vylúčená a kde sú termíny presne definované. Vo väčšine prípadov bola receptívna kompetencia nepostačujúca, potrebné boli ďalšie relevantné prekladateľské kompetencie, ku ktorým patria napr. kultúrne a transkultúrne vedomosti a zručnosti, rešeršná kompetencia a pod.

Pri preklade nešlo o preklad odborného textu v rámci odbornej komunikácie, ale o preklad termínov patriacich do tejto oblasti. V odbornej literatúre hlavne nemeckej proveniencie, ktorá sa však týka najmä prekladu právnych textov, dominuje striktné rozlíšenie medzi pojmovo orientovanou prácou s termínmi a porovnávaním práva, pretože pri odlišnosti právnych systémov je v podstate nemožné nájsť pojmovú ekvivalenciu. Pri zohľadnení možnosti aplikácie porovnávania právnych systémov na sociálny systém implikuje porovnávanie sociálneho systému prácu s pojmami, pretože práve cez rozdielne pojmy zisťujeme rozdielnosť daných sociálnych systémov a prekladateľ je nútený siahnuť po iných prekladateľských stratégiách (uviesť nadradený pojem, opísať obsah termínu, vytvoriť neologizmus a pod.). Práca s termínom bola v našom prípade realizovaná vždy cez porovnávanie systémov sociálnej oblasti, na základe ktorého bolo možné nájsť adekvátny termín s totožným alebo podobným obsahom.

3 Termíny a odborný jazyk z translatologického hľadiska

Všeobecná charakteristika jazyka ako nástroja sprostredkovávajúceho prístup ku skutočnostiam sa prejavuje špeciálnym spôsobom predovšetkým pri používaní jazyka v rôznych vedných odboroch. Samotné vedomosti z oblasti vedy existujú aj bez jazyka, jednotlivé vedné odbory je však možné sprostredkovať len na základe jazykovo definovaných a klasifikovaných vedomostí. Aj keď sa na opis vedomostí používa všeobecný jazyk, ten nedokáže sprostredkovať jednoznačné informácie. Jazyk sa v tejto súvislosti chápe len ako presupozícia rôznych vedných odborov, no úlohu ich definície a klasifikácie preberá odborný jazyk. Odborný jazyk sa prejavuje predovšetkým vysokou frekvenciou výskytu odbornej slovnej zásoby, ktorá podlieha neustálym zmenám súvisiacim s rýchlym vývojom vedy a techniky.

Na rozdiel od literárneho textu, v ktorom vystupuje jazyk ako prostriedok konštituovania skutočnosti, zobrazuje jazyk odborného jazyka mimojazykové skutočnosti a každý individuálny odklon od tejto reality je neprípustný. Hlavnou úlohou odborného jazyka je precízne demonštrovať objektívnu entitu. Odborná slovná zásoba ponúka odborníkom možnosť presne systematizovať, definovať a jednoznačne pomenovať mimojazykovú skutočnosť, ktorá je obsiahnutá v termínoch. Termíny alebo odborné slová slúžia na bezproblémovú (presnú, jednoznačnú) komunikáciu medzi odborníkmi v istej vednej oblasti. Je potrebné rozlišovať medzi technickou a jazykovou normou. Technickú normu tvoria odborníci z jednotlivých vedných oblastí, ktorí priraďujú k javom a skutočnostiam mimojazykovej reality rôzne pomenovania v jazykovej forme. Pri technickej norme je nevyhnutná práca odborníkov v danej oblasti, zatiaľ čo jazyková norma si vyžaduje spoluprácu jazykových odborníkov.

Pri tvorbe pomenovaní rozlišuje Stolze(ová) (1992, s. 156) medzi identitou denotátu a priemerom denotátu. Pod pojmom identita denotátu chápe jadro významu definované odborníkmi – na rozdiel od priemeru denotátu, ktorý vzniká pri tvorbe viacjazyčných glosárov. Tvorcovia glosára vyberú medzi viacerými termínmi ten, čo obsahuje najvyššie množstvo priemerných hodnôt medzi danými jazykmi.

Ak existujú viaceré pomenovania vo forme rôznych produktívnych slovotvorných postupov v danom jazyku, musí si odborník vybrať istý príznak, ktorý sa mu javí ako najdôležitejší k danej definícii a ktorý sa bude jednoznačne spájať s celým pojmom. Prekladateľ si musí zvoliť cestu od terminologického prepojenia jednoznačnej identity k opisu a zachyteniu priemerných hodnôt daného pojmu.

Proces terminologickej normalizácie prebieha väčšinou na národnej úrovni na rozdiel od prekladateľskej terminologickej práce, ktorej predmetom je vytvorenie jednotnej terminologickej databázy na nadnárodnej úrovni.

Porozumenie termínov sa však neobmedzuje na použitie glosára v istej vednej oblasti, pretože všetky základné vlastnosti termínov (jednoznačnosť, systematickosť, exaktnosť a pod.) sú určené len na komunikáciu v danom odbore, pričom ich porozumenie a použitie je viazané na text (kontext). V tejto súvislosti uprednostňuje Stolze(ová) (tamtiež) hermeneutické porozumenie, podľa ktorého sa termíny chápu len

v súvislosti s textom a v rámci pojmového systému danej oblasti. Pri preklade textov odborného jazyka si prekladateľ musí uvedomiť skutočnosť, že v mnohých prípadoch sa tieto oblasti použitia prelínajú a v praxi takmer neexistuje „čistá forma“ jednej sféry.

Takisto sú pre prekladateľa relevantné charakteristické znaky odborného jazyka, ktoré musí prekladateľ adekvátne použiť v odbornom texte s ohľadom na účel, cieľovú skupinu a prekladateľské zadanie. K takýmto znakom patrí nepochybne odborná slovná zásoba.

Texty odborného charakteru sa vyznačujú jazykovou ekonómiou a zo syntaktického hľadiska jednoduchšou vetnou konštrukciou. Podľa Flucka (1976, s. 55) sa syntax v odborných textoch vyznačuje uprednostňovaním verbo-nominálnych väzieb, absenciou minulého času slovies, uprednostňovaním neosobných, pasívnych viet – v prírodných vedách, resp. technických textoch, používaním konjunktívnych imperatívnych viet, používaním nominálnych konštrukcií na úkor slovesa a na zachovanie jazykovej ekonómie sa používajú eliptické, viacnásobné vzťažné vety, ako aj vedľajšie vety, infinitívne konštrukcie, participiálne formy namiesto vedľajších viet, apozície, atribúty a predložkové spojenia.

4 Kontrastívna terminológia

Pri preklade textov odborného jazyka sa odporúča aplikovanie pojmovo orientovanej dvojjazyčnej kontrastívnej terminológie, ktorej cieľom je objaviť pojmy a pomenovania podľa odborných obsahových kritérií v obidvoch jazykoch a poskytnúť prekladateľovi čo najviac informácií k týmto pojmom a pomenovaniam (Sandrini 1996, s. 136), pričom ide o pojmový obsah termínov. Pojem môžeme pochopiť len v rámci istého systému, do ktorého je zakomponovaný. Pri terminológii sa rozlišuje medzi pomenovaním, ktorému je priradený pojem a pojmom, ktorý je určený podľa odborných obsahových kritérií. Pomenovania sa priraďujú k pojmom alebo sú stanovené používaním. Pojmy môžu byť vyjadrené znakmi, symbolmi alebo opisom (tamtiež, s. 152).

Pri preklade termínov nastáva problém hľadania/nájdenia a priradenia správneho pomenovania pre predmety alebo skutočnosti, ktoré sú definované v jednom jazyku. Na rozdiel od všeobecného jazyka, kde môže prekladateľ danú skutočnosť alebo dej opísať rôznym spôsobom, musí prekladateľ v odbornom jazyku zachovať pomer 1:1. Podľa Albrechta (2005, s. 282) sa pri porovnávaní rozdielov termínov v dvoch jazykoch môžu vyskytnúť niektoré problematické faktory, napríklad :

- rozdiely „medzi vecami samotnými“, ktoré spočívajú v špecifických kultúrnych artefaktoch, inštitúciách a pod. K takýmto artefaktom môžeme zaradiť napr. označenie úradov, ktoré je špecifické pre každú krajinu a ktorému v cudzom jazyku zodpovedá len približný ekvivalent. Z tohto dôvodu nie je možné glosáre vytvorené vo viacerých jazykoch jednoducho „otočiť“;
- historicky podmienené alebo náhodné rozdiely v oblasti pomenovaní s vplyvom na druh označovaného. Do tejto skupiny zaraďujeme tzv. falošných priateľov prekladu, napr. *kollaborieren – kolaborovať*[2]*;*
- jazykovo-systémové rozdiely v oblasti pomenovaní s vplyvom na oblasť pojmov. Kompozícia ako dominantný slovotvorný postup v nemčine spôsobuje, že odborné termíny dosahujú explicitnosť len na strednej úrovni, napr. *Linkshändigkeit (e).* Podobne je to aj v slovenčine pri tvorbe kompozít, napr. *ľavorukosť, novorodenec*, ktoré však nie sú dominantným slovotvorným postupom na rozdiel od derivátov alebo viacslovných pomenovaní. Podľa Kubaszczyk(ovej) (2011, s. 77) disponujú viacslovné pomenovania najvyšším stupňom explicitnosti, pričom kompozitá sú explicitnejšie ako deriváty, ktoré sú zas implicitnejšie ako viacslovné pomenovania;
- rozdiely v oblasti pojmov, ktoré môžu byť pre neskúseného prekladateľa značne nebezpečné, napr. slovenskému termínu *hemangióm* zodpovedá v nemčine okrem iného napr. termín *Storchenbiss (r),* nemecký výraz *Hämangiom (s)* znamená *oheň* (znamienko).

Pri preklade termínov sme postupovali v súlade s teóriou Stolze(ovej) (1992, s. 156) a v prípade identity denotátu sme použili v obidvoch jazykoch rovnaký termín. Pri odlišnom denotáte sme sa zamerali na jeho obsah, na základe ktorého sme následne k obsahu priradili pomenovanie, termín.

[2] V slovenčine má sloveso „kolaborovať“ negatívnu konotáciu – „prisluhovať“ v zmysle „zradiť“. V nemčine má však aj pozitívny význam „spolupracovať“.

5 Odborná komunikácia

Sandrini hovorí vo svojom článku (2010, s. 32) o odbornej translácii ako o interlingválnej transkultúrnej odbornej komunikácii, pričom tento pojem odlišuje od interkultúrnej komunikácie, pre ktorú je charakteristický bezprostredný kontakt medzi zástupcami dvoch a viacerých kultúr. Pri translácii je sprostredkovateľom interlingválnej komunikácie prekladateľ. Sandrini v tejto súvislosti zdôrazňuje, že pri odbornej translácii nejde o transláciu textov odborného jazyka, ale o integratívnu súčasť transkultúrnej odbornej komunikácie.

V súvislosti so vzťahom odborného jazyka a odbornej komunikácie sa pojem odborné jazyky považuje v súčasnosti za prekonaný z dôvodu zmeny doteraz preferovanej striktnej dichotómie odborných jazykov a všeobecného jazyka. Medzi týmito dvomi pojmami existuje v súčasnej nemeckej translatologickej literatúre komplementárny vzťah.

Príčinu uvedenej zmeny v uprednostňovaní termínu odbornej komunikácie namiesto komunikácie odborných jazykov vidí Simonnæs (ová) (2001, s. 67) v tom, že komunikácia odborných jazykov neprebieha len prostredníctvom jazykových znakov, ale aj iných semiotických systémov, napr. obrázkov. Výskum odborných jazykov prebieha s ich využitím v komunikácii. Úspešná odborná komunikácia vo význame adekvátneho prenosu informácií závisí od viacerých faktorov, pričom jedným z nich sú účastníci komunikácie. Komunikácia môže prebiehať medzi odborníkmi s vedomosťami na rovnakej úrovni, medzi odborníkmi s vedomosťami na rôznej úrovni, alebo aj medzi odborníkom a laikom. Predpokladaná cieľová skupina je relevantnou súčasťou každej prekladateľskej zákazky.

Ďalším dôležitým aspektom úspešnej komunikácie sú podľa Simonnæs (ovej) (2001, s. 71) aj viaceré kritériá, ku ktorým patria dostatočné odborné vedomosti, ktorých predpokladom je porozumenie textu, dostatočné jazykové vedomosti zahŕňajúce korektné jazykové formulovanie a dostatočné interakčné vedomosti, pri ktorých ide o jazykové konvencie v závislosti od textového žánru.

Od začiatku 21. storočia sa výskum odborného textu uberá novým smerom v zmysle priblíženia sa k obojstrannému vzťahu (odborného) jazyka a (odborného) myslenia. Tento komplexný prístup sa zameriava na určenie stratégií odborného myslenia ako východiska pri pozorovaní jazykového transferu pojmovo fixovaných obrazov odborných obsahov (Baumann, 2001). Ide o nový spôsob analýzy súčasného výskumu odbornej komunikácie v zmysle kognitívneho obratu, ktorý spočíva okrem iného v rozvinutí typológie stratégií odborného myslenia, na základe ktorých je možné odvodiť komunikačné pravidlá vyskytujúce sa pri aplikácii obrazov odbornej reality (tamtiež).

Odborné vedomosti sa kladú do opozície k všeobecným vedomostiam alebo skúsenostiam, pretože odborné vedomosti zahŕňajú pojmy ako celok, vzťahy a metódy pri riešení problému v istej špeciálnej oblasti. Nemenej dôležitá je podľa Sandriniho (2010, s. 35) aj intersubjektívna transparentnosť faktických vedomostí v rôznych formách (napr. dokumentoch). Tieto odborné vedomosti môžu byť sprostredkované len cez odbornú komunikáciu. Odborné vedomosti sú realizované v pojmoch, ich definíciách a vzťahoch (podradenosť, nadradenosť a pod.), logicky podanom obsahu a samozrejme v textoch. Transfer vedomostí závisí od oblasti použitia daného komunikátu na horizontálnej úrovni[3], čo pre prekladateľa predstavuje na dosiahnutie adekvátneho prekladu vyžiadanie takejto informácie v rámci prekladateľskej zákazky.

Odborný preklad slúži na prekonanie kultúrnych aj jazykových bariér, a preto je potrebné vnímať niektoré vedné oblasti v dôsledku stúpajúcej medzinárodnej spolupráce nie v rámci jednotlivých národných kultúr, ale v rámci vzťahu medzi nimi, avšak s ohľadom na rôznorodosť ich vzájomných kontaktov. Náročnosť komunikácie a výmena odborných vedomostí je priamo úmerná stavu výskumu istej národnej kultúry. Čím viac sa istá národná kultúra zapája do výskumu, vedy a organizácie istého vedného odboru, tým je nižší stupeň ťažkosti charakteristický pre transfer odborných vedomostí (Sandrini, 2010, s. 40).

Na rozdiel od kultúrnych a jazykových bariér sa pri odborných vedomostiach, ktoré sa vzťahujú na mimojazykovú realitu istého vedného odboru, predpokladajú rovnaké predstavy o jej obsahu (napr. *Abdomen (s)* existuje v každom jazyku, rozdielny môže byť termín, pomenovanie, napr. *abdomen, brucho*). Takáto jednotná predstava o obsahu sa však vzťahuje výlučne na prírodovedné a medicínske texty, kde sa v súvislosti s prekladom predpokladá medzinárodná stereotypizácia odborného jazyka.

[3] Pozri nižšie: horizontálne a vertikálne členenie odborného jazyka.

V dôsledku rozličného historického vývoja, politických a sociálnych oblastí sú jednotlivé vedné oblasti rôzne štruktúrované. Sandrini (2010, s. 41) uvádza v tejto súvislosti tri možnosti internej kultúrnej diverzifikácie:

- homogénna oblasť vedného odboru, ktorá má s porovnávanou kultúrou rovnaké obsahy, napr. v oblasti medicíny, techniky;
- homogénne odborné oblasti s čiastočnými lokálnymi rozdielmi, napr. translatológia;
- heterogénne oblasti s rozdielnymi odbornými oblasťami, napr. sociálnoprávna oblasť.

Pri preklade textov odborného jazyka je potrebné konštatovať, že odbornosť fixovaná v písomnej alebo ústnej forme neprebieha len použitím termínu, odborného slova, ale hlavne v odborných textoch ako odborná komunikácia. Dôležité je pritom rozlišovať vertikálne delenie odborného jazyka (jednotlivé vedné oblasti) ako aj horizontálne. Stolze(ová) (1992, s. 162) rozlišuje tieto tri základné oblasti použitia odborného jazyka na horizontálnej úrovni. Ide o

- vedecko-technický jazyk, kde je najvyšší stupeň exaktnosti spočívajúci v normalizácii. Je využívaný prevažne v oblasti prírodných vied a techniky a komunikácia prebieha najmä v písomnej forme;
- jazyk vo výrobnom procese, verejnej správe, obchode, firme, pričom ide o prevažne ústnu komunikáciu medzi odborníkmi v práci. Vyznačuje sa nižším stupňom exaktnosti a vyššou mierou zrozumiteľnosti;
- jazyk predaja a reklamy, kde je jazyk nástrojom komunikácie v oblasti skladovania, predaja a pod. a slúži na dosiahnutie politických cieľov firmy (spoločnosti), a preto je úzko prepojený so všeobecným jazykom.

Na základe rôznych úloh a výskumných metód vidí Stolze(ová) (1992, s. 102) vedné oblasti rozdelené do štyroch vertikálnych oblastí, ku ktorým patria:

- prírodné vedy (biológia, chémia, geológia, medicína, ekológia, fyzika);
- technické vedy (stavebníctvo, elektrotechnika, remeslá, informačné technológie, strojárstvo, metalurgia);
- sociálne vedy (právo, ekonómia, politika, sociológia);
- humanitné vedy (literatúra, médiá, filozofia).

Každá z týchto oblastí si vyžaduje od prekladateľa predovšetkým odborné vedomosti, pričom pri niektorých z nich sa predpokladá na základe istých vedomostí získaných celoživotným vzdelávaním aspoň základná orientácia (ekonomické, sociálne texty), zatiaľ čo iné texty si vyžadujú dlhodobú špecializáciu (napr. fyzika, chémia).

Na základe použitej výskumnej metódy rozlišujeme medzi nomotetickými a idiografickými vednými odbormi. Nomotetické vedné odbory používajú zovšeobecňujúcu metódu a sú typické pre prírodné vedy na rozdiel od idiografických, ktoré sú zamerané na individualizačnú analýzu a používajú ju humanitné vedy. Podľa Paepckeho (1986, s. 248) je pre nomotetické vedy charakteristický aspekt kumulácie a pre idiografické vedy je to aspekt aproximácie. Pri humanitných vedách nejde na rozdiel od prírodných vied o exaktnú definíciu, ale o konvencionalizované obsahy (Stolze(ová) 1992, s. 167). Pri preklade sociálnych termínov je dôležité zohľadniť skutočnosť, že nie sú definované na základe exaktnej vedy, ale sú dohodnuté na základe konvencií. To znamená, že ich interpretácia je otvorená a ak sú prítomné odborné vedomosti ako súčasť receptívnej kompetencie prekladateľa, nie je ich preklad problematický, ale naopak jednoduchší, pretože ide o obsahovo známe odborné koncepty, ktoré sa týkajú ľudí a ich konania, správania.

6 Odborná lexikografia vs. terminografia

Ak nastanú pri recepcii textu problémy s porozumením, siahne používateľ po rôznych lexikografických dielach či slovníkoch – v závislosti od hľadaného výrazu (cudzie slovo, termín a pod.). V prípade hľadania významu odborných termínov použije (či už v tlačenej alebo elektronickej verzii) slovník odborných termínov. Odborný slovník je produktom odbornej lexikografie, ktorý je určený pre odborníkov danej oblasti, laikov, učiacich sa alebo študentov – slúži na hľadanie významu odborného termínu. Vo väčšine takýchto slovníkov sú heslá usporiadané abecedne, môžu byť však zoradené aj iným spôsobom (podľa systematickej makroštruktúry).

Cieľom autora odborných slovníkov je zohľadniť deskriptívny aspekt používania odborných výrazov, ako sú vágnosť, polysémia, synonymia a kontextová súvislosť, ale aj preskriptívny aspekt, pod ktorým rozumieme jednoznačnú formuláciu obsahu odborných výrazov, odbúranie dvoj- a viacvýznamovosti, ako aj zaznamenanie nových výrazov k novým obsahom (Schierholz, 2003, s. 11).

Cieľom odbornej lexikografie je na základe zbierania, systematizovania a spracovania odborných termínov prispieť k zrozumiteľnosti odborných vedomostí, ako aj zabezpečiť bezproblémovú komunikáciu medzi odborníkmi daného odboru, sprístupniť medzinárodnú výmenu technologických poznatkov a uľahčiť komunikáciu medzi odborníkom a laikom (Schierholz, 2003, s. 12).

Na odbornom slovníku by sa mali podieľať okrem lexikografov aj odborníci z danej oblasti, ktorí kontrolujú záznam hesla v slovníku v zmysle presnosti a jednoznačnosti obsahu termínu a v prípade nejasnosti ho pomáhajú vysvetliť. Až po jednoznačnej definícii obsahu môžu lexikografi v prípade potreby parafrázovať daný termín, prípadne určiť vymedzovacie kritériá k inému termínu alebo vytvoriť nový termín. Normovanie terminológie sa realizuje v národných alebo nadnárodných inštitútoch pre normovanie, v odborných organizáciách a pod.

Pojem terminografia definuje Budin (1994, s. 57) ako *„Praxis der Erfassung und Darstellung terminologischer Daten in Fachwörterbüchern und Terminologiedatenbanken“*. Podľa DIN 2342 (1992, s. 12) je synonymom terminografie terminologická lexikografia, nie však odborná lexikografia. Terminografia spočíva podľa Schierholza (2003, s. 13) v monosémickom a odbornom stanovení jednotlivých pojmov popri zohľadnení jednoznačnosti, presnosti a správnosti odborných výrazov.

Terminografické práce prebiehajú na univerzitách, akademických pracoviskách, často za spolupráce rôznych podnikateľských subjektov, a to na národnej úrovni (v jednom jazyku), ale aj na medzinárodnej úrovni (v minimálne dvoch jazykoch) a podieľajú sa na nich takisto okrem lexikografov aj odborníci z danej oblasti. Pre množstvo zozbieraných terminologických databáz, konzistentné použitie metód ako aj jednotnosť v norme sú terminografické práce zárukou spoľahlivosti a vysokej odbornej kvality.

Zástancovia terminografie pripisujú lexikografii prácu so všeobecným jazykom a jeho lexikografickým spracovaním a naopak, terminografii prácu s odbornými termínmi. Podľa nich pracujú lexikografi deskriptívne, s orientáciou na slovo a s abecednou makroštruktúrou, zatiaľ čo terminografi pracujú preskriptívne, s orientáciou na pojem a so systematickou makroštruktúrou. Podľa nich sú terminografické práce určené pre odborníkov istého odboru a slúžia na produkciu textu. Adresátom lexikografických prác sú laici, ktorí ich používajú na recepciu textu. Zástancovia odbornej lexikografie poukazujú na to, že makroštruktúra nemusí byť výhradne abecedná, ale aj vecná, systematická. Podľa nich pracujú lexikografi sčasti deskriptívne a sčasti preskriptívne.

Z hľadiska cieľovej skupiny môžu byť adresátom nielen laici, ale často aj odborníci – odborné slovníky totiž nie sú určené len na recepciu, ale aj produkciu textu. Zásadný rozdiel obidvoch typov lexikografie podľa Schierholza (2003, s. 16) spočíva v jazykovo-teoretických preferenciách, znakovo-teoretických pozíciách, v spracovaní pojmov a v lexikografických metódach. Na základe uvedeného ponímania obidvoch typov lexikografie je možné podľa Schierholza (2003, s. 15) chápať terminografiu ako špeciálnu časť odbornej lexikografie, ktorá je zároveň súčasťou lexikografie.

7 Záver

Záverom môžeme konštatovať, že preklad komunikátov v rámci odbornej komunikácie je veľmi náročným procesom, pri ktorom je potrebné zohľadniť viaceré aspekty. Patria k nim napr. účastníci komunikácie (medzi odborníkmi a pod.), odborné vedomosti, dostatočné jazykové vedomosti, interakčné vedomosti (jazykové konvencie v závislosti od textového žánru), ktorých súhrnným cieľom je adekvátny preklad obsahu termínov do cieľového jazyka.

Použitá literatúra

ALBRECHT, J. 2005. *Übersetzung und Linguistik. Grundlagen der Übersetzungsforschung*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2005.

ARNTZ, R. – PICHT, H. 1995. *Einführung in die Terminologiearbeit. Studien zu Sprache und Technik.* Hildesheim : Georg Olms, 1995.

BAUMANN, K. D. 2001. *Kenntnissysteme im Fachtext*. Egelsbach – Frankfurt/M. – München – New York : Hänsel-Hohenhausen (= Deutsche Hochschulschriften. 1193), 2001.

BUDIN, G. 1994. Einige Überlegungen zur Darstellung terminologischen Fachwissens in Fachwörterbüchern und Terminologiedatenbanken. In: Schaeder, B., Bergenholtz, H. (Hg.): *Fachlexikographie.*

Fachwissen und seine Repräsentation in Wörterbüchern (= Forum für Fachsprachen-Forschung 23). Tübingen : Narr. S. 57-68.

FLUCK, H. R. 1976. *Fachsprachen. Einführung und Bibliographie*. Bern – München : Francke (=UTB 483).

KUBASZCZYK, J. 2011. *Wortbilder und Übersetzungsbilder Eine Untersuchung zur Wortbildung als Bildbildung im Kontext der Übersetzungswissenschaft*. Poznań : Wydawnictwo naukowe, 2011.

PAEPCKE, F. – BERGER, K., SPEIER, H. 1986. *Im Übersetzen leben: Übersetzen und Textvergleich*. Tübingen : Gunter Narr Verlag (= TBL 281), 1986.

SAGER, J. C. 1990. *A Practical Course in Terminology Processing*. Amsterdam-Philadelphia : John Benjamins Company, 1990.

SANDRINI, P. 1996. *Terminolpogiearbeit im Recht. Deskriptiver begriffsorientierter Ansatz vom Standpunkt des Übersetzers.* Wien : TermNet, 1996.

SANDRINI, P. 2010. Fachliche Translation. In: Maliszewski, J. (Hrsg.): *Diskurs und Terminologie beim Fachübersetzen und Dolmetschen.* Discourse and Terminology in Specialist Translation and Interpreting. Frankfurt am Main : Peter Lang. S. 31-51.

SCHIERHOLZ, S. J. 2003. *Fachlexikographie und Terminographie*. ZfAL 39, S. 5-28. [Online]. [Cit. 2021-05-15]. Dostupné na: https://docplayer.org/11124500-Fachlexikographie-und-terminographie.html

SCHLAEFER, M. 2002. *Lexikologie und Lexikographie. Eine Einführung am Beispiel deutscher Wörterbücher*. Berlin : Erich Smidt Verlag, 2002.

SIMONNÆS, I. 2001. *Fachkommunikation – Zu den Voraussetzungen für eine gelungene Fachkommunikation im Bereich des Wirtschaftsrechts beleuchtet anhand des Sprachenpaars Norwegisch- Deutsch*. [Online].[Cit.2021-09-21]. Dostupné na: https://openaccess.nhh.no/nhhxmlui/bitstream/handle/11250/2406132/Simonn%C3%A6s_8_2001_Fachkommunikation%20%20Zu%20den%20Voraussetzungen%20f%C3%BCr.pdf?sequence=1&isAllowed=y

STOLZE, R. 1992. *Hermeneutisches Übersetzen. Linguistische Kategorien des Verstehens und Formulierens beim Übersetzen.* Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1992.

WREDE, O. 2020. *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts. (Deutsch-Slowakisch).* Hamburg : Dr. Kovač Verlag, 2020.

Autorka príspevku
doc. PaedDr. **Slavomíra Tomášiková**, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta PU v Prešove
Ul. 17. novembra č.15
080 01 Prešov, SK
E-mail:slavomira.tomasikova@unipo.sk

UNIVERBIZÁCIA V SLOVENČINE A ŠPANIELČINE

Bohdan Ulašin

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Abstract: This article deals with the phenomenon of univerbation in which several words form a single one. We compare its role as a word formation process both in Slovak and in Spanish. Whereas in Slovak there are various ways of univerbation, including two major ones, by ellipsis + conversion or by ellipsis + derivation, in Spanish the predominant way is the ellipsis + conversion, without adding any univerbation suffix. This is why the first notable difference is in the very terminology, in Spanish this phenomenon is called ellipsis. In the first part we analyse the place and characteristics of the univerbation in the two languages separately, in the second one we confront the two languages looking for the most frequent corresponding equivalents of Slovak univerbized expressions in Spanish and vice versa.
Key words: univerbation, elipsis, Slovak, Spanish, equivalence

1 Úvod

V predkladanom článku porovnávame fenomén univerbizácie v španielskom a v slovenskom jazyku. Znalosť univerbizovaných výrazov je obzvlášť dôležitá aj pri preklade a príprave na tlmočenie, keďže je to fenomén relatívne rozšírený a pri neznalosti konkrétneho výrazu, najmä ak ide o univerbizáciu konverziou (tie tvoria väčšinu v prípade španielčiny), keďže dochádza k slovnodruhovej aj významovej zmene oproti neuniverbizovanému použitiu toho istého slova.

Univerbizácia ako transformácia viacslovného pomenovania na jednoslovný univerbát je často využívaným prejavom jazykovej ekonómie (Hladká, 2016, s. 1924; v češt. *univerbizát*). Pri porovnaní oboch jazykov si môžeme všimnúť viaceré rozdiely.

V prvom rade nachádzame signifikantný rozdiel už v pomenovaní daného javu. Termín univerbizácia sa v slovenčine (a češtine) definuje ako: *„Proces syntaktickej demotivácie, prostredníctvom ktorej sa viacslovné pomenovanie (syntakticky motivované) zmení na jednoslovné (syntakticky nemotivované)“* (Palková, 2018, s. 25); – prípadne ako *„… proces kondenzace/fúze pojmenování víceslovného do podoby pojmenování jednoslovného...“*. (Kolářová – Štícha, 2020, s. 9). Napríklad:

schránková firma → schránka (empresa sin oficina / empresa «buzón»)
spací vak → spacák (saco de dormir)
triedny učiteľ → triedny (profesor de clase)

V španielčine tento typ jazykovej ekonómie nazývame *univerbización* veľmi zriedka, príznačne sa v španielčine tento termín objavuje takmer výlučne v textoch českých a slovenských hispanistov, ktorí v španielsky písaných prácach tento termín používajú[1]. V španielskej jazykovede sa jednoznačne uprednostňuje termín *elipsis*, prípadne multiverbizovane *neología (sintáctica) por elipsis*, v preklade elipsa, čiže výpustka.

Nevýhodou tohto termínu je jeho širší význam, ktorý zahŕňa nielen vznik univerbátov, ale napríklad aj vypustenie vetných členov: *nuestra casa es de madera y la (casa) de ellos también* /náš dom je z dreva a ten ich (dom) tiež. Pritom definícia v užšom slova zmysle, ktorá je ekvivalentom našej univerbizácie, je v podstate totožná a je definovaná napríklad ako: *„elipsa jedného člena syntagmy, ktorá má za následok presun významu na zachovaný člen“*[2] (Casado Velarde, 2015, s. 119, prekl. Ulašin). Prípadne: *„Vypustenie niektorých slov, pričom to, čo zostalo, zastupuje celok a získava špecifickejší a konkrétnejší význam ako ten, ktorý mohlo mať*

[1] Pri zadaní kľúčových slov *univerbización lengua española* do vyhľadávača Google [Cit. 2021-12-08] bolo z 15 nájdených použití 6 od českých autorov (Zavadil, Pirková, Skořepová Koudelková, Hlušičková), 5 od slovenských (Škultéty, Ulašin), 3 od rakúskej hispanistky Gerhalter a 1 od španielskeho lingvistu (Calero Díaz), ktorý analyzoval český jazyk.

[2] La elipsis de un elemento sintagmático que ocasiona el desplazamiento del significado al elemento superviviente.

predtým samostatne... zastupuje syntagmaticky autonómne význam, ktorým disponoval celok."[3] (Carbonero, 1979, s. 178; prekl. Ulašin). Dobre to vidno na nasledujúcich príkladoch:

tarjeta postal → postal[4] (pohľadnica)

bollo suizo → suizo[5] (šiška, pampúch)

2 Slovotvorné spôsoby univerbizácie v slovenčine

Univerbizácia sa realizuje prostredníctvom viacerých slovotvorných postupov, vychádzame pri nich z klasifikácie Kolářovej a Štíchu (2020, s. 9 – 11) a Palkovej (2018).

2.1 Elipsa

Ako naznačuje aj španielsky termín pre univerbizáciu, elipsa je jednou z možností, ktorým môže vznikať univerbát aj v slovenčine. V tomto prípade hovoríme o čistom univerbáte.

a) bez konverzie, elipsa môže byť bez konverzie. To sa stane vtedy, ak nadradený člen (substantívum) zostane a podriadený člen (adjektívum) sa vypustí:

cestovný pas → pas (pasaporte)

Slovenská akadémia vied → Akadémia (Academia Eslovaca de Ciencias)

V neoficiálnom styku často dochádza k tomuto typu univerbizácie aj pri toponymách: ***Liptovský Mikuláš → Mikuláš, Banská Bystrica → Bystrica, Vysoké Tatry → Tatry, Český Krumlov → Krumlov, Mount Everest → Everest, Európska únia → Únia*** a pod.

b) s konverziou, dochádza ku zmene slovnodruhovej platnosti slova, vo veľkej väčšine prípadov ide o substantiváciu prídavného mena:

domáca pálenka → domáca (aguardiente casero)

trvalá ondulácia → trvalá (permanente)

občiansky preukaz → občiansky (DNI – documento nacional de indentidad)

Niekedy sa ponechá substantívum použité vo funkcii nezhodného prívlastku, lebo inak dochádza k významovej zmene a ku zmene gramatických vlastností: ***skok*** *m* ***do diaľky → diaľka*** *f* (salto de longitud), ***hod*** *m* ***oštepom → oštep*** *m. Oštep* v univerbizovanom použití nepomenúva atletické náradie, ale atletickú disciplínu. Podstatné meno *oštep,* ktoré malo v nezhodnom prívlastku fixný tvar v jednom konkrétnom páde, už nie je ako univerbát pádovo a vetnočlensky determinované.

2.2 Derivácia

Derivačných postupov sa pri univerbizácii uplatňuje viacero:

a) sufixácia, pri pridaní prípony sa odstráni iba gramatická koncovka a slovotvorný základ ostáva nezmenený:

lieskov-ý orech → lieskov-ec (avellana)

Achillov-a päta → achillov-ka (tendón de Aquiles)

hmlov-é svetlo → hmlov-ka (faro antiniebla)

b) konverzia (desufixácia), derivačný proces, pri ktorom novovzniknuté slovo mení svoju slovnodruhovú príslušnosť. Typicky ide o zmenu adjektíva na substantívum, čo sa prejavuje desufixáciou – odstránením adjektívneho sufixu:

Sacher-ova torta → Sacher (tarta Sacher)

Alzheimerova choroba → alzheimer / Alzheimer (enfermedad de Alzheimer)

bronzová medaila → bronz (medalla de bronce)

V prípade eliminovania nielen sufixu, ale aj časti slovotvorného základu (bez pridania sufixu nového), môžeme hovoriť o krátení: ***kriminálny film*** (película policíaca) **→ *krimi***

---

[3] Desaparición de algunas formas, quedando una de ellas como representante de todo el grupo y cobrando una capacidad significativa más específica y concreta que la que podía tener ese término anteriormente de manera indivual... representa con autonomía sintagmática el valor semántico de todo el grupo.

[4] *Tarjeta postal /*pohľadnica, doslova *poštová karta*, v neuniverbizovanom, primárnom použití je teda slovo *postal* adjektívom, s významom *poštový.*

[5] *Bollo suizo*/šiška, doslova *švajčiarska buchta/koláč. Suizo* je teda primárne adjektívom, s významom *švajčiarsky.*

c) resufixácia určujúceho adjektíva, pri nej je slovotvorný základ zbavený svojej vlastnej prípony (najčastejšie ide o adjektívne prípony *-ský, -ný*), ktorá je nahradená univerbizačným sufixom (*-ka, -ák* a i.). S týmto typom býva univerbizácia najčastejšie spájaná (Hladká, 2016, s. 1925):

minerál-na voda → minerál-ka (agua mineral)

doprav-ný policajt → doprav-ák (policía de tráfico)

V niektorých prípadoch sa eliminuje viac ako len jedna prípona: ***cest-ov-ný príkaz → cesť-ák*** (formulario de desplazamiento, comisión de servicios).

Tieto prvé dva postupy, elipsa a derivácia, sú občas vnímané ako univerbizácia v užšom slova zmysle (Kolářová – Štícha, 2020, s. 9 – 11). Iní autori (Palková, 2018) sem zaraďujú aj nasledujúce postupy:

2.3 Skladanie

Viacslovné pomenovanie, takmer výhradne so štruktúrou (Adj + Subst), oba slovotvorné základy zostávajú zachované, hoci prídavné meno môže prechádzať desufixáciou a často sa pripája k substantívu pomocou spájacej morfémy *o*:

divá žienka → divožienka (dríade, ninfa)

basová gitara → basgitara (bajo)

rýchlostná cesta → rýchlocesta (autovía)

2.4 Kríženie

Druh skladania, pri ktorom dochádza k odstráneniu koncovej slabiky (koncových slabík) prvého člena a počiatočnej slabiky (počiatočných slabík) druhého člena dvojslovného pomenovania:

parkovací automat → parkomat (parquímetro)

2.5 Iniciálová skratka, skratkové slovo

Začiatočné písmená (zriedkavo aj slabiky) viacslovného pomenovania vytvoria jednoslovnú skratku, často aj s pridaním univerbizačnej prípony:

mestská hromadná doprava → MHD-čka (transporte urbano)

Všeobecná úverová banka → VÚB-čka (Banco general de crédito)

bezpodielové spoluvlastníctvo manželov → BSM-ko (bienes gananciales, copropiedad / condominio matrimonial)

základná umelecká škola → ZUŠ-ka (escuela de arte)

2.6 Súbežné použitie viacerých univerbizčných postupov

V mnohých prípadoch existujú viaceré možnosti, ako realizovať univerbizačný proces. Výsledkom sú synonymné univerbáty líšiace sa použitím iného druhu univerbizácie:

diplomová práca (Trabajo Fin de Máster) → ***diplomovka*** – sufixácia ; ***diplomka*** – resufixácia

občiansky preukaz (DNI) → ***občiansky*** – elipsa a konverzia adjektíva; ***občianka*** – resufixácia

Lomnický štít (pico Lomnický) → ***Lomnický*** – elipsa a konverzia adjektíva; ***Lomničák*** – resufixácia

kriminálny film (película policíaca) → ***krimi*** – krátenie ; ***krimifilm*** – kríženie; ***kriminálka*** – resufixácia

3 Príslušnosť k variete slovenčiny

Univerbáty v slovenčine často vykazujú väčšiu mieru neformálnosti, hovorovosti a expresivity, a teda môžu nadobudnúť iný pragmatický status ako pôvodný viacslovný výraz. Neplatí to však vždy. Pri niektorých sa častým používaním dosiahla neutralizácia a tieto univerbáty patria medzi spisovné. V monografii Palkovej (2018), ktorá vytvorila, pokiaľ je nám známe, doteraz najväčší korpus obsahujúci 1 640 univerbátov – tie konzistentne rozdeľovala do troch variet a vyšlo jej nasledujúce pomerné zastúpenie:

a) spisovná varieta (oficiálna norma) **–** 27 % z celkového počtu univerbizovaných výrazov:

lieskovec (lieskový orech) – *avellana*, ***drevoštiepka*** (drevná štiepka) – *astilla de madera*, ***hovädzina*** (hovädzie mäso) – *carne de vaca*, ***nemčina*** (nemecký jazyk) – *lengua alemana*, ***lanovka*** (lanová dráha) – *teleférico*

b) štandardná varieta (bežná, každodenná komunikácia) – 51 %, najpočetnejšia skupina, sem patria mnohé profesionalizmy a kolokvializmy:

vzduchovka (vzduchová pištoľ) – *escopeta de aire (comprimido)*
hokej (ľadový hokej) – *hóckey (sobre hielo),*
kreditka (kreditná karta) – *carta de crédito*

c) subštandardná varieta – 22 %, sem patria výrazy slangové a tie, ktoré sa používajú v konkrétnom sociolekte:

diaľkač (diaľkové ovládanie) – *mando (a distancia),* ***plyšák*** (plyšová hračka) – *(juguete / muñeco de) peluche,* ***anglina*** (anglický jazyk) – *curso de inglés,* ***stavebko*** (stavebné povolenie) – *licencia de obra, permiso de construcción,* ***absťák*** (abstinenčný syndróm) – *síndrome de abstinencia, mono*

Na záver si môžeme pomocou tabuľky zhrnúť základné, prototypické atribúty pôvodného viacslovného pomenovania a z neho vytvoreného univerbizovaného výrazu:

Pôvodné viacslovné pomenovanie	**Univerbát**
onomaziologicky explicitnejší	onomaziologicky menej explicitný
menšia ekonomickosť	väčšia ekonomickosť
vyššia miera jednoznačnosti	vyššia miera nejednoznačnosti
bezpríznakovosť	príznakovosť
oficiálny, formálny, spisovný	neoficiálny, neformálny, nespisovný
používa sa prevažne v písomnom styku	používa sa prevažne v ústnom styku
nezávislý od kontextu	relatívne závislý od kontextu

4 Slovotvorné spôsoby univerbizácie v španielčine

Na rozdiel od slovenčiny, univerbizácia v španielčine prebieha takmer výhradne elipsou, čo sa odrazilo aj v tom, že termín *elipsis* je v španielskej lingvistickej terminológii postačujúci. Rozoznávame dve hlavné typy elipsy:

a) elipsa substantíva, realizuje sa vypustením riadiaceho substantíva a následnou konverziou (substantiváciou) závislého adjektíva:

espejo *m* ***retrovisor*** → ***retrovisor*** *m* (spätné zrkadlo)
periódico *m* ***diario*** → ***diario*** *m* (denník)
ordenador *m* ***portátil*** → ***portátil*** *m* (notebook, laptop, prenosný počítač)
barco *m* ***portaaviones*** → ***portaaviones*** *m* (lietadlová loď)
teléfono *m* ***móvil*** → ***móvil*** *m* (mobil)
café *m* ***cortado*** → ***cortado*** *m* (káva s mliekom)
líquido *m* ***anticongelante*** → ***anticongelante*** *m* (nemrznúca zmes)

Zvyčajne dochádza k substantivizácii vzťahových adjektív, hoci sú prípady aj adjektív akostných: ***la benemérita*** (Guardia Civil), ***la presente (carta)*** (tento list)***, el respetable (público)*** (vážené publikum) a i. Niekedy sa substantivuje aj predložková syntagma, ktorá mala v pôvodnom súsloví funkciu nezhodného prívlastku: ***inmigrante*** *m, f* ***sin papeles*** → ***sin papeles*** *m, f* (nelegálny,-a imigrant,-ka), ***persona*** *f* ***sin techo*** → ***sin techo*** *m, f* (bezdomovec, bezdomovkyňa).

Tento spôsob elipsy riadiaceho substantíva je veľmi rozšírený. Mnohé slová vznikli pôvodne univerbizáciou a aj vďaka výrazne ekonomickejšiemu rázu sa pôvodné viacslovné pomenovanie dostalo do úzadia a často je v súčasnosti už neuvedomované: *aro pendiente* → ***pendiente*** *m* (náušnica), *reloj despertador* → ***despertador*** *m* (budík). Z etymológie viacerých slov vieme, že univerbizačný proces sa realizoval už v latinčine: *lunes* (pondelok) < lat. ***dies lunae*** (deň Mesiaca).

b) elipsa adjektíva, ide o elipsu bez gramatických zmien, riadiace substantívum sa stáva univerbátom a prechádza významovou zmenou:

luz eléctrica → ***luz*** (elektrické svetlo / osvetlenie), v prípade univerbizácie slovo *luz* neoznačuje akékoľvek svetlo, ale práve len elektrické
administración *f* ***pública*** → ***administración*** (štátna správa)
peste *f* ***bubónica*** → ***peste*** (čierny / bubonický mor)

V oboch druhoch vypustenia spomenutých v tejto kapitole treba odlíšiť tu uvedené príklady ustálených univerbizácií od elipsy, ktorá je momentálnym prejavom jazykovej ekonómie, bez kontextu inak nezrozumiteľnej, napríklad: *Hay exámenes presenciales o remotos.* ***Los*** *(exámenes)* ***presenciales*** *son más caros.* (Skúšky sú prezenčné alebo v online režime. Tie prezenčné sú drahšie.).

c) iniciálová skratka, skratkové slovo, sú takisto univerbizáciou (hoci nespadajú pod termín *elipsis*), keďže viacslovné pomenovanie sa skondenzuje do jedného slova, väčšinou sa uplatňuje pri troj- a viacslovných výrazoch (typicky pri názvoch inštitúcií):

Organización *f* ***del Tratado del Atlántico del Norte → OTAN*** *f* (NATO)

objeto *m* ***volador no identificado → ovni*** *m* (ufo)

5 Polysémia v španielčine

Keďže v španielčine dochádza k univerbizácii elipticky a bez pridania sufixu, ktorý by mal aj rozlišovaciu funkciu, dochádza veľmi často k polysémii, dokonca aj k prípadom formálne zhodného univerbátu kreovaného z rôznych syntagiem:

negativo 1. adj., záporný, negatívny; 2. *m* záporný bod' (z *punto negativo*); 3. *m* negatív (z *filme negativo*)

natural 1. *adj.* prírodný, prirodzený, naturálny; 2. *m* druh figúry toreádora s muletou počas koridy (z *pase natural*); 3. *m* živý model (v maliarstve, sochárstve)' (z *modelo natural*)

Niekedy spolu s univerbizáciou dôjde aj k zmene gramatického rodu: ***la lámpara frontal*** (čelová lampa) → ***el frontal*** (čelovka)

6 Ekvivalencia španielčina – slovenčina

6.1 Ekvivalencia: spisovné a štandardné výrazy

V tomto porovnaní budeme aplikovať len delenie na dve skupiny výrazov (keďže to zaužívané trojité delenie v slovenčine na spisovnú, štandardnú a subštandardnú varietu v španielčine zodpovedá iba dvom varietam, normatívnej a subštandardnej, slangovej).

a) identická elipsa, Pri slovenských univerbátoch, ktoré nepatria do subštandardu nájdeme aj prípady zhodného univerbizačného procesu v oboch jazykoch:

zoológico *m* (jardín *m* zoológico) – ***zoologická*** (zoologická záhrada)

retrovisor *m* (espejo *m* retrovisor) – ***spätné*** (spätné zrkadlo)

estupefaciente*s m* (división *f* de estupefacientes) – ***drogové*** (drogové oddelenie)

b) elipsa iného člena viacslovného pomenovania:

materská (materská dovolenka); *byť na materskej* – ***baja*** (baja por maternidad); *estar de baja (por maternidad)*

c) elipsa v španielčine vs. (re)sufixácia v slovenčine, toto je veľmi početný ekvivalent slovenských spisovných a štandardných univerbátov:

morse *m* (código *m* morse) – ***morzeovka*** (Morseova abeceda)

vapor *m* (barco *m* de vapor) – ***parník*** (parná loď)

momentánea *m* (foto *f* momentánea) – ***momentka*** (momentná snímka)

ochomil *m* (montaña *f* de ocho mil metros) – ***osemtisíc(ov)ka*** (osemtisícová hora)

neutro *m* (conductor *m* neutro) – ***nulák*** (nulový vodič)

párkinson *m* (enfermedad *f* de Parkinson) – ***parkinson*** (Parkinsonova choroba)

alzheimer *m* (enfermedad *f* de Alzheimer) – ***alzheimer/Alzheimer*** (Alzheimerova choroba)

d) bez univerbizácie v jednom z jazykov

hlavný *m* (hlavný čašník) – **Ø** (camarero jefe, jefe de restaurante)

detské (detské oddelenie) – **Ø** (sección infantil, sección para niños)

6.2 Ekvivalencia: hovorové a subštandardné výrazy

Slovenským hovorovým a subštandardným univerbátom zodpovedajú viaceré slovotvorné postupy v španielčine, univerbizácia to väčšinou nie je, keďže dominantná čistá elipsa v španielčine nedodá slovu

potrebnú mieru subštandardnosti tak, ako ju v slovenčine dosiahneme typickým pridaním univerbizačného expresívneho hovorového/slangového sufixu v slovenčine. Porovnaj: *terénne vozidlo → tereňák* (so štylistickým kvalifikátorom *slang.*[6]) vs. *coche todoterreno → todoterreno* (ktoré zostáva stále pomerne neutrálne, typické pre bežnú hovorenú komunikáciu, ale nie pre subštandard).

a) univerbizácia v slovenčine vs. krátenie v španielčine – často zodpovedá slovenskej univerbizácii španielske krátenie, najmä apokopou, teda krátením koncových slabík, pričom výsledný tvar je zväčša dvojslabičný:

základka (základná škola) – ***cole*** *m* (colegio)
škôlka (materská škola) – ***guarde*** *f* (guardería)
dodávka (dodávkové vozidlo) – ***furgo*** *f* (furgoneta)
nábožko (náboženská výchova) – ***reli*** *f* (religión)

b) univerbizácia v slovenčine vs. iniciálová skratka / skratkové slovo v španielčine – väčšinou sa uplatňuje pri troj- a viacslovných výrazoch:

občianka (občiansky preukaz) **–** ***DNI*** *m* [de-ne-í] (documento nacional de identidad)
diplomka (diplomová práca) **–** ***TFM*** *m* [te-fe-éme] (Trabajo Fin de Máster)
neziskovka (nezisková organizácia) – ***ONG*** *f* [o-ene-ché] (organización no gubernamental)

c) univerbizácia v slovenčine vs. slovo iného slovného základu v španielčine, vo viacerých prípadoch sa v španielčine dosahuje subštandardnosť a príslušnosť k istému sociolektu použitím iného slovného základu, zväčša expresívnejšieho ako pôvodné neutrálne pomenovanie:

absťák (abstinenčný syndróm) – ***mono*** *m* (síndrome de abstinencia), prvotný význam *mono* je *opica*, ide teda o expresívnu metaforu
nočák (nočný spoj) – ***búho*** *m* (línea nocturna, bus nocturno), *búho* je *výr*, ide teda o metaforu založenú na prirovnaní nočného druhu vtáka s nočnými spojom hromadnej dopravy
národťák (národné mužstvo) – ***Furia*** *f* ***Roja*** (selección nacional), *furia roja*/červená fúria, v prenesenom význame mužstvo, ktoré je postrachom pre súperov, červená farba je odvodená od farby dresov španielskej futbalovej reprezentácie

d) univerbizácia v slovenčine vs. pridanie expresívneho slova v španielčine, miera expresivity sa môže zvýšiť aj pridaním expresívneho slova, teda opačným postupom, zväčšovaním počtu slov:

daňák (daňový úrad) – ***maldita/asquerosa ...*** *oficina fiscal/tributaria* (prekliaty, hnusný... daňový úrad)

e) univerbizácia v slovenčine vs. neexistencia synonymného hovorového/subštandardného pomenovania v španielčine, keďže univerbizácia je, najmä v slangu, využívaná v slovenčine výrazne viac ako v španielčine, existujú aj také prípady, v ktorých španielčina nemá všeobecne zaužívaný hovorový/slangový ekvivalent k slovenskému univerbátu. Používa sa neutrálny termín:

kruháč (kruhový objazd) – **Ø** (rotonda / glorieta)
tlačovka (tlačová konferencia) – **Ø** (rueda / conferencia de prensa)
prašan (prachový sneh) – **Ø** (nieve polvo)
podlahovka (podlahové kúrenie) – **Ø** (calefacción por suelo)
podpisovka (podpisová akcia) – **Ø** (campaña de firmas)
služobka (služobná cesta) – **Ø** (viaje de empresa / de negocios)

Zriedkavo môžeme vidieť aj opačný prípad: ***partido amistoso → amistoso*** – **Ø** (priateľský zápas[7])

f) univerbizácia v slovenčine vs. krátenie + pridanie expresívneho sufixu v španielčine – takýchto prípadov, keď slovenskému univerbátu zodpovedá spomenutý slovotvorný postup v španielčine, je minimum:

benzínka (benzínová pumpa) – ***gasofa*** (gasolinera)

7 Záver

Tento druh jazykovej ekonómie je teda dôležitou zložkou jazykovej kompetencie, pri ich neznalosti môže dôjsť k mnohým nedorozumeniam, najmä pri zmenenej slovnodruhovej platnosti univerbátu, ako aj

[6] *Ortograficko-gramatický slovník*. Kol. aut., 2016. [Online]. [Cit. 2021-09-07]. Dostupné na: https://slovnik.juls.savba.sk/?w=tereňák&s= exact&c=0b30&cs=&d=ogs#

[7] V češtine však napríklad existuje univerbizovaný výraz *přátelák*.

špecifikácii významu, pri ktorom si zachováva význam pôvodného viacslovného pomenovania, odlišný od významu, ktorý má pri samostatnom, neuniverbizovanom použití: *bronz* 1. kov, 2. bronzová medaila; *cortado* 1. rezaný, 2. káva s mliekom (univerbizáciou s *café cortado*). V slovenčine sa univerbizácia realizuje v dvoch prototypických postupoch: elipsou bez pridania sufixu: *hlavný čašník → hlavný*, alebo s pridaním univerbizačného sufixu: *osobný vlak → osobák*. Pre španielčinu je typická čistá elipsa bez pridania sufixu: *espejo retrovisor → retrovisor*. Slovenským univerbátom, ktoré patria do spisovnej variety (spolu s časťou tých, čo patria do tzv. štandardnej variety) často zodpovedá univerbizačný ekvivalent aj v španielčine. Pri expresívnejších hovorových a subštandardných slovenských univerbátoch, ktoré dosahujú svoju expresivitu práve použitím expresívneho sufixu *-ák, -ka* a i., vidíme, že španielska univerbizácia bez sufixu nie je ekvivalentným slovotvorným postupom. Tým sú iné postupy, ktorými španielčina dosahuje potrebnú neformálnosť, expresívnosť, subštandardnosť – ako napríklad krátenie, použitie iného, expresívnejšieho základu či dodanie ďalšieho expresívneho výrazu.

Použitá literatúra

CARBONERO CANO, P. 1979. Léxico autónomo procedente de combinatoria léxica. In: *Estudios Paraguayos* 7/1, 1979, s. 177-185.

CASADO VELARDE, M. 2015. *La innovación léxica en el español actual.* Madrid: Editorial Síntesis.

HLADKÁ, Z. 2016. Univerbizace. In: Karlík, P., Nekula, M., Pleskalová, J. a kol.: *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha : NLN, 2016, s. 1924-1925.

KOLAŘOVÁ, I. – ŠTÍCHA, F. 2020. *Slovník univerbátů (zjednoslovněných názvů).* Praha : Academia, 2020.

Ortograficko-gramatický slovník. Kol. aut. 2016: [Online]. [Cit. 2021-12-07]. Dostupné na: https://slovnik.juls.savba.sk/

PALKOVÁ, L. 2018. *Univerbizácia v slovenčine*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2018.

Autor príspevku

doc. PhDr. **Bohdan Ulašin**, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: bohdan.ulasin@uniba.sk

ODBORNÁ KOMUNIKACE JAKO STUDIJNÍ OBOR I PŘEDMĚT VÝZKUMU NA OSTRAVSKÉ UNIVERZITĚ

Lenka Vaňková

Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě

Abstract: The origin of the Centre for the Research of Professional Language at the University of Ostrava was linked to the development of the subjects of study offered at language departments as a reaction to the requirements of practice, alongside the changes which professional communication has seen in recent years. Since the very beginning, several fields of study have been part of the centre. One of the key objectives is to explore how the changes taking place in professional communication are reflected in a broad spectrum of both traditional and new text types. Another area of study is the shifts in professional terminology and, above all, the processes of determinologization which are related to the ever more intensive pervasion of professional terms and notions into everyday communication and media. Yet another field focuses on the investigation into professional language in the past centuries. The conferences called Changing Landscape of Professional Discourse I, II demonstrate that the development of the centre is connected with the development of international co-operation.

Key words: changes in professional communication, text types of professional communication, use of professional terms, development of professional language

Ostrava, dříve nazývaná „ocelovým srdcem republiky“, si i po změnách a restrukturalizacích posledních desetiletí udržela statut významného průmyslového centra, v němž vedle tradičního ocelářství prosperuje řada firem nejrůznějších oborů z celé řady zemí. Češtině v odborné komunikaci konkurují jiné jazyky, nejčastěji angličtina, a vzhledem k tomu, že nejvíce zahraničních investorů přichází z německy mluvících zemí, také němčina. Na tuto situaci reagovala Ostravská univerzita již v polovině devadesátých let minulého století vytvořením nového studijního oboru, jehož cílem bylo připravit odborníky, kteří by vedle filologických znalostí a jazykových kompetencí měli také odborné znalosti z oblasti ekonomie a práva a byli tak lépe připraveni na požadavky praxe. Na bakalářský studijní obor „Jazyk (angličtina, němčina aj.) ve sféře podnikání“ později navázal magisterský studijní obor „Jazyk“ pro překladatelskou praxi, který se od samého počátku zaměřoval na překlady odborných textů.[1] Tyto obory přispěly k rozšíření nabídky v rámci jazykového vzdělávání a podnítily vznik obdobně zaměřených oborů na jiných katedrách ČR. V silně konkurenčním prostředí, jaké se vytvořilo např. v oblasti germanistiky, kdy v České republice může zájemce o studium němčiny volit mezi 16 pracovišti, které nabízejí němčinu jako studijní obor, byla taková diverzifikace nabídky výhodou i nebytností.

Jak ukázal průzkum Česko-německé průmyslové a obchodní komory (viz Šichová, 2011), pociťovaly německé firmy již na konci prvního desetiletí 21. století nedostatek německy mluvících pracovníků. Absolventům oborů zaměřených na praxi se tak nabízely velké šance prosadit se na trhu práce.[2] Abychom ještě zlepšili přípravu studentů pro praxi, bylo nezbytné integrovat do výuky informace o jejích proměnách, o nových formách komunikace, přičemž jsme vycházeli z toho, že univerzitní vzdělání musí nejen reagovat na probíhající změny, ale musí být schopno vnímat nové tendence, teoreticky je uchopit a zpracovat. Potřeba, aby studentům nebyly nabízeny jen zprostředkované poznatky z odborné literatury, tak byla jedním z impulzů založení Centra výzkumu odborného jazyka, které vzniklo při Filozofické fakultě Ostravské univerzity v roce 2011.

Dalším podnětem pro vznik Centra výzkumu odborného jazyka byly proměny, jimiž prochází odborný jazyk a odborná komunikace v současnosti. Strmý nárůst odborné slovní zásoby odrážející rostoucí tempo vědeckého výzkumu a technického pokroku, nové formy předávání odborných informací spojené s rozvojem

[1] V rámci nové akreditace došlo k dílčím úpravám studijních plánů a dané specializace jsou v rámci programu Německá filologie nabízeny pod názvem „Jazyk“ pro odbornou a profesní komunikaci (Bc. -studium) a „Jazyk“ pro překlad (Mgr. -studium).

[2] Tento převis poptávky nad nabídkou vedl k tomu, že firmy zaměstnávají v současnosti ve stále větší míře i stávající studenty. I když se studentům snaží vycházet vstříc a umožnit jim paralelní studium, odráží se silná zaměstnanost studentů často negativně v jejich přípravě na výuku.

informačních technologií, pronikání odborných témat do veřejného diskurzu, to jsou jen některé z těchto změn. Mezi další patří růst vlivu angličtiny jako lingua franca odborné komunikace současnosti: na jedné straně se objevují tendence globalizační, tj. snaha přizpůsobit se dominantním kulturám současného globálního odborného diskursu, na straně druhé tendence lokalizační usilující o zachování specifických, vývojově podmíněných rysů kultury domácí.

Výzkumný záměr Centra výzkumu odborného jazyka zahrnuje od počátku několik dílčích oblastí výzkumu. Jedním z hlavních úkolů Centra je zkoumat, jak se všechny výše uvedené tendence odrážejí v široké škále tradičních i nových textových druhů. Na základě širokého interkulturního srovnání paralelních útvarů anglosaského, germánského a českého prostředí se snažíme poskytnout autorům z českého prostředí informace o interkulturních rozdílech v rámci odborné komunikace. Předmětem výzkumu jsou textové druhy masmediálního, akademického, institucionálního i reklamního diskursu. Vzhledem k tomu, že je vyvíjen stále větší tlak na to, aby instituce, včetně výzkumných a vzdělávacích, prezentovaly svou práci a nové poznatky veřejnosti, upozorňovaly na sebe, aktivněji probouzely zájem uchazečů či kvalitních pracovníků, pronikají do odborné komunikace ve značné míře prvky přesvědčovací i přímo prvky reklamní, kterým byl dříve svět odborné komunikace do značné míry uzavřen. Předmětem výzkumu se tak stalo m. j. i uplatňování interpersonální funkce jazyka a užívání emocionalizačních strategií v rámci odborné komunikace (viz např. Tomášková – Hopkinson – Zapletalová, 2016; Vaňková, 2016; Mostýn, 2018; Pišl, 2020).

K dalším dílčím oblastem výzkumu patří proměny odborné terminologie a zejména procesy determinologizace, které souvisejí se stále intenzivnějším pronikáním odborných výrazů do každodenní komunikace i médií. Velké množství termínů tak může představovat určitou bariéru, protože jejich pochopení vyžaduje od recipientů často i dosti vysokou míru odborné kompetence. Do výzkumu zaměřeného na užití odborné slovní zásoby v publicistické oblasti, v různých typech německých periodik – od časopisů pro ženy, pro děti a mládež přes specializované časopisy až po denní tisk – byla zapojena také řada studentů. Na základě rešerší německého denního tisku byla v prostředí Moodle vytvořena databáze odborných termínů, která byla jednak podkladem řady analýz, jednak byla využívána i v rámci výuky (viz např. Pišl, 2020). Analýzy odborných výrazů byly zaměřeny na různé aspekty: jejich funkci v publicistice, způsoby jejich objasňování, výskyt termínů z jednotlivých odborných oblastí, zastoupení odborných výrazů v jednotlivých rubrikách denního tisku. V rámci dotazníkového šetření na německých vysokých školách byla zjišťována i srozumitelnost pro recipienty. Výsledky výzkumu byly shrnuty v kolektivní monografii *Das Fachwort in der Tagespresse* (Berlin 2020). Pohled na problematiku prezentace odborných informací v různých kontextech nabídly kolektivní monografie *Fachlichkeit und Fachsprachlichkeit in varianten Kontexten* (Berlin 2018), *Fachliches in der Presse* (Ostrava 2017), dílčí studie otištěné ve sbornících a časopisech, řada bakalářských a diplomových prací a také v jedna práci dizertační.

Hlavním předmětem výzkumného zájmu Centra je sice především odborný jazyk a komunikace v současnosti, část výzkumu je ale zaměřena i na zkoumání odborného jazyka v minulých staletích (viz např. Vaňková, 2014). Jedním z velkých projektů současnosti je analýza obsáhlého středověkého lékařského kompendia, které obsahuje celé spektrum textů od popisů nemocí a jejich léčby, přes recepty a herbář až po tzv. regimina sanitatis, což jsou rady týkající se správné životosprávy.

Důležitou součástí práce ostravského Centra výzkumu odborného jazyka je mezinárodní spolupráce. K samotnému etablování tohoto pracoviště významně přispěl projekt Evropských strukturálních fondů (2012 – 2015), který umožnil zapojení významných zahraničních odborníků a také mladých badatelů z řad doktorandů do výzkumu. Důležitou platformou výměny zkušeností se staly mezinárodní konference Fachkommunikation im Wandel / The Changing Landscape of Professional Discourse I, II (2015, 2019).

Nedílnou součástí práce Centra výzkumu odborného jazyka je také plnění tzv. třetí role univerzitních pracovišť, např. formou přednášek pro veřejnost v rámci akce Noc vědy nebo během Česko-německých kulturních dnů.

Použitá literatura

MOSTÝN, M. 2018. Zur Darstellung von Gewalt in Online-Diskussionsforen zum Thema selbstverletzendes Verhalten aus deutsch-tschechischer Perspektive. In: *Slowakische Zeitschrift für Germanistik*, 2018, 10(1), s. 41-53.

PIŠL, M. 2020. Terminologische Datenbank in Moodle und ihre Anwendung im fachsprachendidaktischen und translatologischen Kontext. In: *Das Fachwort in der Tagespresse.* Lenka Vaňková (ed.). Berlin : Frank & Timme, 2020, s. 109-130.

PIŠL, M. 2020. Von Begeisterung bis zu Enttäuschung – Welche Emotionen gibt es in Online-Beratungsforen? In: *Linguistische Treffen in Wrocław*, 2020, vol. 18 (II), s. 321-334.

ŠICHOVÁ, K. 2011. Zum Stand und Bedarf an Deutschkenntnissen in Tschechien. In: *Didaktik des Deutschen als Fremdsprache im veränderten sprachpolitischen Kontext nach der Bologna-Reform*. Věra Janíková – Brigitte Sorger (eds.). Brno : Tribun, 2011, s. 93-115.

TOMÁŠKOVÁ, R. – HOPKINSON, Ch. – ZAPLETALOVÁ, G. (eds.). 2016. *Professional Genres from an Interpersonal Perspective.* Newcastle upon Tyne : Cambridge Scholars Publishing, 2016.

VAŇKOVÁ, L. 2014. *Medizinische Texte aus böhmischen und mährischen Achiven und Bibliotheken* (14. -16. Jahrhundert). Ostrava : Ostravská univerzita, 2014.

VAŇKOVÁ, L. – SATZGER, A. 2015. Statt eines Vorworts: Fachsprachen als Katalysator für die Annäherung von akademischer Ausbildung und gesellschaftlichen Bedürfnissen. In: Satzger, A., Vaňková, L., Wolf, N. R. (eds.): *Fachkommunikation im Wandel. The Changing Landscape of Professional Discourse*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2015, s. 9-12.

VAŇKOVÁ, L. 2016. Zum Emotionspotenzial von wissensvermittelnden Texten am Beispiel von Artikeln über Ebola. In: *Triangulum - Germanistisches Jahrbuch für Estland, Lettland und Litauen*. 2016, s. 62-71.

VAŇKOVÁ, L. et al. 2017. *Fachliches in der Presse*. Ostrava : Ostravská univerzita, 2017.

VAŇKOVÁ, L. (ed.). 2018. *Fachlichkeit und Fachsprachlichkeit in varianten Kontexten.* (Forum für Fachsprachen-Forschung, 147). Berlin : Frank & Timme, 2018.

VAŇKOVÁ, L. (ed.). 2020. *Das Fachwort in der Tagespresse.* (Forum für Fachsprachen-Forschung, 159). Berlin : Frank & Timme, 2020.

Autorka príspevku
prof. PhDr. **Lenka Vaňková**, Ph.D.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Dvořákova 7
701 03 Ostrava
E-mail:lenka.vankova@osu.cz

ZUR BEWUSSTEN REFLEXION DES FACHGEBIETSSPEZIFISCHEN SACHWISSENS UND DER TEXTSORTENKENNTNIS IN DER RECHTSÜBERSETZUNG

Oľga Wrede

Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre

Abstract: Legal text types are characterized by properties that are often based on legal and institutional regulations within a legal system. To produce a high-quality legal translation that complies with the Scopos theory, translators must have appropriate knowledge of terminology and translation and in-depth knowledge of the most important types of specialized texts and their integration in the procedure of the respective legal system. This paper aims to show to what extent the translation process can be effectively designed on the one hand, and reliable understanding in intercultural legal communication can be guaranteed, on the other hand, owing to a conscious reflection of legal expertise and knowledge of the text type. This is explained by using the selected text type of criminal procedural law.

Key words: subject knowledge, text type, legal translation, EMT competence profile, university training of translators

1 Einleitung

Im EMT-Kompetenzprofil, das 2009 zwecks Annäherung und Optimierung der Ausbildungsgänge für Übersetzer*innen in Europa entwickelt wurde, sind berufliche Kompetenzen aufgeführt, die Absolvent*innen translatorischer Masterstudiengänge am Ende ihres Studiums erworben haben müssen, um die Anforderungen der professionellen Übersetzungsbranche zu erfüllen und sich auf dem Übersetzungsmarkt erfolgreich betätigen zu können. In der Neufassung des EMT-Kompetenzprofils von 2017 werden die grundlegenden Kompetenzen wie Sprache und Kultur, Übersetzen, Technologie, persönliche und interpersonelle Kompetenz sowie Dienstleistungskompetenz aufgezählt. Die Neufassung des EMT-Kompetenzprofils ist als Folge des stets steigenden Übersetzungsbedarfs weltweit und der beruflichen Anforderungen der Übersetzungsbranche einerseits sowie der kontinuierlichen Entwicklung neuer und leistungsstarker Translationswerkzeuge andererseits anzusehen (vgl. Krüger, 2018, S. 104).

Das EMT-Kompetenzprofil versteht sich dabei als *„ein Referenzkatalog der Kompetenzen für Sprachberufe oder für das Übersetzen, wobei dieser Ausdruck hier in einem weiten semantischen oder beruflichen Sinne gebraucht wird und auch verschiedene Formen des Dolmetschens einschließt.“* (EMT-Expertengruppe, 2009, S. 3). Zugleich wird hervorgehoben, dass der Referenzkatalog im Gesamtrahmen der universitären Ausbildung von Übersetzer*innen, die mehr umfasst als die unten aufgeführten spezifischen Berufskompetenzen, zu verstehen ist (ibid.). Dies eröffnet wiederum einen weitgehenden Raum, die einzelnen Komponenten des EMT-Kompetenzprofils entsprechend der Spezialisierung der translatorischen und im weitesten Sinne der beruflichen Tätigkeit zu ergänzen bzw. zu präzisieren. Dies betrifft auch Kompetenzen, die für die Anfertigung einer juristischen Übersetzung, die als eine der schwierigsten und ihrem Wesen nach komplexesten Übersetzungsarten angesehen wird, vorausgesetzt werden. So wurde beispielsweise 2017 von Scarpa und Orlando im Rahmen des Projekts QUALETRA[1] ein Kompetenzmodell entworfen, in dem sich die einzelnen Subkompetenzen streng auf juristische Übersetzungen beziehen und sich an das EMT-Kompetenzprofil anlehnen. Scarpa und Orlando definieren und erläutern näher Subkompetenzen von Rechtsübersetzer*innen wie *Dienstleistungssubkompetenz, Sprachensubkompetenz, interkulturelle Subkompetenz, Recherchesubkompetenz, thematische* oder *Fachsubkompetenz* sowie *technologische Subkompetenz* (siehe auch Klabal, Knap-Dlouhá, Kubánek, 2017, S. 183-186). Zwischen den aufgezählten

[1] Das Projekt QUALETRA (2012-2014) wurde finanziell von der GD Justiz gefördert und von einem Konsortium aus neun EMT-Hochschulen, zwei europäischen Anwaltsvereinigungen und EULITA durchgeführt. Das Projekt konzentrierte sich auf die Lehrplanentwicklung, Bewertungsverfahren, Zertifizierung und Akkreditierung, die Ausbildung juristischer Übersetzer und Modelle für einen effizienten Umgang mit juristischen Übersetzungen (siehe EMT-NETZ, Jahresbericht 2014, S. 8-9).

Subkompetenzen gibt es fließende Übergänge und dynamische Verknüpfungen, die den Rechtsübersetzer*innen ermöglichen, eine qualitativ hochwertige juristische skoposorientierte Übersetzung anzufertigen.

Im folgenden Teil des Beitrags wird versucht, insbesondere die Verknüpfungen zwischen der *sprachlichen, interkulturellen (textuellen)* und *thematischen* Subkompetenz aufzuzeigen und die Wichtigkeit ihrer bewussten Wahrnehmung im Übersetzungsprozess auch aus Sicht der universitären Ausbildung von angehenden Übersetzer*innen kurz zu skizzieren.

2 Zu sprachlicher, interkultureller und thematischer Subkompetenz von Rechtsübersetzer*innen

Scarpa und Orlando (2017) definieren die *sprachliche Subkompetenz* als Beherrschung der Rechtssprache, in dem sich die Beherrschung auf grammatikalische, lexikalische und idiomatische Strukturen sowie auf grafische und typografische Konventionen der betreffenden Sprachen bezieht. Für wichtig halten Scarpa und Orlando (2017, S. 29) u. a. auch die Fähigkeit, „stylistic inconsistencies", d. h. gewisse stilistische Unbeständigkeit bzw. stilistische Variationen innerhalb einer und derselben Textsorte zu erkennen, wie es beispielsweise in der Textsorte *Urteil* in Abhängigkeit von dem betreffenden Abschnitt und der darin geschilderten Tatsachen der Fall ist (siehe dazu Wrede, 2020).

Die *interkulturelle* Subkompetenz beinhaltet sowohl die *soziolinguistische* als auch *textuelle* Dimension. Während die soziolinguistische Dimension u. a. das Erkennen von Funktion und Bedeutung in Varianten des juristischen Sprachgebrauchs (z. B. internationales Recht vs. EU-Recht vs. nationales Recht) in sich birgt, deckt die textuelle Dimension weitgehende Bereiche ab:

- Beherrschung von Gattungskonventionen und rhetorischen Standards diverser Arten von Rechtsdokumenten wie beispielsweise Doktrinen, normativen Texten, Formularen, Urkunden, Verträgen, Testamenten, Patenten u. a.,
- Zuordnung eines bestimmten Rechtstextes zum spezifischen Rechtskontext (z. B. zur entsprechenden Phase des Verfahrens in der Ausgangs- und Zielrechtsordnung),
- Analyse der Makrostruktur von Rechtsdokumenten (z. B. Europäischer Haftbefehlt, Urteile) und das Erkennen möglicher Unbeständigkeiten,
- Identifizierung wesentlicher Informationen in Rechtsdokumenten und ihrer Funktion darin,
- Wahrung der Intertextualität in Rechtsdokumenten (z. B. Verweise auf Gesetze, Richtlinien) u. a.

Die *thematische Subkompetenz* (oder auch *Fachkompetenz*) bezieht sich speziell auf juristisches Sachwissen, insbesondere auf die Beherrschung juristischer Begriffe, die Erkennung von Asymmetrien zwischen der Auslegung von Rechtsbegriffen in unterschiedlichen Rechtssystemen, die Kenntnis der Rechtsgebiete und ihrer Aufteilung in Teilgebiete sowie die Kenntnis von unterschiedlichen Verfahren in den involvierten Rechtssystemen (z. B. Zuständigkeitsebenen und -bereiche, Rechtsstrukturen, Institutionen u. a.).[2] Eine weitere Anforderung an Rechtsübersetzer*innen im Rahmen dieser Subkompetenz ist eine allgemeine Kenntnis der aktuellen Rechtsfragen in den jeweiligen Ländern und der EU-Richtlinien für die Anfertigung juristischer Übersetzungen.

Die Aneignung von angeführten Subkompetenzen spielt neben den sonstigen, nicht weniger wichtigen Subkompetenzen von Rechtsübersetzer*innen auch in der universitären Ausbildung eine durchaus wichtige Rolle. Angesichts des aktuellen Aufbaus und inhaltlicher Schwerpunkte (Curricula) translationswissenschaftlicher Studiengänge in der Slowakei lassen sich die Subkompetenzen, die für die Anfertigung von Rechtsübersetzungen im Sinne der vorhandenen Kompetenzprofile von Rechtsübersetzer*innen (siehe Ramos, 2011; Soriano-Barabino, 2016; Scarpa und Oralndo, 2017 u. a.) und im Einklang mit dem EMT-Kompetenzprofil bislang nur bedingt vermitteln. Umso wichtiger scheint dann die Frage, wie dies unter den gegebenen Bedingungen dennoch zu bewerkstelligen ist.

[2] Siehe dazu beispielsweise die 2021 erschienene Monografie von Kášová und Tomášiková, in der sich die Autorinnen eingehend mit aktuellen terminologischen und lexikografischen Fragen des Sozialwesens (in der Sprachkombination Deutsch – Slowakisch – Tschechisch) und den rechtlichen Grundlagen, die das Sozialsystem des jeweiligen Landes regeln, auseinandersetzen.

3 Rechtsübersetzen in der universitären Ausbildung

Studierende der Studiengänge *Übersetzen und Dolmetschen* stellen in puncto Vermittlung und Aneignung von Subkompetenzen, die sie für das Übersetzen von Rechtstexten qualifizieren, eine besondere Zielgruppe dar. Die meisten von ihnen stoßen erst während des Studiums zum ersten Mal auf einen Rechtstext als Kommunikat der Rechtskommunikation, der zugleich Gegenstand der translatorischen Tätigkeit ist und für die meisten von ihnen sind die Besonderheiten und Tücken eines Rechtsdiskurses mehr oder weniger ein Neuland. Darüber hinaus wird dem Rechtsübersetzen (wenn überhaupt) nur eine knapp bemessene Zeit eingeräumt, wenn man die Komplexität der in den Rechtstexten dargebotenen Sachverhalte und somit auch den Schwierigkeitsgrad der Translation in Betracht zieht. Somit kann schon aus objektiven Gründen die Problematik der Rechtsübersetzung in all ihren Facetten nicht eingehend besprochen werden. In den Übersetzungsseminaren können dann notgedrungen nur ausgewählte Teilbereiche des Rechts (Rechtsgebiete) sowie ausgewählte Textsorten des Rechts und die damit verbundenen translatorischen Probleme erläutert und diskutiert werden. Aber auch trotz solcher Gegebenheiten gibt es Möglichkeiten, den Studierenden ein erstes Instrumentarium, bestehend aus Sachwissen, Kompetenzen und praktischen Hinweisen, wie ein Rechtstext wahrzunehmen und schließlich zu übersetzen ist, bereit zu stellen.

Als einer der möglichen didaktischen Ansätze bietet es sich an, die Problematik der Rechtsübersetzung in enger und bewusster Verbindung zwischen *Textsorte* und *fachgebietsspezifischem Sachwissen* anzugehen (siehe auch Wrede, 2013). Vorausgesetzt wird dabei jedoch einerseits die grundlegende Textsortenkenntnis im Allgemeinen wie auch die grundlegende Übersicht über die Textsorten des juristischen Diskurses (siehe dazu Busse, 2000; Wiesmann, 2004; Ďuricová, 2013 u. a.), andererseits auch das grundlegende Wissen über das betreffende Rechtsgebiet und die Rechtssysteme des jeweiligen Landes.

So kann von der Unterrichtssituation ausgegangen werden, dass im Übersetzungsseminar beispielsweise *Strafprozessrecht* als Teilgebiet des Rechts behandelt wird. Die Wahl dieses Rechtsgebietes ergibt sich in erster Linie aus pragmatischer Sicht, da in der Übersetzungspraxis beeidigter Übersetzer*innen eine beträchtliche Anzahl an Übersetzungsaufträgen seitens der Strafverfolgungsbehörden und Gerichte eben aus diesem Bereich kommt. Nicht zu leugnen ist aber auch die Tatsache, dass das Strafrecht unter allen Rechtsgebieten das bekannteste und für die Nichtjurist*innen interessanteste, wenn auch das am meisten gefürchtete Rechtsgebiet ist (vgl. Roxin, Arzt, Tiedemann, 2013, S. 1).

Als Textsorten des Strafprozessrechts kommen nach Reichmann (2017) sowohl *Schlüsseltextsorten* als auch *sekundäre Textsorten* in Frage. Als Schlüsseltextsorten definiert Reichmann diejenigen, die einen hohen Grad an rechtlicher und insbesondere gesetzlicher Determiniertheit aufweisen und als Kernstücke juristischer Textproduktion im Justizbereich angesehen werden. Dazu zählen Textsorten wie *Strafanzeige, Strafbefehl, Verfügung, Haftbefehl, Anklageschrift, Strafurteil, Beschluss* und *Rechtshilfeersuchen.* Diesen Textsorten ist gemein, dass sie gesetzlich vorgeschrieben bzw. geregelt sind (meistens in der Strafprozessordnung). Ihre Relevanz ergibt sich auch daraus, dass jede der Textsorten in einer anderen Phase des Strafverfahrens zur Geltung kommt und unterschiedliche Rechtsfolgen und Maßnahmen vorsieht bzw. nach sich zieht oder eine Grundlage für den internationalen Rechtshilfeverkehr bildet. Im Unterschied zu den Schlüsseltextsorten sind die sekundären Textsorten zwar auch gesetzlich determiniert, sie dienen jedoch weder der Eröffnung noch dem Abschluss einer bestimmten Phase des Strafverfahrens. Auch stellen diese keine Zwangsmaßnahmen dar und bilden keine Grundlage für die internationale Rechtshilfe in Strafsachen (vgl. Reichmann 2017, S. 107). Als sekundäre Textsorten bezeichnet Reichmann (ibid.) beispielsweise *Vorladung* bzw. *Ladung, Belehrung, Verfügung* sowie sog. Metatexte und sonstige Textsorten.

Dem eigentlichen Übersetzungsprozess soll stets eine *Vorentlastungsphase* vorausgehen, die auch als Nicht-Präsenzphase des Unterrichts durchgeführt werden kann. In der Vorentlastungsphase werden u. a. die Vorkenntnisse der Studierenden aktiviert. Anhand von informativen Einleitungstexten (auch in multimedialer Form in seminarbegleitenden Online-Modulen) werden die Studierenden mit dem jeweiligen Fachthema bekannt gemacht (z. B. Ablauf des ordentlichen Strafverfahrens in Deutschland und der Slowakei). Im Rahmen der Vorentlastungsphase können gleichzeitig Arbeitsblätter bearbeitet werden (auch als Vorbereitung zu Hause), in denen insbesondere Textverständnis, Terminologie, syntaktische und stilistische Besonderheiten des Rechtsdeutsch thematisiert werden. Eine besondere Aufmerksamkeit soll dabei dem bereits erwähnten Textverständnis geschenkt werden. Dies geschieht beispielsweise in Form eines Lückentextes, der Korrektur inhaltlicher Fehler im Text oder Zuordnung von Begriffen und Definitionen u. ä. Dank dieser Vorbereitung

sollten die Studierenden in der Lage sein, den Ausgangstext bzw. die jeweilige Textsorte richtig zu deuten und diese zu einer bestimmten Phase des Strafverfahrens zuzuordnen sowie eventuelle Problemstellen im Ausgangstext zu erkennen, richtig zu deuten und dementsprechend translatorisch zu handeln (Wahl eines adäquaten Übersetzungsverfahrens, der entsprechenden Terminologie bzw. fester Wortverbindungen u. a.). Die bearbeiteten Arbeitsblätter mit diversen Übungstypen können in der Unterrichtsstunde, in der Präsenzphase des Seminars, besprochen und diskutiert werden, wobei mögliche Unstimmigkeiten bzw. Unklarheiten näher erläutert werden. In der Präsenzphase werden zugleich der Ausgangstext (die Textsorte) einer übersetzungsrelevanten Textanalyse unterzogen und der Übersetzungsauftrag präzisiert. Nach der Präsenzphase folgt die Phase einer selbstständigen Anfertigung der Übersetzung, wobei die angefertigten Übersetzungen in der Gruppe diskutiert und miteinander verglichen werden. Hier eröffnet sich ein wertvoller Raum für den Austausch und die Besprechung der einzelnen Übersetzungslösungen, wobei noch immer bestehende inhaltliche Unklarheiten, nicht erkannte Problemstellen, terminologische oder stilistische Fragen aufgegriffen und erläutert werden. In der *Nachbereitungsphase* kann ein Glossar mit entsprechenden terminologischen Einträgen (individuell oder in kollaborativer Mitwirkung) erarbeitet werden (siehe dazu Wrede, 2012).

Wie kommt hier aber die eigentliche Verbindung von Textsortenkenntnis und Sachwissen zustande? Wie kann den Studierenden bewusst gemacht werden, dass sich das Wissen beider Bereiche gegenseitig ergänzt, ja sogar bedingt? Wie können anhand fundierten sachbezogenen Wissens mögliche Übersetzungsfehler, die sich beispielsweise aus einer falschen Deutung der Sachverhalte in einem Rechtstext oder schlicht aus einem einfachen Nichtverständnis des Rechtstextes ergeben, vermieden werden? Wie kann die Verwendung der adäquaten Terminologie durch das Textsorten- und Sachwissen gesteuert werden? Exemplarisch kann dies in Grundzügen an der Übersetzung der Textsorte *Anklageschrift* aus dem Deutschen ins Slowakische erläutert werden.

Mit der *Anklageschrift* als einer der Schlüsseltextsorten des Strafprozessrechts wird im deutschen Strafprozessrecht das Ermittlungsverfahren beendet und das Zwischenverfahren durch Eingang der Anklage beim Gericht eingeleitet. Die öffentliche Klage wird sodann durch die Staatsanwaltschaft bei dem örtlich und sachlich zuständigen Gericht erhoben. Die Anklage legt den späteren Prozessstoff und damit den Gegenstand der Hauptverhandlung, des Urteils und der Rechtskraft fest. Sind sich die Studierenden anhand der Kenntnis der Sachmaterie (Ablauf des ordentlichen Strafverfahrens) nun dessen bewusst, dass sich das gegenständige Strafverfahren in seiner zweiten Phase (Zwischenverfahren) befindet, in der im Mittelpunkt die Anklage als tragende Textsorte steht, sollte ihnen dank dieser Kenntnis auch die Wahl der adäquaten Terminologie signalisiert werden sowie das Verständnis der Zusammenhänge (wer was wozu gegenüber wem und mit welchem Zweck kommuniziert) erleichtern. Denn mit der Erhebung der Anklage ändert sich u. a. auch die Stellung der strafrechtlich verfolgten Person, indem aus dem Beschuldigten der Angeschuldigte wird (noch nicht der Angeklagte, denn dies geschieht erst aufgrund der Eröffnung des Hauptverfahrens in der dritten Phase des Strafverfahrens), so dass die entsprechende terminologische Lösung im Slowakischen ausschließlich *obvinený* (und nicht *podozrivý* oder *obžalovaný*) lautet. Ähnlich soll den Studierenden bewusst werden, dass man sich im Falle einer Anklageschrift im Strafrecht bewegt, und nicht im Rechtsgebiet des Zivilrechts, da hier *Klage (žaloba)* die tragende Textsorte ist.

Juristische Textsorten weisen nach Reichmann (2017, S. 102) oft markante Eigenschaften auf, die auf gesetzlichen und institutionellen Vorschriften in einer Rechtsordnung beruhen. Anklageschriften, ähnlich wie viele andere juristische Textsorten, zeichnen sich durch eine ausgeprägte Makro- und Mikrostruktur aus, wobei es Differenzen zwischen dem Aufbau der jeweiligen Textsorten in den jeweiligen Rechts- und im weitesten Sinne Kulturkreisen gibt, wenngleich ihre Funktion gleich bzw. ähnlich ist. So ist es auch bei einer deutschen Anklageschrift, deren Makrostruktur zwar von Bundesland zu Bundesland teilweise variiert, nichtsdestoweniger ist ihre sprachliche Gestaltung durch allesamt feste Wortverbindungen gekennzeichnet, die auf die Zugehörigkeit zu dieser Textsorte eindeutig hinweisen und zugleich auch Informationen über den sachlichen Hintergrund geben. Man kann in diesem Zusammenhang über die sog. *Prä-Signale* (vgl. Große, 1976), *Erkennungssignale* (vgl. Reiß, Vermeer, 1984) oder auch *Textsortensignale* (Stolze, 2009) sprechen, die unmissverständlich auf den strafrechtlichen Kontext in einer bestimmten Phase des Strafverfahrens hindeuten.

So kann die Formulierung *Gegen Sie wird eine Geldstrafe in Höhe von ... Tagessätzen verhängt* eindeutig nur der Textsorte *Strafbefehl* zugeordnet werden, durch den das Ermittlungsverfahren als erste Phase des ordentlichen Strafverfahrens beendet werden kann, wogegen die Formulierungen *Der Angeklagte ist*

schuldig oder *Er wird verurteilt* ausschließlich der Textsorte *Urteil* eigen sind, mit dem die dritte Phase des ordentlichen Strafverfahrens, das Hauptverfahren beendet wird. Ähnlich deuten die Formulierungen *Herr/Frau X.Y. wird angeklagt, ...* oder *Es wird beantragt, das Hauptverfahren zu eröffnen* auf die Textsorte *Anklageschrift* hin, durch die das Zwischenverfahren in das Hautverfahren übergeht. An dieser Stelle ist den Studierenden noch einmal bewusst zu machen, von wem die jeweilige Textsorte abgefasst wird, was für eine Funktion sie erfüllt und für wen sie bestimmt ist, da dies den eigentlichen Übersetzungsprozess und das Translat maßgebend beeinflussen kann (siehe dazu Wrede, 2020).

Laut Reiß (2000, S. 100) sind die Textsortenkonventionen nicht nur Erkennungssignale für die Zuordnung eines Textes zur Textsorte, sondern sie dienen auch als Auslöser von *Erwartungshaltungen* und sind zugleich *Steuerungssignale* für das Textverständnis. Wurde eine Textsorte identifiziert, wird laut Reiß (ibid.) generell die Einhaltung gewisser Stileigenheiten erwartet. Für eine deutsche *Anklageschrift* sind u. a. die nachfolgenden sprachlichen bzw. stilistischen Markierungen charakteristisch:

- Infinitivkonstruktionen (Der Angeschuldigte wird daher beschuldigt, durch Fahrlässigkeit den Tod eines Menschen verursacht zu haben. / Es wird beantragt, a) das Hauptverfahren vor dem Amtsgericht Meppen – Schöffengericht – zu eröffnen, b) die Fortdauer der Untersuchungshaft nach Maßgabe der Anklageschrift zu beschließen.),
- Passivkonstruktionen (Dem Angeschuldigten wird zur Last gelegt / Er wird im Übrigen durch die benannten Beweismittel überführt werden.),
- Präteritumformen bei der Schilderung des Tatherganges (Die schweren Beinverletzungen führten zudem zu einer tödlichen Fettembolie. / Frau verstarb noch an der Unfallstelle.),
- Genitivkonstruktionen (Erlassung des Haftbefehls unter Aufhebung des Haftbefehls des Amtsgerichts Bayreuth. / Feststellung seiner Person, seines Fahrzeugs und der Art seiner Beteiligung durch seine Anwesenheit.),
- funktional markierte Präpositionen und Präpositionalgefüge (in der Strafsache gegen / entgegen der Erwartung der Angeschuldigten, gemäß §§ 263 Abs. 1, Abs. 2, Abs. 5, 22 (…) StGB / nach dem Waffengesetz / unter Hintanstellung jedweden Sachbezugs / unter Mitwirkung eines anderen Bandenmitglieds / unter Vorhalt des Geldbeutels / unter Verweis auf ein ausdrückliches Verbot der Geschäftsleitung),
- Funktionsverbgefüge und sonstige phraseologische Verbindungen *(zur Last legen / einen Schlag verpassen / im Besitz sein),*
- Akronyme (StGB, PHK, Abs., Gz.) u. a.

Die von Vertextungsgewohnheiten ausgelöste Erwartungshaltung steht in engem Zusammenhang mit dem eigentlichen Verstehensprozess. Das Verständnis kann sich dabei auf den ganzen Text oder auf seine einzelnen Teile beziehen (Reiß, 2000, S. 101).

Bei der Übersetzung juristischer Texte ist überdies wichtig, die Studierenden auf die Deutung der Zusammenhänge von bestimmten Informationen innerhalb einer Textsorte hinzuweisen. In einer Anklageschrift steht beispielsweise im Teil *Wesentliches Ergebnis der Ermittlungen* geschrieben: *Der Angeschuldigte ist hinsichtlich der äußeren Tatumstände geständig.* Im weiteren Teil der Anklageschrift *Beweismittel* ist wiederum verzeichnet: *Einlassung vom 25.02.2014*. Bei der Suche nach einem entsprechenden terminologischen Äquivalent im Slowakischen entscheiden sich manche Studierende für die Entsprechung *priznanie* im Sinne eines Geständnisses. Der erste angegebene Satz aus der gegenständlichen Anklageschrift besagt jedoch lediglich, dass der Angeschuldigte zwar geständig wurde, dies aber nur hinsichtlich der Tatsache, dass bei ihm bei einer Kontrolle Betäubungsmittel tatsächlich sichergestellt wurden (äußere Umstände der Auffindung und Sicherstellung konnten nicht geleugnet werden). Bei der Schilderung der Tat hat der Angeschuldigte aber nicht zugegeben, die Betäubungsmittel unerlaubt beschafft und bei sich geführt zu haben, mit der Absicht diese weiter zu verkaufen. Die bei ihm sichergestellten Betäubungsmittel (Mohnkapseln) habe er nach eigener Aussage von seiner Großmutter für Trockengestecke bekommen und das Marihuana (in einer nicht unbeträchtlichen Menge) sei zum Eigenverbrauch und nicht zum Handeln bestimmt. So kann auch der Terminus *Einlassung* nicht dem eigentlichen Geständnis der Tat, der der Angeschuldigte beschuldigt wird, gleichgesetzt werden, sondern es handelt sich lediglich um eine Äußerung bzw. Stellungnahme des Angeschuldigten zum Vorwurf.

Inwieweit die Textsortenkenntnis und das Sachwissen das Textverständnis und anschließend den Übersetzungsprozess steuern können, soll noch an einem Beispiel demonstriert werden. Gemäß dem deutschen

Strafrecht werden bestimmte Straftaten, die als *Antragsdelikte* definiert werden, grundsätzlich nur dann verfolgt, wenn der Verletzte die Strafverfolgung per *Strafantrag* beantragt. Ein Strafantrag, anders als eine Strafanzeige, bedarf einer ausdrücklichen (schriftlichen) Erklärung, dass der Verletzte die Strafverfolgung wünscht. In deutschen Anklageschriften wird diese Tatsache durch die Formulierung *Strafantrag wurde, soweit erforderlich, form- und fristgerecht gestellt* festgehalten. Aus prozessualer Sicht ist nun zu beachten, dass solche Anträge in gesetzlich festgelegter Zeit und Form gestellt werden müssen. Manche der Studierenden deuteten und übersetzten den Begriff *Strafantrag* jedoch irrtümlich bzw. nicht richtig *(Návrh trestu bol podaný podľa potreby včas a správne sformulovaný. / Návrh trestu bude podľa potreby podaný podľa formy a v stanovenom termíne.).* Ein Strafantrag, wie bereits angedeutet, hat mit der Höhe des Strafmaßes nichts zu tun, zumal darüber nicht der Verletzte, sondern erst der Richter im Hauptverfahren u. a. entsprechend der Schwere der begangenen Tat entscheidet. Entschieden über die Höhe der Strafe wird auch nicht anhand einer Anklageschrift, sondern erst in einem Urteil. Ist man sich also der Tatsache bewusst, welche Textsorte übersetzt wird, in welcher Phase des Strafverfahrens man sich dadurch befindet, welche Stellung die einzelnen Beteiligten darin haben, über welche Kompetenzen sie tatsächlich auch verfügen und welche Zusammenhänge es ggf. auch zwischen den einzelnen Textsorten des Strafverfahrens gibt, kann dies das unabdingbare Textverständnis und die Übersetzung eines Rechtstextes mit einem erwünschteren positiven Effekt beeinflussen.

4 Schlussfolgerungen

In dem vorliegenden Beitrag wurde zumal in Ansätzen darauf hingewiesen, inwieweit die Sach- und Textsortenkenntnis für das Textverständnis und den eigentlichen Übersetzungsprozess von Bedeutung sein können. Eine bewusste Rezeption der Textsorte und ihre Einbettung in einen bestimmten rechtlichen Rahmen scheinen eine der möglichen Ausgangspositionen auch für eine methodisch-didaktische Auseinandersetzung mit dem Thema Rechtsübersetzen in den Übersetzungsseminaren im Rahmen der universitären Hochschulausbildung von Übersetzer*innen zu sein.

In Anlehnung an Kadrić (2009, S. 219-220) soll an dieser Stelle auch für eine noch stärkere Einbindung der Problematik der Rechtsübersetzung und des Dolmetscheinsatzes in Hochschulcurricula plädiert werden, da dies in Anbetracht der aktuellen politisch-gesellschaftlichen Entwicklung, insbesondere hinsichtlich der Migrationsgeschehens in Europa, unumgänglich ist. Die Vermittlung des dafür erforderlichen Fachwissens und die Praxisnähe sind zugleich Postulate, die in den Hochschulcurricula noch stärker mitberücksichtigt werden müssten: *„Die vielfältige Tätigkeit im Sinne des Dolmetscheinsatzes, der in verschiedene Lebensbereiche eingreift, erfordert in der Ausbildung die Integration von Wissen aus unterschiedlichen Fächern, das mit praxisrelevanten Problemen in Bezug gesetzt wird und dazu führen soll, höhere Motivation, Sensibilisierung und Aktivierung des vorhandenen Vorwissens zu erreichen."* (Kadrić, 2009, S. 221).

Auf viele wichtige Fragestellungen, die mit dem gegenständlichen Thema eng zusammenhängen, konnte in diesem Beitrag nicht näher eingegangen werden. Die hier präsentierten Ausführungen können somit als Anstoß für weitere Diskussionsbeiträge dienen.

Literaturverzeichnis

BUSSE, G. 2000. Typologisierung von Texten. Textsorten des Bereichs Rechtswesen und Justiz. In: GERD ANTOS et al. (Hrsg.): *Text- und Gesprächslinguistik. Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung. Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. 1. Halbband. Berlin – New York : De Gruyter, 2000, S. 658-675.

ĎURICOVÁ, A. 2013. Typológia právnych textov justičných orgánov. In: Ďuricová, A. (ed.): *Od textu k prekladu VIII.* Praha : JTP, 2013, S. 35-41.

EDELMANN, G. 2017. Qualitätssicherung von Übersetzungsleistungen durch Integrierung des Fachwissens in die Ausbildung. In: Annikki Liimatainen, Arja Nurmi, Marja Kivilehto u. a. (eds.): *Legal Translation and Court Interpreting: Ethical Values, Quality, Competence Training* (Forum für Fachsprachen-Forschung). Berlin : Frank & Timme, 2017, S. 241-256.

EMT-NETZ, Jahresbericht 2014. [Online]. [Cit. 2021-10-19]. Dostupné na: http://docplayer.org/12455185-Emt-netz-europaeischer-master-uebersetzen-jahresbericht-2014.html.

GROSSE, E. U. 1976. *Text und Kommunikation. Eine linguistische Einführung in die Funktionen der Texte*. Stuttgart u. a. : Kohlhammer, 1976.

KADRIĆ, M. 2009. *Dolmetschen bei Gericht: Erwartungen – Anforderungen – Kompetenzen*. Wien : Facultas.WUV, 2009.

KÁŠOVÁ, M. – TOMÁŠIKOVÁ, S. 2021. *Matka a dieťa v slovnej zásobe: kultúrne a jazykové rozdiely pri preklade odbornej komunikácie v sociálnoprávnej oblasti z nemeckého do slovenského a českého jazyka.* Prešov : Prešovská Univerzita v Prešove, 2021.

KRÜGER, R. 2018. Technologieinduzierte Verschiebungen in der Tektonik der Translationskompetenz. In: *trans-kom*, 2018, 11 (1), S. 104-137.

PRIETO RAMOS, F. 2011. Developing Legal Translation Competence: An Integrative Process-Oriented Approach. In: *Comparative Legilinguistics – International Journal for Legal Communication*, 2011, 5, S. 7-21.

REICHMANN, T. 2017. Schlüsseltextsorten in deutschen Strafakten. In: ROLAND HOFFMANN (Hrsg.): *Sprache und Recht. Übersetzer und Dolmetscher als Mittler zwischen Sprachen und Rechtssystemen*. Berlin : Bundesverband der Dolmetscher und Übersetzer e. V., 2017, S. 100-110.

REISS, K. 2000. *Grundfragen der Übersetzungswissenschaft.* 2. Aufl. Wien: WUV, 2000.

REISS, K. – VERMEER, H. J. 1984. *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*. Tübingen : Max Niemeyer, 1984.

ROXIN, C. – ARZT, G. – TIEDEMANN, K. 2013. *Strafrecht und Strafprozessrecht*. Heidelberg: C. F. Müller, 2013.

SCARPA, F. – ORLANDO, D. 2017. What it takes to do it right: an integrative EMT-based model for legal translation competence. In: *The Journal of Specialised Translation*, 2017, 27 (1), S. 21-42.

SORIANO-BARABINO, G. 2016. *Comparative Law for Legal Translators*. Oxford : Peter Lang, 2016.

STOLZE, R. 2009. *Fachübersetzen – Ein Lehrbuch für Theorie und Praxis.* Berlin : Frank & Timme, 2009.

WIESMANN, E. 2004. *Rechtsübersetzung und Hilfsmittel zur Translation. Wissenschaftliche Grundlagen und computergestützte Umsetzung eines lexikographischen Konzepts*. Tübingen : Gunter Narr, 2004.

WREDE, O. 2013. Landeskunde für Übersetzer – gibt es die oder braucht man die? In: Kučiš, V. (Hrsg.): *Translation in Theorie und Praxis*. Frankfurt am Main : Peter Lang, 2013, S. 135-146.

WREDE, O. 2012. Methodisch-didaktische Neuerungen in der universitären Übersetzerausbildung – selbstgesteuertes Lernen durch Blended Learning (dargestellt am Beispiel der Übersetzung juristischer Texte in der Sprachkombination Deutsch-Slowakisch). In: Zybatow, L., Petrova, A., Ustaszewski, M. (Hrsg.): *Translationswissenschaft interdisziplinär: Fragen der Theorie und der Didaktik.* Frankfurt am Main : Peter Lang, 2012, S. 405-412.

WREDE, O. 2020. *Theoretisch-pragmatische Reflexionen zur interlingualen Übersetzung ausgewählter Textsorten des Strafprozessrechts (Deutsch-Slowakisch).* Hamburg : Verlag Dr. Kovač, 2020.

Autorka príspevku
doc. PaedDr. **Oľga Wrede**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
974 01 Nitra, SK
E-mail: owrede@ukf.sk

ADRESÁR

PhDr. **Martina Benčeková**, PhD.
Katedra medzinárodných vzťahov a diplomacie
Fakulta politických vied
a medzinárodných vzťahov UMB
Kuzmányho 1
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: martina.bencekova@umb.sk

doc. PhDr. **Alena Ďuricová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
E-mail: alena.duricova@umb.sk

Doc. PaedDr. **Mária Imrichová**, PhD.
Inštitút slovakistických a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta PU v Prešove
Ul. 17. novembra 1
080 01 Prešov, SK
E-mail: maria.imrichova@unipo.sk

doc. PhDr. **Martina Kášová**, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta PU
Ul. 17. novembra 15
080 01 Prešov, SK
E-mail: martina.kasova@unipo

JUDr. PhDr. **Helena Mazurová**, PhD.
Katedra jazykov
Technická univerzita v Košiciach
Vysokoškolská 4
042 00 Košice, SK
E-mail: helena.mazurova@tuke.sk

doc. Mgr. **Petra Milošovičová**, PhD.
Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: petra.milosovicova@uniba.sk

PhDr. **Eva Molnárová**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: eva.molnarova@umb.sk

JUDr. **Monika Némethová**, PhD.
Katedra obchodného a finančného práva
Právnická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Komenského 20
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: monika.nemethova@umb.sk

Mgr. **Lenka Poľaková**, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta UNIPO
Ul. 17. novembra 1
080 78 Prešov, SK
E-mail: lenka.polakova@unipo.sk

Mgr. **Jana Štefaňáková**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UMB v Banskej Bystrici
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica, SK
E-mail: jana.stefanakova@umb.sk

doc. Mgr. **Marketa Štefková**, PhD.
Katedra germanistiky, nederlandistiky
a škandinavistiky
Filozofická fakulta UK
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: marketa.stefkova@uniba.sk

doc. PaedDr. **Slavomíra Tomášiková**, PhD.
Inštitút germanistiky
Filozofická fakulta PU v Prešove
Ul. 17. novembra č. 15
080 01 Prešov, SK
E-mail: slavomira.tomasikova@unipo.sk

doc. PhDr. **Bohdan Ulašin**, PhD.
Katedra romanistiky
Filozofická fakulta UK v Bratislave
Gondova 2
811 02 Bratislava, SK
E-mail: bohdan.ulasin@uniba.sk

prof. PhDr. **Lenka Vaňková**, Ph.D.
Katedra germanistiky,
Filozofická fakulta Ostravské univerzity
Dvořákova 7
701 03 Ostrava
E-mail: lenka.vankova@osu.cz

doc. PaedDr. **Oľga Wrede**, PhD.
Katedra germanistiky
Filozofická fakulta UKF v Nitre
Štefánikova 67
974 01 Nitra, SK
E-mail: owrede@ukf.sk

OD TEXTU K PREKLADU XV (1. časť)

Editorky	doc. PhDr. Alena Ďuricová, PhD. Mgr. Jana Štefaňáková, PhD.
Recenzentky	prof. PhDr. Mária Vajičková, CSc. doc. Mgr. Zuzana Gašová, PhD.
Jazyková redakcia	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD. Yannick Baumann, M.A.
Technická redakcia	PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD.
Forma	elektronická
Náklad	50 ks
Rozsah	101 strán
Rok vydania	2021
Vydanie	prvé
Vydavateľ	Jednota tlumočníků a překladatelů, Praha 2021

ISBN 978-80-7374-131-0 (1. časť)